

PAKET PRVE POMOĆI

Studentski priručnik za istraživanje
korupcije u visokom obrazovanju

ACSN SEE

Anti-Corruption Student Network in SEE

B()Š
18 godina
Beogradska otvorena škola
1993 - 2011

Paket prve pomoći:

Studentski priručnik za
istraživanje korupcije u
visokom obrazovanju

Studenti studentima

Beograd, septembar 2011.

Izdavač

Beogradska otvorena škola
Beograd, Masarikova 5, Palata Beograd, XVI sprat
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Elektronska pošta: bos@bos.rs
<http://www.bos.rs>
<http://www.facebook.com/bos.rs>

Za izdavača

Vesna Đukić

Uredništvo

Anti-korupcijska studentska mreža u jugoistočnoj Evropi

Priredio

Igor Pucarević

Tehnički saradnik

Nikola Stevanović

Dizajn korica

Nikola Stevanović

Štampa

Dosije studio, Beograd

Tiraž

500

ISBN 978-86-83411-54-2

Ocene iznesene u radovima predstavljaju lični stav autora i autorki i ne izražavaju mišljenja Beogradske otvorene škole

SADRŽAJ

5	Predgovor srpskom izdanju
7	1. UVOD
7	1.1. O ovom vodiču
9	1.2. O Antikorupcijskoj studentskoj mreži u jugoistočnoj Evropi
13	2. MONITORING INSTRUMENTI
13	2.1. Šta je monitoring uopšte?
15	2.2. Kako se sprovodi preliminarno istraživanje?
18	2.3. Šta su zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja?
22	2.4. Kako sprovesti fokus grupu?
28	2.5. Kako sprovesti intervju?
32	2.6. Kako napraviti upitnik?
46	2.7. Kako napisati izveštaj?
47	3. MONITORING TEME
47	3.1. Varanje
64	3.2. Prodavanje udžbenika kao uslov za polaganje ispita
74	3.3. Mito
90	3.4. Upisni proces
99	3.5. Upis u studentske domove
109	3.6. Finansijski tokovi

PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU

Prošlo je 10 godina od kada smo kao studenati Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu započeli sa anti-korupcijskim projektom u visokom obrazovanju. Uprkos stalnom radu, razvoju i rezultatima, sada, na osnovu decenijskog iskustva, sa žalošću možemo konstatovati da je potreba za nastavkom borbe protiv korupcije u visokom obrazovanju ne samo i dalje prisutna, nego još veća.

U prvih pet godina značajnija ostvarenja podrazumevala su osnivanje Anti-korupcijske studentske mreže u jugoistočnoj Evropi (AKSM) 2003. godine, kreiranje i sprovođenje jedinstvenog međunarodnog istraživanja percepcije studenata o korupciji, kao i analiza i predstavljanje rezultata javnosti u okviru kampanje u šest zemalja članica mreže u 2005. godini. Te iste godine, paralelno sa našom anti-korupcijskom kampanjom u organizaciji sa Studentskom unijom Srbije, usvojen je dugo očekivani Zakon o visokom obrazovanju, Srbija je na sastanku ministara prosvete u Bergenu bila ocenjena kao pretposlednja u Evropi, a doneti Nacionalni akcioni plan za borbu protiv korupcije nije imao pomena o delovanju u visokom ili obrazovanju uopšte. Podršku su nam u tom periodu pored međunarodnih eksperata iz UNESKO-a i Svetske banke, pružili i učestvovanjem u našim javnim događajima Predsednik Republike Srbije, Boris Tadić, tadašnji ministar prosvete i sporta, Slobodan Vuksanović, Poverenik za informacije od javnog značaja, Rodoljub Šabić, aktuelni rektori najvećih državnih univerziteta, brojni dekani, svi studenti prodekani, brojni predstavnici, aktivisti i volonteri studentskih organizacija, kao i druga stručna i zainteresovana javnost, od koje bismo posebno morali da pomenemo podršku Exit festivala.

Tadašnja pomoćnica ministra prosvete i sporta za oblast visokog obrazovanja, prof. dr Emilija Stanković, na našoj konferenciji za novinare povodom predloga za pravljenje univerzitetske anti-korupcijske strategije krajem decembra 2005. godine izjavila je da će Ministarstvo prosvete i sporta uzeti u obzir naše predloge regulatornih anti-korupcijskih mehanizama i tako imati prvi sektorski anti-korupcijski akcioni plan. Sredinom 2006. godine je već bilo jasno da se to neće desiti i da ne postoji volja u vodećim strukturama i među ključnim ličnostima za istinskim promenama sistema visokog obrazovanja. Iako je novi Zakon jasno ustanovio obavezu visokoškolskim institucijama da prilagode svoje statute i druga regulatorna dokumenta u skladu sa samim Zakonom i mehanizmima Bolonjskog procesa, trenutak za reformu visokog obrazovanja, koja bi pored usklađivanja sa evropskim standardima i principima imala i anti-korupcijski aspekt, tendenciozno nije iskorišćen. Volja da održanjem sistema koji sopstvenom neregulisanošću omogućava i pospešuje postojanje netransparentnosti i raznovrsnih oblika korupcije je jasno manifestovana i brojnim i raznovrsnim inhibiranjem studentske participacije u procesu donošenja odluka – suprotno novom principu po Zakonu o visokom obrazovanju u Srbiji, a osnovnom standardu Bolonjskog procesa. Funkcionisanje studentskih parlamenata, jednog od četiri organa svake visokoškolske institucije i novog „mehanizma“ doprinosa razvoju jedne visokoškolske ustanove, apsolutno je minimizirano od samog početka, što se i danas jasno može primetiti. Efekat minimiziranja je rezultirao do vrlo zakasnelog formiranja Studentske konferencije univerziteta Srbije. Loše postavljen sistem u cilju održanja status quo pozicije visokog obrazovanja sa prividno prihvaćenim evropskim standardima pokazao se i u nesrećno rešenom ESPB sistemu bodovanja koji je dovodio do brojnih studentskih protesta i koji su rešavani ne sistemski – na nivou pravog uzroka, već ad hoc saniranjem trenutnog stanja. Dalje, finansiranje visokoškolskih ustanova je uređivano u skladu sa kriterijumima koji se razlikuju od principa iz samog Zakona. Poslednji primer i kulminacija alarmantnog stanja u visokom obrazovanju predstavlja i otkrivena masovna koruptivna praksa na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu – afera „Index“, koja ni danas nije rešena, a gde je jedna od uhapšene trećine nastavnog kadra i sama prof. dr Emilija Stanković, pomoćnica ministra.

Nakon što je 2006. godine postalo jasno da istraživanja, rezultati i predlozi našeg anti-korupcijskog tima neće biti realizovani, niti su ozbiljno uzimani u obzir od strane nadležnih i odgovornih za pokretanje procesa prilagođavanja sistema visokog obrazovanju evropskom okviru, analizirali smo situaciju i promenili pristup u delovanju. Rad na projektu je nastavljen u okviru Centra za razvoj obrazovanja Beogradske otvorene škole. Od tada, poslednjih pet godina anti-korupcijski projekat je fokusiran na kreiranje i sprovođenje malih i efektivnih monitoring istraživanja i izgradnju metodologije i instrumenata za monitoring i suzbijanje korupcije na nivou jedne visokoškolske institucije, a koji bi bili dostupni i koji bi mogli da koriste svi zainteresovani, prvenstveno predstavnici studenata iz studentskih parlamenata i aktivisti studentskih organizacija. Shvatili smo da je za sistemsku promenu potrebna šira podrška i aktivno uključivanje većeg broja zainteresovanih koji bi delovali na svakoj pojedinačnoj visokoškolskoj instituciji. U tom smislu projekat je i dalje zadržao svoj studentski aspekt i ciljnu grupu, koja bi u skladu sa punim sprovođenjem Zakona o delu o studentskoj participaciji u donošenju odluka, mogao da doprinese neophodnim promenama u sistemu visokog obrazovanja. Sa druge strane, projekat je i dalje bio studentski imajući u vidu da je ukupno preko 50 studenata, odnosno oko trećina svake od četiri generacije Odeljenja za napredne dodiplomske studije Beogradske otvorene škole iskoristila priliku i učestvovala u izbornom modulu, tj. našim projektnim *Istraživačkim radionicama*, gde su dobijali obuku, ali i iskustvo u samoj implementaciji. Upravo su studenti ti koji su razvijali i sprovodili na fakultetima Univerziteta u Beogradu monitoring instrumente – upitnike, fokus grupe, intervjuve i zahteve za pristup informacijama od javnog značaja za svaku od monitoring tema: mito, varanje, finansijski tokovi, prisilna prodaja udžbenika, upis na fakultet, pripremna nastava za upis na fakultet, privatna nastava, studentske takse i promena i zamena ispitivača. Pored stalne stručne podrške iz zemlje, našem istraživanjima su doprinosili i timovi iz partnerskih organizacija iz AKSM koji su takođe tokom godina razvijali iste ove instrumente. Priručnik koji imate pred sobom predstavlja zajednički regionalni doprinos budućim istraživačima i aktivistima za borbu protiv korupcije i povećanje kvaliteta u visokom obrazovanju. Tako je svaki nacionalni tim iz AKSM predstavio po jednu monitoring temu, odnosno instrument u studentski prigodnom, lako razumljivom stilu - a ne u metodologiji naučno-istraživačkog rada. Nadamo se da nam to, kao i neke opisane, u Srbiji neprimenljive nacionalne specifičnosti, neće biti zamerene, a da će onima koji budu krenuli putem ovih monitoring istraživanja na svojim visokoškolskim institucijama ovaj priručnik biti od značaja i koristi za njihovo uticanje na pozitivne promene.

U okviru srpskog izdanja, naš anti-korupcijski projektni tim Centra za razvoj obrazovanja Beogradske otvorene škole prilaže i elektronsku verziju svih monitoring instrumenata za sve monitoring teme. Dodatno, ovaj priručnik sa svim priložima će biti objavljen i na sajtovima Beogradske otvorene škole - www.bos.rs i srpskoj partiji AKSM - www.serbia.see-corruption.net, regionalnom i nacionalnom on-line resurs centru za podršku predstavnicima studenata i drugim aktivistima u borbi protiv korupcije u visokom obrazovanju.

Nadamo se da ćemo nakon sledećih pet godina, u kojima planiramo nastavak treninga i osnaživanja predstavnika studenata, sprovođenja novih i starih monitoring instrumenata i istraživanja percepcije o korupciji u visokom obrazovanju i kampanja za promene i unapređivanje sistema visokog obrazovanja – doprineti boljim, kvalitetnijim i transparentnijim fakultetima i univerzitetima sa manje korupcije.

Igor Pucarević

Centar za razvoj obrazovanja Beogradske otvorene škole

1. UVOD

1.1. O ovom vodiču

Paket prve pomoći: Studentski priručnik za istraživanje korupcije u visokom obrazovanju koji imate pred sobom je vodič za predstavnike studenata, studentske organizacije, studentske aktiviste, kao i za sve one koji su zainteresovani za probleme visokog obrazovanja i koji traže različite metode za monitoring problema i promena na fakultetima i univerzitetima.

Ovaj jedinstveni praktični priručnik objavljujemo kao rezultat trogodišnjeg rada na razvoju istraživačkih metodologija za praćenje raznovrsnih oblika korupcije u visokom obrazovanju u okviru **Antikorupcijske studentske mreže u jugoistočnoj Evropi (AKSM)**, projekta studentskih i omladinskih organizacija iz Bugarske, Hrvatske, Makedonije, Moldavije i Srbije.

Zašto smo izabrali praćenje korupcije u institucijama visokog obrazovanja?

Nivo obrazovanja je jedan od faktora koji određuje da li se zemlja posmatra kao razvijena ili kao društvo u razvoju, na osnovu čega je sam obrazovni sistem jako važan za ostvarenje društvenog napretka. Kvalitet visokog obrazovanja je ono što će u budućnosti omogućiti ujednačen napredak i razvoj - prosperitet za celo društvo. Naši naponi su usmereni ka otkrivanju načina na koji se ovaj kvalitet može povećati i kako se mogu rešiti ključni problemi visokog obrazovanja.

Problemi sa kojima se univerziteti u jugoistočnoj Evropi suočavaju su brojni i različiti. Jedan od ključnih problema, prisutan u svakoj zemlji, kao i u celom društvu je korupcija. Korupcija ima razna lica i mnoge dimenzije. Problem jednostavnog davanja novca nije više akutan, ali drugi, takozvani „mekši“ oblici korupcije su veoma rasprostranjeni na različitim nivoima u institucijama visokog obrazovanja.

Razlog za ulaganje naših napora u istraživanje korupcije u institucijama visokog obrazovanja je inicijalno baziran na našoj volji da razumemo zanemarivanje ovog problema u našem akademskom i društvenom okruženju. Kao aktivni članovi omladinskih i studentskih organizacija, bili smo suočeni sa mnogim problemima u procesu rada. Među problemima je stalno vidljivo odsustvo svesti o mogućim oblicima korupcije, o samom problemu korupcije, o pravnim načinima zaštite i najviše o slobodi da se o korupciji govori javno. Problem koji ostaje i dalje je što studenti nastavljaju da posmatraju koruptivno ponašanje kao lakši izlaz i što je to dominantni tip ponašanja, koji im ne smeta.

Mi, članovi AKSM, razvili smo i sproveli istraživanja u institucijama visokog obrazovanja, u svakoj od zemalja posebno kako bismo razvili pojedinačne metodologije predstavljene u ovom vodiču.

Zajednički ciljevi projekta su nam bili:

- Opisivanje formi, aktera i učestalosti korupcije u visokom obrazovanju;
- Opisivanje stavova različitih aktera prema korupciji – studenata, nastavnog i administrativnog osoblja;
- Korišćenje i dalje razvijanje sistema instrumenata za istraživanje korupcije u visokom obrazovanju relevantnih za specifične uslove u jugoistočnoj Evropi, kao i za visoko obrazovanje u celini;
- Izvlačenje određenih zaključaka i objašnjenja o razlozima za korupciju; i
- Podizanje svesti o različitim formama korupcije u visokom obrazovanju.

Glavne i zajedničke monitoring teme za sve članove ACSN su bile:

- **Akadske prevare:** varanje, mito i proces prijema (upisa na fakultet);
- **Finansije:** školarina i finansijski tokovi; i
- **Administrativne usluge i prakse:** usled velikih nacionalnih razlika u obrazovnim sistemima, članovi mreže su izabrali dodatne teme za praćenje u oblasti administrativnih usluga i praksi: udžbenici (kupovina kao uslov da se polaže ispit), studentski domovi (prijem, prava i obaveze), studentska mobilnost, privatno tutorstvo i nepotizam.

Nadamo se da će ova knjiga pomoći mnogim studentima da sprovedu istraživanje, razumeju i pokušaju da promene *status quo* na njihovim fakultetima i univerzitetima.

Tokom istraživačkog procesa podaci su ukazali da je korupcija jedan od glavnih razloga zašto studenti ne dobijaju kvalitetno obrazovanje i gube motivaciju za učenje, što značajno umanjuje njihove šanse za dobro zaposlenje.

Nadamo se da će ovaj priručnik sa istraživačkim instrumentima pomoći mnogim aktivnim studentima da angažuju sopstvenu motivaciju i da utiču na promenu sistema.

Želimo vam sreću i puno uspeha!

1.2. O Antikorupcijskoj studentskoj mreži u jugoistočnoj Evropi

Projekat Antikorupcijske studentske mreže u jugoistočnoj Evropi obuhvata istraživanja o korupciji u visokom obrazovanju, razmenu iskustva u sprovođenju metodologije i dobijenih rezultata između organizacija članica mreže, kao i brojne radionice i treninge za studente. Članice ovog međunarodnog projekta su: Beogradska otvorena škola iz Srbije, Društvo mladih za mir i razvoj na Balkanu iz Bugarske, Monitor Statistica iz Hrvatske, Omladinski obrazovni forum iz Makedonije i Nacionalni centar za transparentnost i ljudska prava iz Moldavije.

Dugoročni cilj članova mreže je da se spusti nivo korupcije na univerzitetima i da se u visokom obrazovanju celog regiona stvori transparentno okruženje. Time se osigurava reformisan, uređen i transparentan sistem visokog obrazovanja, što je osnov za garantovanje visokog kvaliteta rada obrazovnih institucija.

Pored istraživačkog posla, aktivnosti članova mreže uključuju informisanje ciljanih javnosti i podizanje svesti u zajednici o nivou korupcije u visokom obrazovanju, zagovaranje za institucionalne mehanizme koji služe prevenciji korupcije kroz organizovanje okruglih stolova i konferencija za medije, ali i treninge koji osnažuju studente da aktivno učestvuju u reformama, uz edukaciju o zaštiti studentskih prava, timskom radu i lobiranju.

U prvoj fazi projekta, koja je počela 2003. godine sprovedeno je regionalno istraživanje o korupciji u pet država i rezultati su obrađeni. U drugoj fazi projekta, tokom 2005. godine, glavni cilj članova mreže je bio da se informiše i podigne svest u univerzitetским zajednicama i opštoj javnosti o stepenu i vrstama korupcije koje su prisutne na univerzitetima. Treća faza projekta je započela u februaru 2008 godine. U ovom trogodišnjem projektnom ciklusu, članovi mreže su se usmerili na monitoring različitih oblika koruptivnih procesa na visokoobrazovnim institucijama u jugoistočnoj Evropi.

ČLANICE AKSM

Beogradska otvorena škola (BOŠ) je neprofitna, obrazovna organizacija građanskog društva osnovana 1993. godine. BOŠ doprinosi ukupnom razvoju društva kroz dodatno obrazovanje i obuku nosilaca društvenih promena, stručnu podršku institucijama, istraživanje i razvoj javnih politika u cilju izgradnje moderne zajednice zasnovane na demokratskim vrednostima. BOŠ svoju misiju sprovodi kroz aktivnosti Odeljenja za napredne dodiplomske studije i osam centara:

- Centar za izgradnju kapaciteta;
- Centar za evropske integracije;
- Centar za proučavanje informacionih tehnologija;
- Centar za vođenje karijere i savetovanje;
- Centar za istraživanja religije;
- Savetodavni obrazovni centar;
- Centar za izdavaštvo; i
- Centar za razvoj obrazovanja.

Centar za razvoj obrazovanja (CDE) unapređuje sisteme obrazovanja, osposobljavanja i zapošljavanja kroz istraživanja i edukaciju u cilju podrške ukupnom društvenom razvoju Srbije i uspostavlja regionalnu i međunarodnu saradnju radi uvođenja evropskih dobrih obrazovnih praksi. Aktivnosti Centra su:

- Istraživanje i analize razvojnih procesa i predlaganje praktičnih politika u oblasti visokog i stručnog obrazovanja, osposobljavanja i zapošljavanja;
- razvoj, primena i promovisanje savremenih nastavnih metoda i inovacija u obrazovanju i osposobljavanju;
- razvoj i kreiranje odgovarajućih modela saradnje sa socijalnim partnerima i zainteresovanim grupama;
- obuka predstavnika studenata za učešće u vođenju i razvoju sistema obrazovanja;
- umrežavanje, pružanje podrške i stručne pomoći nosiocima razvoja obrazovanja na regionalnom i međunarodnom nivou.

Vizija BOŠ-a je bolje društvo zasnovano na slobodi, znanju i inovaciji.

Omladinski edukativni forum

Istorija i organizacija> Građansko udruženje Omladinski edukativni forum (OEF) je nevladina, nepolitička, neprofitna organizacija, koja je osnovana u junu 1999. godine. Nekoliko centara širom zemlje rade kao deo OEF i sprovode glavne aktivnosti OEF: Program neformalnog obrazovanja, Program za istraživanje i kreiranje omladinske politike, kao i Program omladinskog aktivizma. Američki edukativni centar takođe funkcioniše pod okriljem OEF i poredstavlja uporište mnogih omladinskih inicijativa, događaja, treninga, a u poslednje vreme radi i na promovisanju diplomskih i postdiplomskih stipendija za makedonske studente koji žele da studiraju u inostranstvu. OEF članstvo je u porastu, sa preko 400 aktivnih članova i oko 60 volontera koji učestvuju u svim programima kao predavači ili treneri. Najviše telo OEF organizacije je Skupština, koju čine svi članovi. Upravni odbor je sačinjen od sedam članova, koji uključuju predstavnike glavnih programa i spoljne članove. Upravljanje aktivnostima organizacije se obavlja od strane Izvršnog direktora, Predsednika, Programskih koordinatora i Projektnih koordinatora.

Oblast delovanja. Programi koje OEF realizuje su edukativni i usmereni na mlade.

Misija i ciljevi> Misija OEF je da ponudi studentima, srednjoškolicima, njihovim učiteljima i roditeljima mogućnosti za aktivno i argumentovano učešće u javnim diskusijama od njihovog individualnog, ali i opšteg društvenog značaja. Na ovaj način oni doprinose uspostavljanju otvorenog i demokratskog društva.

Ciljevi OEF> Obrazovanje mladih, ciljano na omladinu od 15 do 25 godina; Promocija alternativnih načina obrazovanja mladih korišćenjem interaktivnih metodologija tokom predavanja; Promocija kritičkog razmišljanja i tolerancije među srednjoškolicima; Javni govor (retorika), timski rad, logika, argumentovana prezentacija pozicija, rešavanje problema; Očekivanje suprotničke pozicije kao jednakog značaja poput one koja se lično zastupa; Otvorenost za nove ideje i pozicije koje su u suprotnosti sa generalno prihvaćenim.

Monitor Statistica osnovana je u Zagrebu 2002. godine kao inicijativa studenata koji su uključeni u Društvo studenata matematike (MASS). Cilj njihovog projekta je da se ispita korupcija u visokoobrazovnim institucijama u Hrvatskoj, analiziraju njene forme, učestalost i načini za njenu prevenciju. Nakon inicijalnog perioda i aktivnosti sprovedene u sklopu sekcije MASS, Monitor Statistica je osnovana kao udruženje građana 2004. godine u Zagrebu.

Tokom 2002. godine bila je jedna od osnivačkih članica Antikorupcijske studentske mreže za jugoistočnu Evropu. Od tada su članovi mreže započeli pripreme projekta, uz podršku Instituta za otvoreno društvo, i od tada kontinuirano rade na pitanjima korupcije u visokom obrazovanju.

Društvo mladih za mir i razvoj Balkana (YSPDB) je nastalo 1998. godine u Bugarskoj kao neformalna grupa lidera NVO. Sredinom 2001. godine je registrovana kao nevladina organizacija u skladu sa bugarskom regulativom. Njeni članovi su studenti, mladi ljudi i građani koji rade na:

- Jačanju stabilnosti na Balkanu i u jugoistočnoj Evropi;
- Ohrabrivanju i promovisanju kreativnih procesa u umetnosti i naukama;
- Ohrabrivanju i promovisanju bugarskog kulturnog nasleđa;
- Kreiranje novih praksi održivog razvoja;
- Uspostavljanje novih modela u oblastima srednjeg, visokog i građanskog obrazovanja;
- Unapređenje interkulturalnog dijaloga i prevazilaženje etničkih različitosti;
- Poštovanju ljudskih prava; i
- Unapređenju dijaloga između NVO i lokalnih i nacionalnih vlasti.

Od početka 2003. godine Društvo postaje deo omladinske informativne mreže **Eurodesk**, sa mogućnošću da razmenjuje informacije sa evropskim NVO. U Bugarskoj, Društvo je partner info centrima, omladinskim i građanskim klubovima i NVO koje rade širom zemlje. Od 2003. godine Društvo je pridruženi član Evropskog biroa za prigovor savesti (EBCO) i predstavnica istog u Bugarskoj. Predstavnih organizacije – Veselin Iliev je član Upravnog odbora EBCO i predstavnik je u **Evropskom omladinskom Forumu**.

Nacionalni centar za transparentnost i ljudska prava je osnivački član Antikorupcijske studentske mreže u jugoistočnoj Evropi iz Republike Moldavije. Aktivnosti organizacije su primarno usmerene na podizanje svesti studenata i mladih o rizicima i posledicama u vezi sa ovim fenomenom, ali ujedno i donosioca odluka u vezi sa problemima korupcije, varanja, transparentnosti i pristupa informacijama. Direktni korisnici naših programa su pretežno studenti i omladinske organizacije, akademska zajednica u celini i donosioci javnih politika u oblasti obrazovanja. Glavni cilj organizacije je da se nastavi sa razvojem u ovom pravcu kroz širenje uticaja akcija i obezbeđivanje više podrške svojim korisnicima. Trenutno, rad centra je usmeren na monitoring korupcije i drugih akademskih prevara, razvoj preporuka i javnih politika za donosioca odluka u oblasti mladih i obrazovanja, kao i u podršci studentima i mladima da zaštite svoja prava i slobode od uticaja korupcije.

2. MONITORING INSTRUMENTI

2.1. Šta je monitoring uopšte?

Monitoring (nadzor, praćenje) je sistematsko i kontinuirano posmatranje postojećih događaja i upoređivanje sa planiranom situacijom, po principu provere kako je nešto izvedeno naspram onoga kakva su bila očekivanja. Proces monitoringa podrazumeva sakupljanje informacija koje mogu biti korišćene u merenju fenomena i ispitivanju trendova. Indikatori posmatranja su ključne komponente monitoring sistema. Oni su baza mernog sistema, koji se koriste za procenu postojeće situacije i za upoređivanje sa određenim vrednostima.

Monitoring korupcije odnosi se na redovno (na primer – jednom godišnje) merenje nivoa korupcije i percepcija o koruptivnim obrascima ponašanja. Osnovna funkcija monitoringa je da se proceni efektivnost napora nadležnih u smanjenju korupcije, u proceni efektivnosti antikoruptivnih institucija, ali i da se prate promene i intenzitet i specifične manifestacije ovog fenomena. Monitoring takođe služi kao sredstvo za brzo javno reagovanje na procese javnih politika i kao način da se izazovu javne diskusije. Stoga, monitoring nije samo istraživački instrument za merenje rasprostranjenosti i dinamike korupcije, već ima i moćan antikorupcioni potencijal. Proces monitoringa ima dva ključna elementa: merenje i verifikaciju progressa.

Merenje je proces tokom kog se vrše procene opsega, prirode, uticaja i troškova korupcije. Merenje korupcije može da se radi na razne načine i uz korišćenje različitih izvora podataka, npr. kroz sprovođenje revizija specifičnih projekata, praćenje institucionalnih karakteristika u zemlji. Najučestaliji način merenja korupcije je sakupljanje informisanih gledišta relevantnih interesnih grupa, ili na drugi način, sprovođenjem istraživanja. Postoje dva načina merenja nivoa korupcije posredstvom upitnika. Prvo, iskustveni upitnici, gde se beleži nivo incidentnih slučajeva korupcije među određenom populacijom određene zemlje. Drugo, upitnici zasnovani na percepciji, gde se u obzir uzimaju viđenja o određenom nivou korupcije. Istraživanje može samo da pruži procenu opsega i karakteristika korupcije za dati vremenski period (kad je istraživanje sprovedeno). U svrhu službe kao sredstva za monitoring, merenje korupcije mora da bude sprovedeno redovno, korišćenjem iste metodologije i istih indikatora.

Jasno je da ako bi merenje korupcije trebalo da ponudi validno poređenje dva različita perioda, pitanja i uzorak moraju biti birana pažljivo, u suprotnom bi morala da se ponavljaju svaki put. Najveći deo pitanja bi trebalo da ostane nepromenjen iz jednog istraživanja do drugog, a nekolicina pitanja može biti u vezi sa određenom temom i promenljiva iz godine u godinu. Korišćenjem slične metodologije u mnogim zemljama može ponuditi vredno međunarodno upoređivanje i može omogućiti komparativnu evaluaciju efektivnosti različitih nacionalnih strategija za borbu protiv korupcije.

Proces verifikacije je ključan element monitoringa, a on uključuje upoređivanje mernih rezultata u različitim vremenskim periodima. Upoređivanjem informacija o oceni i trendovima u korupciji, možemo potvrditi da li su mere za borbu protiv korupcije efektivne i da li ostvaruju postavljene ciljeve.

Ovaj praktični priručnik sadrži kratak opis različitih empirijskih metoda za praćenje korupcije. Metodologija koja se koristi za praćenje podudara se sa metodologijom socioloških istraživanja. Međutim, metode u ovom priručniku su razvijene kao monitoring, a ne kao istraživački alat, zato što je cilj dizajniranih instrumenata da se sistematski prikupljaju podaci o korupciji, oslikavaju trendovi u evoluciji ovog fenomena. Takođe, upotreba istih metoda i istraživačkih instrumenata omogućiće međunarodno upoređivanje i procene rasprostranjenosti i dinamike korupcije u zemljama jugoistočne Evrope.

2.2. Kako se sprovodi preliminarno istraživanje?

Pre nego što se započne samo istraživanje postoji nekoliko koraka koje potrebno uraditi pre istraživanja. Prvo, neophodno je obezbediti materijal i društvene preduslove za istraživanje - projektna ideja mora da se napiše, obrazloži i argumentuje, i kao takva bi trebalo da se pošalje institucijama koje su odgovorne za odobrenje ili finansiranje projekta. Nakon toga, savetujemo da se napravi detaljan plan svega što bi trebalo uraditi tokom istraživanja.

Preliminarno istraživanje je važna faza gde istraživač definiše problem istraživanja, analizira literaturu, određuje istraživačke ciljeve, postavlja hipoteze, identifikuje varijable i dizajnira istraživanje.

1. Definisanje problema istraživanja

Istraživač bi trebalo da ima određene kriterijume koje će da prati kada odabira problem istraživanja. Izabrani problem bi trebalo da ima najveću verovatnoću da se uspešno reši i trebalo bi da odgovara istraživačevoj ekspertizi. Istraživački problem ne bi trebalo da se postavi suviše široko, ni suviše usko, u cilju da bi se dobili upotrebljivi podaci. Istraživanje nema smisla ako ne donosi ništa novo, s toga bi istraživač trebalo da izabere problem koji ranije nije istraživan, ili da ponovi ili proširi postojeće istraživanje ukoliko će to proizvesti nove nalaze. Proces istraživanja zahteva vreme i iziskuje veliku količinu resursa, tako da ne bi trebalo da se bavi nevažnim ili zastarelim problemom koji ima malo primene u praksi.

Problem istraživanja bi trebalo da se definiše jasno i precizno i trebalo bi da sadrži pitanje koje definiše nameru šta će biti otkriveno. Formulacija problema određuje prostorni, vremenski i populacioni obuhvat problema istraživanja.

2. Literatura i analiza termina

Nakon što se odgovarajuća literatura prikupi, istraživač bi trebalo da proveri da li i u kojem obimu je problem već ispitan. Ako problem nije ispitan, ili nije dovoljno ispitan, novo istraživanje bi trebalo da se fokusiran na aspekte koji su manje ili oskudnije istražene, što je takođe naglašeno u formulaciji problema.

Teoretski pristupi i podaci iz literature pomažu u postavljanju i elaboraciji hipoteze, u odabiru i primeni metode za prikupljanje podataka, postavljanje dizajna istraživanja itd.

Analiza literature služi za prikupljanje ključnih definicija termina za analizu samog termina. Nakon brojnih prikupljenih definicija, istraživač će izvući zajedničko značenje za mnoge definicije i na bazi toga postaviti preciznu i primenljivu definiciju koja odgovara potrebama istraživanja. Ovo je takođe značajno za osiguravanje odeređene jasnoće u korušenju ključnih termina u istraživanju. Na primer, ako se sprovodi istraživanje na temu mita u visokom obrazovanju, trebalo bi da odredite šta taj pojam implicira, i u kom obimu će taj termin biti korišćen tokom vašeg istraživanja (npr. da li će fokus biti na novčanom mitu ili će razmena usluga takođe biti pojam koji će biti uključen u definiciju termina). Ključni pojmovi bi trebalo da budu precizno definisani i korišćeni u skladu sa tom definicijom.

3. Određivanje ciljeva istraživanja

Određivanje cilja istraživanja određuje jasnu identifikaciju za koju svrhu je istraživanje predoređeno, ili šta želimo da (sa)znamo po njegovom završetku. Cilj istraživanja je opšti ishod koji mora biti ostvaren kao rezultat istraživanja. Pre određivanja ciljeva istraživanja, istraživač mora znati ko su najbitniji korisnici istraživanja i šta su potencijalne upotrebe i koristi istraživanja.

4. Postavljanje hipoteza

Hipoteza nudi mogući odgovor na pitanje istraživanja, i ona se testira istraživanjem. Izražena je u formi jasno postavljenog odnosa između nezavisne („uzroka”) i zavisne („posledica”) promenljive. One služe kao orijentacija za istraživanje. Uz pomoć hipoteze istraživač zna koje činjenice može prikupiti i kako da te činjenice stavi u međusoban odnos. Dobra hipoteza je validna (odnosi se na problem istraživanja), navedena je jasno, sa jasnom i prigodnom terminologijom, proverljiva je, specifična (šire hipoteze bi trebalo da se podele u više specifičnih) i povezana je sa teorijom.

5. Identifikacija, klasifikacija i operacionalizacija varijabli

Varijable su veličine koje se koriste u hipotezama na osnovu kojih se pokušava predvideti ishod istraživanja. U cilju potvrđivanja ishoda, varijable se opisuju i mere u istraživanju. *Zavisna varijabla* je fokus istraživanja i ona se dovodi u vezu sa *nezavisnom varijablom* koja opisuje, klasifikuje ili je objašnjava. Istraživač bira koje će zavisne i nezavisne varijable staviti u vezu jednu sa drugom, ali rezultati istraživanja određuju da li i u kojoj meri su ove varijable u korelaciji.

Varijable mogu biti *kvalitativne* i *kvantitativne*. Kvalitativne varijable nemaju intenzitet; one se sastoje od kategorija (npr. rod, etnicitet, religijska opredeljenja). Kvantitativne varijable imaju intenzitet i mogu biti izražene brojevi (npr. visina, težina, temperatura).

Ako želimo da empirijski objasnimo opšte ili apstraktne varijable, one moraju biti operacionalizovane unutar većeg broja merljivih indikatora. Na primer, da bi se izmerila studentska motivacija, morali bismo da operacionalizujemo te varijable u indikatore poput vremena koje se provodi u učenju, učešću u vannastavnim aktivnostima ili pohađanje nastave. Indikatori mogu biti izabrani prema sledećim kriterijumima: oni bi trebalo da budu validni (da se odnose na varijablu), objektivni (rezultati zavise od objekta merenja, a ne od istraživača), pouzdani (indikator je pouzdan ako se koristi učestalo da izmeri iste atribute sa sličnim rezultatima u svakom merenju), nedvosmisleni, precizni i reprezentativni.

6. Određivanje dizajna istraživanja

U dizajnu istraživanja se odlučuje koji će se istraživački metod najbolje koristiti za prikupljanje podataka u istraživanju, šta je populacija za koju se zanimamo, koji stepen uzorka se može koristiti, i gde, kada i u kakvim uslovima će se istraživanje sprovesti.

Postoje razne *kvantitativne* i *kvalitativne* metode koje se mogu koristiti u istraživanju, kao što su anketna istraživanja, eksperimenti, fokus grupe, intervjui, studije slučaja, analiza sadržaja i sl. Ovaj vodič se fokusira na anketno istraživanje, fokus grupe, intervjue i zahteve za pristupe informacijama od javnog značaja. Ove metode će biti objašnjene u naknadnim poglavljima.

Postoje brojne *kvantitativne* i *kvalitativne* metode koje se mogu koristiti u istraživanju kako bi se obezbedili podaci neophodni za dokazivanje hipoteze ili opisivanje populacije ili fenomena sa kojim se suočavate. Najbolji metod se bira u zavisnosti od cilja vašeg istraživanja, tipa istraživanja i resursa koje imate. Kvantitativne metode mere i broje objekat istraživanja i često se oslanjaju na statističku analizu. Neke od kvalitativnih metoda su anketna istraživanja, testovi ili eksperimenti. Kvantitativne metode se često vide kao više „naučne” zato što se bave brojevima i zato što prikupljeni podaci mogu biti analizirani uz pomoć specijalizovanih kompjuterskih programa. Sa druge strane, kvalitativne metode mogu ponuditi dublju interpretaciju i mogu biti plodnije u objašnjavanju začenja određenih fenomena. Metode kvalitativnog istraživanja uključuju fokus grupe, intervjue, studije slučaja, etnografske metode istraživanja, arhivsko istraživanje... Neke metode kao što su analiza sadržaja, mogu biti i kvantitativne i kvalitativne.

Ovaj vodič se fokusira na metode koji su korišćeni tokom projekta Antikorupcijske studentske mreže – anketno ispitivanje, fokus grupe, intervjui i zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja. Ovo su ujedno i kvalitativne i kvantitativne metode, kombinovanje za dobijanje šire slike stvarnosti. Na primer, anketno istraživanje se sprovodi u cilju otkrivanja broja metoda varanja koje studenti koriste ili slučajeve podmićivanja, a fokus grupe mogu otkriti kako studenti razumeju varanje i podmićivanje. Sa zahtevima za pristup informacijama od javnog značaja, dobili smo značajna dokumenta koja smo iskoristili da analiziramo tokove novca na fakultetima. Intervjui sa akademskim i administrativnim osobljem daju nam potpunu mogućnost da vidimo izvan finansijskih izveštaja i otkrijemo upravljačke politike ili stavove koje različite grupe imaju po ovom pitanju. Ove metode će biti detaljnije objašnjene u predstojećim poglavljima.

Literatura:

- Vujević, M. (2002.), *Uvođenje u znanstveni rad: u području društvenih znanosti*, Zagreb

2.3. Šta su zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja?

Zakoni o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (u zemljama gde su usvojeni) omogućavaju građanima i fizičkim licima da zatraže bilo koju informaciju za koju se smatra da je od javnog značaja, od javne institucije koja poseduje te informacije.

Informacija od javnog značaja je definisana kao: informacija kojom raspolaže organ javne vlasti, kreirana tokom rada ili u vezi sa radom organa javne vlasti, sadržano u dokumentu i u vezi sa organom (može se razlikovati u zavisnosti od terminologije zakona).

Institucija koja poseduje informaciju je pravno obavezana da obezbedi datu informaciju onima koji je potražuju u određenom vremenskom periodu. Ukoliko institucija ne obezbedi traženu informaciju, dodatni pravni mehanizmi su aktivirani kako bi se osiguralo obezbeđivanje tražene informacije.

Imajući u vidu da su univerzitet, fakulteti, ministarstva obrazovanja, ispeksijske komisije i tome sl. smatrane nosiocima javnih informacija, ovo oruđe je od velikog značaja za istraživanje korupcije u visokom obrazovanju. Za razliku od drugih instrumenata koji se koriste za merenje korupcije, zahtev za pristup informaciji od javnog značaja obezbeđuje činjenične umesto perceiverane podatke.

Regulativa o pristupu javnim informacijama je sprovedena u preko 85 zemalja širom sveta i smatra se osnovnim ljudskim pravom. Iako određeni segmenti legislative mogu biti različiti od zemlje do zemlje, njena primena u praćenju korupcije u procesima visokog obrazovanja ostaje ista. Ona omogućava istraživačima uvid u informacije kojima raspolažu relevantne institucije visokog obrazovanja i pravo da ih legalno potražuje do dobijanja.

1. Kako se prave?

Prva faza procesa – Analiza legislative o pristupu informacijama (PI) od javnog značaja

Prvi korak za uspešnu primenu zakona je da se zakon pročita i razume. Upoznavanje sa specifičnostima zakona svake zemlje je ključno za odgovarajuću primenu zakona. Sledeće tačke mogu biti korišćene za brzo identifikovanje detalja PI regulative:

- Koje institucije se mogu smatrati da poseduju informaciju od javnog značaja?
- Sta su **dužnosti** posredovaoa? (na osnovu odredbi zakona)
- Kakva vrsta informacija se može tražiti?
- Kakva je **procedura** za korišćenje prava za pristup informacijama?
- Koliki su administrativni troškovi u vezi sa dobijanjem informacije?
- Da li postoji ovlašćena institucija za poštovanje prava na pristup informacijama?
- Da li postoje neke kaznene odredbe?

Druga faza procesa – Procedure za ostvarivanje prava na pristup informacijama

Pisanje preciznih pitanja

Od najveće je važnosti da postavljena pitanja budu specifična i razumljiva.

Nakon analize PI regulative, sledeći korak je da preispita pravni okvir u odnosu na temu istraživanja (odredbe zakona koji se odnose na borbu protiv korupcije, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o učeničkom i studentskom standardu), kao i druga literatura, (na primer Bolonjska deklaracija), uporedni primeri i statistički podaci. To će vam omogućiti da formulišete precizna pitanja, dobijete

traženi odgovor i uklonite mogućnost dobijanja nejasanih ili nepovezanih odgovora. Često će institucije pokušati da izbegnu odgovor, a precizno postavljeno pitanje će smanjiti rizik da se to dogodi.

PI obrazac

U mnogim zemljama zakon propisuje obrazac koji se koristi, kako bi se pojednostavio proces pristupu informacijama. Ovaj formular možete naći kod organa nadležnog za sprovođenje zakona - Poverenika za informacije od javnog značaja.

Slanje pitanja

Kada se sprovodi obimno istraživanje, preporučuje se da se zahtevi šalju u fazama, kako bi se sinhronizovali rokovi i omogućilo lakše praćenje. Od velikog značaja je da se dobije dokaz o slanju i datum slanja upita. Ti dokazi se koriste za podnošenje žalbe, kada institucija kojoj je zahtev poslat ne obezbedi potrebne informacije. Zahtevi mogu biti poslani poštom (po mogućstvu putem preporučene pošiljke), lično dostavljeno instituciji (u kom slučaju arhivski broj zahteva i dokaz o prijemu treba obezbediti), putem i-mejla ili usmeno. U istraživačke svrhe, u zahtevu je poželjno naglasiti da bi odgovor trebalo dati u pisanoj formi (i-mejl ili putem poštanskih usluga). Usmene odgovore je teže analizirati i objaviti i treba ih izbeći kada god je to moguće.

Akcioni plan

Akcioni plan je baza podataka svih poslanih zahteva, njihovih primaoca, datuma slanja i datuma očekivanog odgovora. Akcioni plan daje pregled relevantnih datuma, olakšava praćenje rokova za potencijalne žalbe.

Primer akcionog plana:

Organ koji poseduje informaciju	Pitanje	Adresa organa koji poseduje informaciju	Ime i kontakt zvaničnika pri organu od koga se traži informacija	Datum podnošenja zahteva	Datum očekivanog odgovora
Dekanat	1.5. Molimo Vas da nam pošaljete spisak studenata koji su učestvovali u bilo kom od univerzitetskih programa mobilnosti u poslednjih 5 godina.			9.15.2010.	15.10.2010.
Ministarstvo obrazovanja	2.2. Da li je Ministarstvo davalo sredstva za potrebe mobilnosti studenata? Ako jeste, molimo Vas da nam pošaljete pregled tih sredstava za prethodnih 5 godina?			9.15.2010.	15.10.2010.
Pravni fakultet	3.2 Da li vaš univerzitet raspolaže bazom podataka studenata koji su učestvovali u akademskim razmenama? Ako postoji, ko je odgovoran za njeno održavanje?			9.15.2010.	15.10.2010.

Datum povratnice ili preporučeneog pisma	Datum pristiglog odgovora	Datum za podnošenje žalbe	Odgovor od komisije	Datum za podnošenje tužbe	Advokat
9.16.2010	9.21.2010				
9.16.2010	/	10.22.2010	11.25.2010		
9.16.2010	10.8.2010				

Treći deo procesa – Analiza

Arhiviranje

Arhiva nudi pregled celog postupka i može se koristiti kao dokaz u situaciji kada organi ne daju željene informacije, kada uopšte ne odgovore na zahteve ili propuste rokove za odgovaranje.

Arhiva se sastoji od:

- Kopije zahteva;
- Dokaza iz pošte da je zahtev upućen, odnosno dokaz o prijemu, ako je zahtev podnet lično; i
- Kopije odgovora.

Rokovi

Istraživački tim treba da prati nekoliko važnih rokova:

- Vreme koje je potrebno instituciji bi se pripremio i poslao odgovor;
- Vreme koje je potrebno timu da pripremi i podnese žalbu Povereniku, odnosno nadležnom organu ovlašćenom da postupa po pritužbama;
- Vreme koje je potrebno instituciji da se odgovori na žalbu; i
- Ako i dalje nema odgovora ili nema adekvatnog odgovora, vreme kada tim podnosi tužbu.

Poštovanje rokova je od najveće važnosti. Neuspevanje da se podnese žalba ili tužba na vreme rezultira poništenim zahtevom i vraća postupak na sam početak.

Žalbe

Žalba se koristi kako bi se pravno obavezala institucija (koja odbije da sarađuje) da pruži tražene informacije. Žalba se podnosi instituciji ovlašćenom za zaštitu prava na pristup informacijama od javnog značaja u određenom vremenskom periodu u sledećim slučajevima:

- Nosilac informacije odbija da obavesti tražioca da li poseduje traženu informaciju od javnog značaja;
- Nosilac odbija da izda kopiju dokumenta, ili propušta da to učini u propisanom roku;
- Nosilac informacije ne uspeva da odgovori na podneti zahtev u predviđenom roku;
- Nosilac podataka uslovljava izdavanje kopije dokumenta koji sadrži traženu informaciju uplatom naknade koja prevazilazi iznos nužnih troškova izrade te kopije itd.

2. Kako sačiniti izveštaj?

Analiza

Kada su svi odgovori prikupljeni i arhivirani, može se pristupiti analizi. Analiza treba da se osvrne na hipoteze koje su osnova istraživanja (npr. visokoškolske ustanove ne poštuju sa ciljevima

postavljenim u Bolonjskoj deklaraciji). Analiza je od ključne važnosti prilikom određivanja stepena u kojem zvanični podaci i izjave zvaničnika podudaraju sa dobijenim odgovorima. Osim toga, analiza odgovora omogućava otkrivanje kršenja pravila, statuta i propisa institucija visokog obrazovanja i određivanje stepena transparentnosti institucija visokog obrazovanja.

Analiza pruža precizne informacije o nepravilnostima, korupciji i nedostacima sistema, koje se mogu koristiti za reviziju i postavljanje efikasnijih antikorupcijskih mera. Štaviše, tokom analize, trebalo bi da uporedite rezultate odgovora sa postavljenim pitanjima, a ne sa institucijom visokog obrazovanja od koje je tražena informacija (npr. tri od sedam fakulteta ne sprovode bilo kakve studentske ili akademske razmene). Takođe je veoma koristan za izvlačenje zaključaka o celini istraživanja koje je sprovedeno, a za planiranje dodatnih ili budućih aktivnosti. Analiza je takođe veoma korisna za izvlačenje zaključaka celokupnog istraživanja koje je sprovedeno, kao i za planiranje dodatnih ili budućih aktivnosti.

2.4. Kako sprovesti fokus grupu?

1. Izbor metodologije: zašto baš fokus grupe?

Zemlje u tranziciji predstavljaju plodno tlo za bujanje korupcije. Fenomen istraživanja korupcije je složena i osetljiva tema, kako za one koji sprovode istraživanje, tako i za ostali učesnike istraživanja. Broj ovih istraživanja je u porastu u poslednjih nekoliko godina. Međutim, većina njih doseže do identifikovanja problema. Po našem mišljenju, u cilju razvijanja dalje antikorupcijske strategije i delovanja društvenog odgovora na ovaj fenomen, mi moramo uraditi više nego samo prepoznamo problem i povučemo se nakon što smo uspostavili sferu i forme prisustva ovog problema.

Društveni fenomen kao što je borba protiv korupcije treba da se vidi iz perspektive svih ljudi koji u njoj učestvuju. Neophodno je da se postavljaju pitanja o tome kako i zašto se korupcija dešava, sa akcentom na pristup pitanju korupcije kroz oči svih učesnika i posmatrača u procesu. Samo je na taj način moguće izvršiti društveno odgovorne akcije i razumeti vrste teorija i hipoteza koje obrazlažu odgovornost za ponašanje učesnika u korupciji. Metodom fokus grupa možemo istražiti temu iz mnogo različitih aspekata, koji nam omogućavaju detaljan pregled problema i koji omogućavaju da se svaki glas čuje. Ovo ne bi moglo da se dobije ni putem strukturiranih upitnika, niti putem detaljnih intervjua, budući da je reč odruštvenom fenomenu u koji su uključeni mnogi ljudi i koji se mora posmatrati u kontekstu.

Tek posle možemo proveriti dobijene radne hipoteze i opisati specifičnosti ovog fenomena u više detalja, putem temeljnih intervjua i prilično strukturiranog upitnika (anketnog istraživanja) i uz upotrebu kvantifikacije i statističkih analiza. Zbog svih navedenih faktora, predlažemo početak sa fokus grupama.

Ipak, korišćenje metode fokus grupa ne završava ovde. Ostale mogućnosti su:

- Kreiranje početnog grubog dokaza o iskustvu predmeta istraživanja;
- Upoznavanje sa opštim obrascima odnosa u istraživanoj životnoj sredini;
- Donošenje odluke o daljoj strategiji istraživanja na terenu;
- Izbor tehnika za prikupljanje podataka u kasnijim fazama istraživanja;
- Izbor ključnih pružalaca informacija;
- Identifikovanje jezika i simbola u istraživanoj zajednici;
- Stvaranje hipotetičkih osnova za dalje istraživanje ovog problema;
- Ispitivanje nedovoljno jasnih i utemeljenih hipoteza;
- Dopunsko korišćenje metoda fokus grupe sa drugim, više standardizovanim tehnikama;
- Izgradnja standardizovane tehnike istraživanja (upitnici, skale);
- Ispitivanje tehnika istraživanja za kasniju upotrebu;
- Bolje razumevanje i interpretacija podataka prikupljenih drugim tehnikama;
- Vrednovanje prethodno prikupljenih podataka i sl.

2. Klasifikacija metodologije: definicija fokus grupa

Fokus grupa se sastoji od grupe ljudi okupljenih od strane moderatora, koji imaju zadatak da, na osnovu njihovog ličnog iskustva, diskutuju i komentarišu određenu temu koja je predmet istraživanja. Fokus grupa predstavlja vođenu raspravu koja generiše obilje detalja koje su relevantne za složen fenomen, kao i obrazloženje za ponašanja, verovanja, mišljenja i stavove u vezi sa tim fenomenom. Fokus grupa, kao metod, određena je situacijom u grupi, u kojoj su učesnici svi koji su uključeni u razgovor, a osoba koja vodi razgovor olakšava i moderira diskusije. Cilj takve postavke je da se dođe do relevantnih ideja i informacija u vezi sa ograničenim brojem pitanja. Naglasak ovde nije na interakciji između ispitanika i moderatora, već na interakciji između samih ispitanika, koji podstiču

jedni druge u iznošenju različitih viđenja. Dakle, šema sprovođenja fokus grupa u obliku pismenog uputstva bi trebalo da bude fleksibilna i ne u potpunosti organizovana. Šema treba da se zasniva ili da bude inspirisana konkretnim idejama i uspostavljenim ciljevima istraživanja, ali na način da društvena interakcija grupe nije ometena.

Definicije fokus grupa se kreću od strukturiranih grupnih intervjua, koji služe svrsi istraživanja i koja se odvijaju u formalnim postavkama, do nestrukturiranih terenskih intervjua sa mladim grupama ljudi u lokalnoj zajednici čiji je cilj da se promoviraju društvena promena. Fokus grupa je tip tehnike kvalitativnog istraživanja. Ističemo jedan aspekt fokus grupa koji naglašava korišćenje različitih tehnika dijaloga, jer nam one daju perspektive ljudi koji su uključeni u diskusiju, njihove stavove prema određenom fenomenu, kao i dinamiku grupe koja se odvija pred našim očima. Dakle, omogućava nam da shvatimo pravo značenje, iza reči, kao i iza (ne)urađenih stvari.

3. Faze istraživanja zasnovanog na fokus grupama i osnovne instrukcije u sprovođenju fokus grupa

Možemo grubo izdvojiti sledeće faze sprovođenja fokus grupa:

Faza 1. Definicija „teme istraživanja“

Faza 2. Studija sekundarnih izvora – prethodno istraživanje

Faza 3. Izbor metodologije

Faza 4. Postupak izbora učesnika istraživanja

Faza 5. Pisanje „scenarija“ za obavljanje fokus grupe

Faza 6. Postavljanje okruženja i zakazivanje fokus grupa

Faza 7. Sprovođenje fokus grupe, odnosno, faza prikupljanja informacija

Faza 8. Transkripcija sa fokus grupa i organizacija informacija

Faza 9. Analiza i interpretacija podataka i pisanje izveštaja, uključujući glavne zaključke

1. Definicija „teme istraživanja“

Na samom početku istraživanja, neophodno je da smo postavili jasan cilj i radne hipoteze studije koje će biti podložne promenama u toku istraživačkog procesa. Tokom proučavanja ove teme, takođe je neophodno da se uspostavi tranzicione dijagnoza stanja i društva i institucija u kojoj se nalazite. Sama dijagnoza će biti proverena, ali da će se takođe predvideti krajnji ishod istraživanja, kao što će i dodatno biti obezbeđeni jasno definisani kriterijumi uspešnog istraživanja, tako da je evaluacija opcija. Takođe, ne treba zaboraviti neophodnost izbora samo određenog i ograničenog broja pitanja, koja će nam pomoći da bolje razumemo problem na koji smo fokusirani. Ova faza bi trebalo da traje onoliko dugo koliko je potrebno i značajna količina vremena treba biti uložena za rad na tome, jer je ponekad potrebno u nju uložiti više vremena nego u ukupno vreme potrebno za sve druge faze. Faze 1 do 6 su pripremne faze i to je izuzetno važno da se izdvoji dovoljno vremena posvećeno za svaku od njih, jer je to preduslov sveobuhvatnog istraživanja.

2. Studija sekundarnih izvora - prethodno istraživanje

Neka prethodna istraživanja mogu ponuditi odgovore na nekoliko pitanja, neko je možda već napisao nešto o našoj temi i istražio temu našeg istraživanja. Ovo možemo odrediti kroz proučavanje sekundarnih izvora. To pre svega podrazumeva zapisivanje svih relevantnih izvora, a zatim ih kontaktirati u cilju dobijanja korisnih direktiva o tome kako da se pristupi temi istraživanja i kako da se zaobiđe loša praksa iz prošlosti, osmišljavaju pitanja koja još nisu odgovorena.

3. Izbor metodologije

Nakon definisanja problema i izbora pitanja koja će biti postavljena, a da još nisu odgovorena, odnosno nakon što se odgovori na pitanje „ŠTA?“ nastavlja se sa fazom koja se bavi pitanjem „KAKO?“ da se

to uradi, odnosno koji je najbolji način da se odgovori na pitanje. Neophodno je da naglasimo činjenicu da izbor metodologije zavisi od teme i ciljeva istraživanja, a ne obrnuto.

4. Proces izbora učesnika istraživanja

Obično, broj učesnika u fokus grupama varira od 6 do 10 ljudi koji ne znaju jedni druge, jer je važno da učesnici slobodno iznesu svoje mišljenje. Ovaj neprekidni proces bi trebalo da bude diktiran spontanošću ispitanika, a ne od strane nekih preuizmanja iskustva iz prošlosti. Tako, više odnosa između učesnika u grupi su sprečeni. Ova veličina za grupu nije ni mala ni velika, ali je idealna za grupne diskusije, gde se svaki glas može čuti.

Izbor učesnika zavisi od predmeta istraživanja i dizajna istraživanja. Naša glavna namera je bila da se stvore alati istraživanja za druge zainteresovane strane, tako da se efikasno može pratiti fenomen korupcije u visokom obrazovanju. Dakle, odabrali smo jedan fakultet za svaku određenu temu gde smo sproveli istraživanje. To znači da je izbor učesnika bio pod uticajem izbora fakulteta.

Grupe učesnika u fokus grupama treba da budu izabrane u odnosu na problem. Na primer, kada smo pokušali da saznamo nešto više o varanju, podellili smo studente u nekoliko grupa, u zavisnosti od toga koliko ispita su oni do sada položili. Tako smo imali grupe sa starijim, mlađim i mešovite grupe studenata. Ali, za teme upis i upisna priprema, gde smo pokušali da utvrdimo koji je od nekoliko modela prijemnih ispita najbolji, imali smo različite podele grupe učesnika: srednjoškolci i kandidati, studenti prve godine i studenti završne godine. Prethodna podela u ovom slučaju ne bi bila najbolja.

U tom smislu grupe treba da budu homogene, da li po godini studija, starosti ili nekoj drugoj karakteristici, po izboru istraživača. To znači da homogenost učesnika i izbor kriterijuma zavisi od definicija problema i/ili istraživačke strategije, kao što je ilustrovano u gore navedenim primerima.

Pošto selekcija učesnika nije slučajna, ali je ciljana, neophodno je da se uverite da su oni dobri predstavnici stanovništva za koje je istraživač posebno zainteresovan. Ipak, treba istaći da je heterogeni aspekt grupe, u nekim slučajevima kao što je naš, dobrodošao, jer može da doprinese dinamici i boljem razumevanju posmatranog fenomena. To znači da možemo suprotstaviti studente različitih godina da govore varanju ili studenata i predstavnike studenata da govore o studentskim naknadama i školarini. Ovaj heterogeni aspekt nam daje konfrontaciju, ističe razlike u perspektivama i interesima i podstiče dinamiku.

Regrutovanje treba da rade posebno zaposleni regruteri, kako bi mogli da prate instrukcije istraživanja u pogledu izbora učesnika, sa ciljem da se omogući reprezentativnost. Regruter ne bi trebalo da regrutuje više od dva ispitanika za svaku grupu. Angažovanje za grupu se može uraditi preko telefona. U ovom slučaju, istraživači treba da pažljivo biraju informacije koje će dati učesnicima fokus grupa. Učesniku treba dati dovoljno informacija, tako da on ne oseća strah šta će se dešavati u toku diskusije, ili šta je tema razgovora.

5. Pisanje „scenarija” za obavljanje fokus grupa

Fokus grupa je koncentrisana na mali broj pitanja. „Scenario” za fokus grupe bi trebalo da sadrži sve ključne teme i pitanja o kojima je potrebno da se raspravlja, odnosno na koja je potrebno da se odgovori. Ukupan broj ovih tema i pitanja ne bi trebalo da bude više od 6 ili 7, tako da dovoljno vremena bude ostavljeno za detaljan i temeljan intervju. Dobar „scenario” takođe naglašava značaj spremnosti moderatora neposredno pred početka fokus grupe. Nemoguće je precizno planiranje i predviđanje toka cele diskusije i potencijalne teme do kojih razgovor može dovesti. To je takođe ključna prednost ovakvog pristupa.

6. Postavljanje okruženja i zakazivanje fokus grupa

Obično je potrebno do mnogo više planiranja za organizuju fokus grupe, nego što je to slučaj sa drugim tipovima intervjua. Razlog za to je veoma jednostavan – nije lako okupiti mnogo ljudi na jednom mestu u isto vreme. Neutralna lokacija bi trebalo da bude izabrana za sprovođenje fokus grupa, koja ne bi izazvala ni dobre ni loše asocijacije učesnika. Postavljanje sobe gde će fokus grupa raditi bi trebalo da ohrabri interakciju i razmenu između učesnika u najvećoj meri. Potrebno je da soba bude prostrana i dovoljno udobna, tako da u nju može stati najmanje 10 ljudi koji sede u krug, i da ima dovoljno svežeg vazduha i osvetljenja. U prostoriji često postoji sto za koji učesnici mogu sedeti i njegova funkcija je da se stvori osećaj sigurnosti i da obezbedi zaštitu individualnog prostora svakog učesnika. Ako je grupa homogena, sto nije neophodan. Ukoliko postoji potreba da se napiše ili nacrtaju nešto ili da se izrazi nečije mišljenje neverbalnim putem, kroz upotrebu drugih medija, sto može biti prigodan. Vizuelna pomagala, filmovi i slajdovi se mogu koristiti u cilju izazivanja rasprava na određenu temu. Osvežavajuća bezalkoholna pića i grickalice bi bilo poželjno obezbediti za učesnike, pošto su skloni da osećaju potrebu za njima posle dva sata angažmana. Ne treba zaboraviti da bi svakom učesniku trebalo obezbediti dodatni materijal, kao što su nalepnice, markeri, listovi papira. Blagi je gest pažnje da se da skroman i neutralan podsticaj za svakog učesnika u obliku sveske, bloka ili olovke. Potrebno je pozivati sve učesnike dan pre, kao i na sam dan zakazane fokus grupe i podsetiti ih na dogovoreno vreme, potvrditi njihov dolazak i zamoliti ih da dođu 15 minuta pre početka sastanka. Zamolite ih da se pojave na vreme, a vi im uzvratite sa informacijom o trajanju sastanka i pridržavanju za vremenski okvir koji ste najavili. Kada jednom počnete fokus grupu, ne bi trebalo dozvoliti učesnicima koji su kasnili da ometaju rad. Uvek bi trebalo da se spreče takve situacije, pošto bi one ometale dinamiku grupe.

7. Sprovođenje fokus grupe, odnosno, faza prikupljanja informacija i uloga moderatora

Uobičajeno je da se sprovedi više od jedne fokus grupe. Moguće je imati nekoliko sastanaka sa istom grupom, ili (češći slučaj) da ima nekoliko sastanaka sa različitim fokusnim grupama. Idealno trajanje fokus grupa je jedan ipo sat do dva sata, bez pauze. Pod uslovom da se uspostavi zanimljiv dijalog, uz saglasnost učesnika, možete se osećati slobodno da produžite. Nakon kratke uvodne reči, facilitator bi trebalo da objasni svrhu sprovođenja fokus grupe, kao i da predstavi učesnike jedne drugima. Savetujemo upotrebu bedževa ili kartica sa imenima učesnika. Naglasak bi trebalo da bude na informisanju učesnika da kao neformalna grupa, oni imaju svu slobodu da izraze svoje mišljenje. U cilju vođenja diskusije u pravcu dubljeg razumevanja, moderator treba da podstakne grupu povremeno postavljajući pitanja i na taj način upravljati procesom grupe. Pametno je da koristiti „igre za probijanje leda” na samom početku, kako bi se grupa opustila, zagrejala za diskusiju i međusobno povezala. Da bi se ovo postiglo, uslove za neformalno ćaskanje treba obezbediti pre samog početka fokus grupe.

Moderator treba da upravlja otvorenim i spontanom dijalogom, ali takođe treba da bude opušten, objektivn i bez predrasuda, dobar slušalac, koji je približno istog uzrasta kao i učesnici i slične socijalne i demografske pozadine. Iskustvo i obuka moderatora igra značajnu ulogu u sprovođenju fokus grupe. Posebnu pažnju treba obratiti na njegovo obrazovanje i obuku. Mora biti napravljen dobar izbor većih i iskusnih moderatora.

Na samom početku fokus grupe, neophodno je informisati učesnike o svemu što će se dešavati tokom fokus grupe i moderator mora zatražiti dozvolu da zapiše istaknute delove rasprave na određeni način. Trebalo bi ih takođe obavestiti o politici poverljivosti i da se zamole da je prihvate i obećaju da je poštuju. Etički principi istraživanja moraju biti jasno primenjeni. Usled osetljivosti teme o kojoj se razmatra, savetujemo uzimanje samo audio zapisa sa sastanka, uz saglasnost učesnika, jer video snimak može biti preteći za učesnika koji će diskutovati o korupciji i ne preporučujemo ovu vrstu beleženja.

S druge strane, predložimo prisustvo jednog ili dva pomoćnika koji će biti pomoć moderatoru i beležiti sve što se dešava. Njihova uloga treba da bude jasno definisana i objašnjena učesnicima na početku fokus grupe. Ovi asistenti će pratiti tok dijaloga i tražiti sve što nije verbalno, a što moderator ne može da vidi ili primeti. Praksa puštanja asistenti da postavlja pitanje ili dva na samom kraju fokus grupe se pokazala kao dobro rešenje.

Na početku diskusije, nakon uvodnog ćaskanja, uvek treba započeti sa univerzalnim pitanjima i sužavati na više specifičnih (pratiti „levak” princip). U slučaju delikatne temu ili pitanja, razgovor treba voditi u trećem licu jednine („Kako mislite da bi neko reagovao u toj situaciji?”, „Da li ste čuli za..?” itd.). Kada neko u grupi ističe pozitivan ili negativan aspekt problema, moderator treba uvek da ih pitaju zašto se osećaju tako. On/ona takođe treba da pitaju druge da li se slažu. Moderatoru je dozvoljeno da se pozove na primer za koji zna ili čak i za neke imaginarne primere, ali on/ona mora zadržati svoje mišljenje za sebe. Facilitator ne sme da odgovori na pitanje učesnika čak i ako počnu da insistiraju. Potpitanja kao što su *zašto/kako/zbog čega/kada* moraju da se postave. Nakon što učesnik odgovori, moderator treba da pita „zašto?”, ali tek nakon što je ponovio/la odgovor učesnika i pitati: „Šta ste mislili pod tim?”, ali ne samo pitati jednostavno „zašto?” jer najčešći odgovor na to je „zato”. Pored toga što je opušten, nepristrasan i neosuđujući, moderator treba da zadrži stav „tabula rasa”, odnosno ne bi trebalo da daje odgovore na bilo koja lična pitanja.

8. Transkripcija sa fokus grupa i organizacija informacija

Trebalo bi da postoji neka vrsta zapisa sa fokus grupa. Pored audio zapisa razgovora, sam moderator treba da zabeleži svoje zaključke u vezi sa neverbalnim ponašanjem učesnika, kao i svoje uvide, ideje i misli tokom fokus grupe. Ovo se odnosi i na pomoćnike moderatora podjednako. Svi oni treba da slušaju audio snimak ponovo i da naprave transkript od toga. Od ove tačke nadalje, istraživač će morati da se izборi sa organizacijom i analizom brojnih pruženih informacija. Nakon što je fokus grupa završena, prva stvar koju je potrebno da uradite je da zapišete vaša posmatranja, preslušate audio snimak, a zatim pregledate transkript i na kraju prepraviti utiske i uvide.

9. Analiza i interpretacija podataka i pisanje izveštaja, uključujući glavne zaključke

Moguće je uraditi analizu jednostavnim posmatranjem i poređenjem učesnika grupe, po međusobnom upoređivanju različitih grupa i međusobnom upoređivanju utisaka moderatora.

U istraživanju korupcije se očekuje susret sa nepoznatim ili nejasnim informacijama i manje otvorenim ispitanicima, naročito u pogledu sopstvenog iskustva. Zato je poređenje između različitih grupa i/ili mapiranje različitih mišljenja važno. To ne samo da će nam omogućiti da vidimo različita značenja korupcije između grupa ili tumačenja pojedinih događaja, rezultata ili druga pitanja vezana za temu, već će takođe obezbediti značajne signale gde da se potraže dalje, šta da se pita u toku intervjua ili u upitniku. Naravno, kao što je već pomenuto, takođe je moguće i preporučljivo da se metoda fokus grupe koristi i na samom kraju istraživanja za interpretaciju prikupljenih podataka, na primer, ili čak da se pokuša razmatranje predloga za moguća rešenja posmatranog problema. Ovo je posebno slučaj sa studentskim predstavnicima, gde smo obično pokušali da organizujemo fokus grupa sa njima nakon što smo završili realizaciju drugih tehnika (upitnike, intervjue, zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja), jer su studentski predstavnici u određenom položaju da efikasno utiču i nameću promene lošeg upravljanja u visokom obrazovanju. Ovo se takođe pokazao kao koristan način da procene kapaciteti studentskih predstavnika da deluju u interesu studenata i borbi protiv korupcije na nivou fakulteta (srednji nivo) ili odseka (mikro nivo), posebno sa svim informacijama koje smo prikupili drugim tehnikama.

Glavni zaključci ovog izveštaja treba da bude potporeni argumentima iz transkripta. Istraživač je onaj koji rekonstruiše šta se dešavalo tokom fokus grupa i prikazuje značenje reči koje su učesnici izneli.

On/ona takođe otkriva sličnosti i suprotnosti u stavovima prema fenomenu u pitanju i pokušava da dekodira teorije koje se nalaze iza reči učesnika. Tako, on/ona daje kontinuiran proces, koji se živo i još transparentnije odvija pred njegovim/njenim očima i očima njegovih/njenih pomoćnika/ca. Tu je i neophodnost analize dinamike grupe i identifikovanje svih problema koji su se desili, kao i pitanja o kojima učesnici eventualno nisu mogli da se dogovore i ona oko kojih je konsenzus postignut.

2.5. Kako sprovesti intervju?

1. Opšta razmatranja

Intervju je specijalizovan tip komunikacije koji se sprovodi za određenu svrhu, obično verbalno, sa dve ili više osoba. Ispitivač može da istražuje informacije o temi do detalja. Intervjui mogu biti korisni kao dodatak na upitnike ispitanika, da dodatno istraži njihova gledišta.

Za ciljeve ovog istraživanja može se koristiti tri vrste intervju, u zavisnosti od vrste pitanja:

- **Otvoreni ili neformalni intervju:** ne postavljaju se unapred definisana pitanja, u cilju otvorenog i što je moguće više prilagodljivog odnosa prema prirodni i prioritetima intervjuisanog; tokom intervju ispitivač prati tok u datoj situaciji.
- **Polu-konstruisani intervju:** ovi intervjui su obično više strukturisani od otvorenih intervju. Oni se sastoje od serije otvorenih pitanja koja se postavljaju na unapred postavljeni način. Ako ispitanik počne da otvara novu oblast u odgovoru na pitanje, onda ispitivač prati taj tok razgovora, postavljajući dodatna pitanja na svojoj listi tema. Svako pitanje se prati dodatnim ispitivanjima dok odgovor nije ispitan to detalja.
- **Strukturisani intervju:** ovaj tip intervju je suprotan od slobodnog, neformalnog intervju. Ovi intervjui mogu biti korisni kad već postoji određena količina pouzdanih podataka i tada je neophodno postavljanje brze kvantifikacije usko definisanih tema.

2. Kako ih sprovesti?

Prvi korak koji bi trebalo da preduzmete jeste da razumete predmet i temu intervju. Da biste mogli da izaberete odgovarajući kontingent ljudi koji će vam biti potreban za prvi razgovor morate odrediti tip ispitanika - studenti, profesori, administracija. Intervju se normalno odvija nakon svih drugih metoda istraživanja (zahtev za pristupa informacijama od javnog značaja, fokus grupe, upitnici), pošto već imate konkretna pitanja za koje su vam potrebni komentari. Sagovornici mogu biti preliminarno nabrojani ili slučajno izabrani.

Preliminaran izbor

U zavisnosti od prikupljenih podataka, možete ukazati koji su najpogodniji ispitanici od kojih ćete dobiti najpovoljnije informacije. Međutim, imajte u vidu da ljudi koji ste izabrali možda neće uvek spremni da učestvuju. Napravite listu ispitanika koje želite da uključite u vaše istraživanje i proverite da li su dostupni da vama pruže potrebne informacije. Potvrdite sastanak.

Primer: *Tabela 1 – Statistika potvrđenih intervju*

Fakultet	Broj poslaih zahteva	Broj i-mejl odgovora	Broj prihvaćenih intervju
Ekonomski fakultet	6	1	0
Filozofski fakultet	4	2	1
Dekan Fakulteta za	1	1	1

Slučajni uzorak

Ovaj izbor može iziskivati više vremena, posebno kada imate osetljivu temu za razgovor. U cilju pronalaženja ispitanika za vaše istraživanje možete objaviti oglas o intervjuu (temu, mesto, kontakt osobu) na mestu koje će biti dostupno javnosti. Druga mogućnost je da intervjuišete ljude slučajno. (vidite Tabelu 2.)

Tabela 2 – Metodi odabira ispitanika putem slučajnog uzorka:

Statični ispitanici:	Dinamični ispitanici	Po ulazu/izlazu:
<ul style="list-style-type: none"> - izaberite svakog trećeg ispitanika; - dajte prvi upitnik trećoj osobi; - ako neko odbije, on postaje 0 i počnite da ponovo brojite do 3; - trebalo da bi budete dosledni u metodu koji koristite i da ne birate ispitane na osnovu njihovog izgleda ili predustretljivosti. 	<ul style="list-style-type: none"> - dajte upitnik najbližoj osobi – stanite na fiksnu poziciju i izaberite osobu fizički najbližu vama; - nakon završetka intervjuu, vratite se na početnu poziciju i opet izaberite osobu najbližu vama. 	<ul style="list-style-type: none"> - intevjuišite svaku petu osobu koja prolazi kroz vrata.

Ispitivač može da menja poziciju sa vremena na vreme, u zavisnosti od studentskih pozicija (npr. odlazak od jednog do drugog hodnika).

Drugi korak, koji je takođe jako važan deo uspešnog intervjuu je da se ustanove i formulišu pitanja. Snaga svakog dizajna istraživanja je pitati ljude za lična iskustva: šta su oni učinili, njihova trenutna situacija, njihova osećanja i percepcije. Bolje je koristiti otvorena pitanja i da postoji redosled pitanja. Sledeća tabela vam nudi nekolicinu predloga kako ovo može da se izvede.

Tabela 3 – Upitnik za intervju – standardni skup pitanja

I. Uvod – davanje opštih informacija o povezanosti intevjuisanog sa temom:

- *Koju oblast studirate? (za studente)*
- *Na kojoj ste godini studija? (za studente)*
- *Koja je Vaša stručna oblast? (za profesore)*
- *Na kojim fakultetima predajete/održavate predavanja? (za profesore)*

Ova prva faza intervjuu je veoma značajna za ispitivača, da stekne poverenje intevjuisanih ljudi. Ne samo postavljanje pitanja, već i stav i kontakt ostvaruju uticaj. Mora se napraviti i prigodna atmosfera za iskren razgovor o ovako osetljivoj temi – i za studente i za profesore.

Naravno, ova pitanja su samo primeri za početna pitanja. Ispitivač ima punu slobodu da improvizuje, ali takođe mora imati na umu da zadrži distancu u svim situacijama. Ovo će kasnije značiti da bi se dobili iskreni odgovori.

II. Direktna pitanja:

1. Ko mislite da je više sklon ... fenomenu (u zavinosti od specifične teme) na univerzitetima?
2. Šta mislite, koji su razlozi koji bi naveli studenta da ...?

Ovaj deo intervjuu se kreira kako bi se obezbedila tranzicija od uvoda do problema. Ovaj pristup ima za cilj da usmeri konverzaciju ka željenom pravcu. Zbog nespremnosti dela ljudi da dele svoja viđenja o konkretnom problemu, ispitivač mora predstaviti temu na način koji neće predstavljati pritisak ili pretnju.

III. Razumevanje problema:

1. Šta mislite, koji su razlozi koji bi naveli profesora da... fenomen (zavisi od specifične teme na fakultetu)?
2. Koliko često profesori i studenti uzimaju učešća u... fenomen (zavisi od specifične teme)? Da li je ta aktivnost neophodna u ovom trenutku ili je deo našeg ponašanja?
3. Koje stvari čine studente odgovornima i istovremeno im pomažu da budu deo ovih ilegalnih aktivnosti?

Ovakav tip pitanja se postavlja sa ciljem da ispitivač obezbedi informacije o datoj situaciji. Neophodno je razjasniti u kom obimu je fenomen prisutan. U ovom delu razgovora se stiču znanja o konkretnim činjenicama i brojkama. Na osnovu ovih podataka ispitivač će razviti dalju strategiju za sprovođenje finalnog dela intervjua. Ovaj deo je od najveće važnosti za uspešno sprovođenja intervjua. Od ove tačke on postaje jasno da li je ispitanik voljan na saradnju, jer od ovog momenta počinju ozbiljna pitanja.

IV. Stavovi prema problemu:

1. Kakvo je vaše viđenje... fenomena (zavisi od specifične teme)?
2. Šta bi, po Vama, trebalo da budu sankcije za korumpirane profesore?
3. Šta bi, po Vama, trebalo da budu sankcije za studente koji uzmu učešća u... fenomenu (zavisi od specifične teme)?

Cilj poslednjeg dela je da isprovocira ispitanika da iznese sopstvena mišljenja o problemu.

Ispitivač mora da pripremi pitanja, odgovarajuća za različite ljude koji se intervjuišu. Preliminarne informacije o predmetu, specijalizaciji i godini studija mogu biti korisna, ali mogu uneti određeni stepen subjektivnosti u istraživanje.

V. Završavanje intervjua:

Budite osetljivi na raspored i vremenska ograničenja ispitanika. Pokušajte da svedete i zaokružite, radije nego da odjednom prekinete intervju. Pokušajte da sumirate glavne zaključke ispitanika. Pitajte ih ponovo da li imaju neka pitanja o projektu. Stavite im do znanja kako vas mogu kontaktirati ukoliko požele. Zahvalite ispitaniku na saradnji.

Ispitanicima je potrebno oko pola sata, ako možda i manje da odgovore na ova pitanja.

Evo i nekoliko osnovnih tehnika i izjava koje mogu pomoći ispitanicima da se otvore i jasno izraze svoje ideje:

Pojašnjenje: Dozvolite osobi da se jasno izrazi.

„Da li biste mogli reći nešto više o...”

„Nisam siguran/a da sam najbolje razumeo/la deo o ... - da li biste mi objasnili to malo detaljnije?”

Osvrt: Osvrnite se na nešto važno što je osoba upravo rekla, kako biste je ohrabрили da proširi izlaganje o toj ideji.

„Dakle verujete da...”

„To znači da se ne slažete sa...”

Ohrabrenje: Ohrabrite ih da prate određeni tok misli.

„Ovo što ste rekli o ... je interesantno. Da li biste mogli još nešto da kažete o tome?”

„To je fascinantno! Recite mi više o tome.”

Uzbuđivanje: Recite nešto što bi izazvalo osobu (na prijateljski način) da kaže više.

„Ali, zar nije istina da...?”

„Ali neki ljudi kažu da...”

„Da li zaista verujete da..?”

Sumiranje: Pokušajte da sumirate ideje osobe kako bi ste proverili da ste dobro razumeli šta su rekli.

„Dakle, ono što kažete je da...”

„Vaše najznačajnije uverenje je da...”

„Dozvolite da pokušam da sumiram šta ste sad rekli...”

Treći korak je sprovođenje intervjua. Nakon što imate određeni skup pitanja i nakon što ste osigurali da ćete sprovesti kvalitetan intervju, trebalo bi da imate na umu nekoliko glavnih stvari. Prvo, morate pronaći mirno mesto gde ispitanik može da se skoncentriše na pitanja; potom da pozdravite ispitanika i ponudite osnovne informacije o projektu i obimu monitoringa/intervjua; objasnite u nekoliko reči tehničke aspekte intervjua, tražite dozvolu/obavestite zvaničnika da ćete snimati intervju; zavedite odgovore bez narušavanja diskrecije ispitanika; odgovorite ako ispitanik zatraži pojašnjenje, ali ne sugerišite odgovore i ne nudite vaša viđenja na temu – ispitanik je onaj koji treba da iznese mišljenje o određenoj temi; ako odgovor ispitanika nije potpun ili je neadekvatan, zatražite pojašnjenja ili dodatna objašnjenja na upitan, a ne direktivan način; ne pružajte pozitivne ili negativne reakcije u pogledu sadržaja odgovora; ne izražavajte sopstveno mišljenje u pogledu teme na bilo koji način, jer to može promeniti odgovore ispitanika i učini ih manje iskrenim; sva pitanja, komentare i žalbe bi trebalo da zapišete i zavedete u odgovarajući dokument.

3. Kako sačiniti izveštaj?

Analiziranje podataka nakon intervjua je veoma važno. Osigurajte da to uradite ubrzo nakon samog intervjua:

- Proverite da li je popunjena dokumentovani zapis.
- Napišite na naslovnoj strani upitnika serijski broj ispitivača, serijski broj upitnika (SBU) i ako je potrebno, mesto gde se intervju obavio.
- Zapišite odgovore ispitanika. Možete sumirati, ali budite pažljivi da ne menjate ideje ispitanika.

Table 4 – Primer dokumentovanog zapisa

Serijski broj ispitivača						
SBU	Datum	Vreme	Mesto ili metod izbora ispitanika	Odbijanja	Sažetak	Komentari

Intervjui obezbeđuju detaljne informacije o određenoj temi istraživanja ili pitanja. Zato što informacije ne mogu biti izražene brojevima (tj. nisu podložne statističkoj analizi), intervju se često opisuje kao metod kvalitativnog istraživanja. Dok kvantitativne istraživačke metode (npr. eksperiment) obezbeđuju malu količinu informacija o mnogim temama, intervju sakuplja širok spektar informacija o nekolicini tema. U tom smislu je od izuzetnog značaja da se interpretiraju ishodi intervjua, kako bi bili punovažni. Ponekad je neophodno predstaviti „veliku sliku” i kako se izjave koje su dali ispitanici uklapaju u tu sliku. Osigurajte da definišete činjenice i mišljenja. Nakon toga možete napisati relevantan i istinit izveštaj.

2.6. Kako razviti upitnik?

1. Opšta razmatranja

Definicija

Upitnik je istraživački instrument koji se sastoji od serije pitanja u cilju sakupljanja informacija od ispitanika. To je sled napisanih ili verbalnih pitanja za koje se traži od ispitanika da pruže odgovore. Upitnik je kvantitativna tehnika koja nudi mogućnost da se sakupe objektivne i proverljive istinite podatke od strane velikog broja ispitanika. Rezultati dobijeni istraživanjem mogu biti korišćeni za pravljenje zaključaka o celoj populaciji, ako je studija urađena prema metodološkim upustvima i ukoliko je uzorak izabran ispravno¹.

Struktura upitnika

Dobro dizajniran upitnik bi trebalo da sadrži sledeće elemente:

- *Uvodni tekst* – ovde bi trebalo da bude naveden naslov upitnika, kratak opis i svrha studije, način na koji će informacije biti korišćene, obećanje anonimnosti i neke jednostavne instrukcije o tome kako bi upitnik trebalo popuniti. Naslovni deo upitnika mora sadržati prazne ovičene prostore u koje će se uneti broj ispitanika, broj ispitivača, šifra lokaliteta.
- *Blokovi pitanja* – grupa pitanja koja pokriva istu temu ili ima veze sa istim ciljem. Povezanost između dva uzastopna bloka pitanja čine amortizujuća pitanja. Prvi blok pitanja se predstavlja *uvodnim pitanjima* – nekoliko opštih pitanja na koja je lako odgovoriti i koja bi trebalo da uvedu ispitanika u istraživačku oblast. Poslednji blok pitanja se *sastoji od socio-demografskih pitanja*: kao što su uzrast, pol, bračni status, obrazovanje itd.

2. Smernice za dizajn upitnika i administraciju

Koraci koji su potrebni da bi se dizajnirao i administrirao upitnik uključuju:

1. Fazu dizajniranja;
2. Pilot fazu;
3. Trening i rad na terenu;
4. Obradu podataka;
5. Interpretaciju rezultata.

2.1. Faza dizajniranja

Definisanje problema

Prvi korak dizajniranja istraživanja je određivanje šta će se tačno istraživati. *Problem* je kontradikcija između postojeće situacije i željene situacije ili između trenutnog poretka i onog kakav bi trebalo da bude (primeri društvenih problema: korupcija, delikvencija, porodično nasilje ili upotreba psihoaktivnih supstanci). Ali istraživački problem nije neophodno da bude i društveni problem. Možemo istraživati bilo koji društveni fenomen (npr. venčanja, ponašanje na izborima, slobodno vreme) birajući specifični aspekt ili pristup.

1. Pravljenje reprezentativne studije implicira temeljna znanja i veštine u metodologiji socioloških istraživanja, te rezultati koji su dobijeni od strane ljudi koji nisu profesionalci mogu biti nedovoljno pouzdani.

Dokumentovanje

Nakon što ste odlučili šta tačno želite da studirate, sledeća aktivnost je da se sprovede istraživanje literature. Postoji velika verovatnoća da je vaša istraživačka tema već istraživana ranije. Druge relevantne informacije, kao što su normativni dokumenti, statistički podaci, naučni rad na vašu temu, mogu biti razmotreni pre nego što nastavite sa sledećim koracima.

Definisanje cilja i zadaci

Postavljanje *istraživačkog cilja* zahteva jasnu identifikaciju čemu je namenjeno istraživanje ili šta je to što želimo kao ishod. Cilj istraživanja je opšti ishod koji treba dostići, kao rezultat istraživanja. Istraživanje mora da ima samo jedan cilj.

Zadaci su konkretni koraci koje bi trebalo sprovesti kako bi se dostigao cilj istraživanja. Kada se zadaci studije mogu izraziti u nekoliko jasnih i konciznih rečenica, dizajn upitnika postaje značajno lakši. Zadaci moraju biti rangirani po važnosti. Ne bi trebalo realizovati zadatke niskog prioriteta ili one koje je potrebno ostvariti uz korišćenje podataka iz drugih istraživanja. Optimalni broj zadataka u istraživanju je između pet i deset.

Određivanje predmeta ili teme istraživanja

Predmet je opšti „cilj” istraživanja (na primer korupcija na univerzitetima). *Teme* istraživanja su važni aspekti karakteristika predmeta istraživanja (na primer dinamike korupcije u regionu, ključni oblici korupcije, razlike u obrascima korupcije prijavljeni na državnim i privatnim univerzitetima, itd).

Definisanje hipoteza istraživanja

Istraživanje hipoteza je provizorni odgovor na problem istraživanja, ili „privremena prognoza” izražena u obliku jasno postavljenog odnosa između nezavisnih („uzroka”) i zavisnih („posledica”) promenljivih. Hipoteze se prave za opšti problem istraživanja. Hipoteze bi trebalo da budu:

- Jasno formulisane, korišćenjem odgovarajuće terminologije;
- Proverljive; i
- Izjave o odnosima između varijabli.

Primeri:

- *Iskustvo u davanju mita na određenim nivoima diplomskih ispita povećava šanse ponavljanja ovog devijantnog ponašanja prilikom upisa institucija visokog obrazovanja.*
- *Studenti su oskudno informisani o proceduri dobijanja smeštaja u studentskim domovima, kao i o dokumentima koja postavljaju pravila o ovom procesu i svakodnevnom životu u studentskim domovima.*
- *Varanje je univerzalni fenomen, kojeg upražnjavaju mnogi studenti bez obzira na njihov akademski uspeh.*

Odabir vašeg uzorka

Uzorkovanje je proces odabira uzorka ciljane populacije u cilju sprovođenja istraživanja. Obično je ciljana populacija prevelika i nemoguće je primeniti upitnik na celokupnu ciljanu populaciju. Zato biramo uzorak, ili manju grupu predstavnika, koja ima iste karakteristike kao ciljana populacija, tako da je moguće donositi zaključke na osnovu tog uzorka. Postoje četiri tipa uzorkovanja koji se najčešće koriste u istraživanjima. Svaki od njih ima svoje prednosti i ograničenja, koja su izražena u sledećoj tabeli:

1. Tip uzorkovanja

Jednostavno nasumično uzorkovanje je najjednostavnija forma nasumičnog uzorkovanja. Svaki pojedinac se bira potpuno po sreći i svaki član populacije ima jednake šanse da bude uključen u uzorak. Slučajno nasumično uzorkovanje je slično kao izvlačenje broja iz šešira.

Donekle češće od jednostavnog nasumičnog uzorkovanja su *sistematični uzorci*, koji se izvlače počevši sa nasumično izabranim elementom u uzorkovanom okviru i onda se koristi svaki n -ti element (npr. započinje se sa nasumičnom lokacijom u telefonskom imeniku i onda se zove svako stoto ime).

1. Prednosti

- Visoka reprezentativnost ako svi ispitanici učestvuju;
- Tehički lako da se izvede;
- Ne zahteva dodatno poznavanje ciljane populacije.

1. Ograničenja

- Nemoguće bez liste članova celokupne populacije;
 - Potencijalno je neekonomski izvesti je;
 - Može biti ometeno na način da se izoluju članovi iz grupe (da se ne uzmu u obzir socijalne karakteristike).
-

2. Tip uzorkovanja

Stratifikovano nasumično uzorkovanje takođe se naziva proporcionalno ili kvotno nasumični uzorak, dobija se tako što se uzimaju uzorci iz svakog stratuma ili subgrupe populacije i onda se uzima jednostavni nasumični uzorak u svakoj podgrupi. Tehnike stratifikovanog uzorkovanja su generalno korišćene kada je populacija heterogena, ili različita, gde određene homogene ili slične subpopulacije mogu biti izolovane.

Npr: Želimo da izaberemo uzorak 150 studenata sa Filozofskog fakulteta (Odeljenje za sociologiju i Odeljenje za Psihologiju), a stratifikacioni kriterijum je godina studija i oblast studija:

Ukupni broj studenata = 500

Psihologija, I godina = 150

Psihologija, II godina = 75

Psihologija, III godina = 75

Sociologija, I godina = 100

Sociologija, II godina = 50

Sociologija, III godina = 50

Prvi korak je da izračunaju procenti svakog stratuma:

Psihologija, I godina = $150/500 \cdot 100 = 30\%$

Psihologija, II godina = $75/500 \cdot 100 = 15\%$

Psihologija, III godina = $75/500 \cdot 100 = 15\%$

Sociologija, I godina = $100/500 \cdot 100 = 20\%$

Sociologija, II godina = $50/500 \cdot 100 = 10\%$

Sociologija, III godina = $50/500 \cdot 100 = 10\%$

Zatim, računamo broj ispitanika u našem uzorku od 150 studenata, prema proporcijama:

Psihologija, I godina = $30 \cdot 150 / 100 = 45$

Psihologija, II godina = $15 \cdot 150 / 100 = 22$

Psihologija, III godina = $15 \cdot 150 / 100 = 22$

Sociologija, I godina = $20 \cdot 150 / 100 = 30$

Sociologija, II godina = $10 \cdot 150 / 100 = 15$

Sociologija, III godina = $10 \cdot 150 / 100 = 15$

2. Prednosti

- Može osigurati da su specifične grupe predstavljene, čak proporcionalno u uzorku/uzorcima (npr. po polu), odabirom pojedinaca sa liste stratuma;
- Može pokazati različite tendencije unutar svake kategorije (npr. muškarci i žene).

2. Ograničenja

- Kompleksnije, zahteva veći napor od jednostavnog nasumičnog uzorka, stratum mora biti pažljivo definisan;
 - Moraju postojati dodatne informacije o ciljanoj populaciji.
-

3. Tip uzorkovanja

Uzorkovanje klastera je tehnika uzorkovanja gde se cela populacija podeli u grupe, ili klastera, i nasumični uzorak ovih klastera se izabere. Obično se koristi kada ispitivač ne može da dobije kompletnu listu članova populacije koju želi da istraži, ali može da dobije kompletnu listu grupa ili klastera populacije. Takođe se koristi kad bi nasumični uzorak proizveo listu tema toliko različitih da bi se njihovo istraživanje pokazalo kao preskupo.

Na primer, ako želimo da studiramo korupciju u visokom obrazovanju u Moldaviji, prema metodu stratifikovanog uzorkovanja, trebalo bi da izaberemo studente svih institucija visokog obrazovanja i da primenimo 3-4 upitnika na svakom od 30 univerziteta. Ali umesto, može izabrati 2-3 klastera (univerziteta) i intervjuisati značajan broj studenata na ovim univerzitetima.

3. Prednosti

- Manje skupo i vremenski zahtevno nego potpuno nasumični uzorak;
 - Efikasno se koristi na velikim uzorcima, gde je ciljana populacija geografski rasprostranjena;
 - Osigurava da izabrane jedinice populacije budu zbližene jedna drugoj, pa su troškovi ličnih intervjuja smanjeni, a terenski rad je uprošćen.
-

3. Ograničenja

- Nije pravo nasumično uzorkovanje;
 - Verovatno će dati pristrasan rezultat (posebno ako je samo nekoliko klastera uzorkovano).
-

4. Tip uzorkovanja

Kombinovano uzorkovanje je najkompleksnija strategija uzorkovanja. Istraživač kombinuje jednostavnije metode kako bi se zadovoljile potrebe uzorkovanja na najefektivniji mogući način. Na primer, administrator može početi da klasteruje uzorak svih škola u nekom okrugu. Potom će postaviti proces stratifikovanog uzorka unutar klastera. U okviru škola, administrator može sprovesti jednostavni nasumični uzorak odeljenja ili razreda.

4. Prednosti

- Kombinovanjem različitih metoda, istraživač postiže bogatu raznolikost rezultata, korisnu za različite kontekste.
-

4. Ograničenja

- Ista ograničenja kao i sa tehnikama koje se koriste za kombinovano uzorkovanje (npr. ako koristimo stratifikovane i klasterovane uzorke zajedno);
 - Zahteva više vremena.
-

Odabir ispitanika je drugo pitanje koje nije od manjeg značaja u odnosu na odabir uzorka, jer ono takođe ima uticaj na reprezentivnost studije. Odabir ispitanika može da se uradi nasumično, prema prepisanoj proceduri. Ako je jedinica istraživanja domaćinstvo, moramo nasumično izabrati ulice, brojeve zgrada, spratove i ispitanike (npr. članove domaćinstva koji su poslednji slavili rođendan). Ako sprovodimo istraživanje u instituciji, možemo koristiti selektivni "skok" (npr. ako smo odlučili da ćemo uraditi intervju sa deset studenata Psihologije, na drugoj godini studija, možemo distribuirati upitnike svakom trećem studentu dok seda za sto).

Pisanje upitnika

Ostvarivanje zadataka

- Osigurajte da su svi zadaci istraživanja u potpunosti preneti u upitnik;
- Osigurajte da je upitnik nastao na hipotezama studije;
- Isključite pitanja koja nisu relevantna za ostvarivanje zadataka studije; i
- Sva uključena pitanja moraju biti adekvatna i u skladu sa svrhom istraživanja.

Tipovi pitanja

Postoje tri glavna tipa pitanja u upitniku:

- 1) *Otvorena pitanja* postavljaju pitanja na način da ispitanik daje sopstveni odgovor;
- 2) *Zatvorena pitanja* postavljaju pitanja gde ispitanik odabira jedan od ponuđenog broja odgovora; i
- 3) *Poluzatvorena pitanja* imaju, pored datog broj odgovora, i opciju „drugo” koja može da se dopuni.

Razlikuju se sledeći *tipovi skala odgovora za zatvorena i poluzatvorena pitanja*:

- Pitanja sa dva odgovora;
- Pitanja sa više odgovora;
- Pitanja sa mernom skalom;
- Pitanja sa skalom saglasnosti;
- Vezana/kontinuirana pitanja

Pitanja sa dva odgovora – gde ispitanik ima dve opcije. Na primer:

Prema Vašem mišljenju, da li je moguće ili ne da se u potpunosti eliminiše korupcija sa upisnog procesa na univerzitetu? (*Molimo zaokružite jednu opciju*)

1. Da
2. Ne

*Pitanja sa više odgovora*² – gde ispitanik ima više od dve nerangirane opcije. Na primer:

Prema Vašem mišljenju, tokom polaganja diplomskih ispita, gde su činovi korupcije raspostranjeniji? (*Molimo zaokružite jednu opciju*)

1. U ruralnim oblastima.
2. U urbanim oblastima.
3. Jednako raspostranjeno i u ruralnim i u urbanim oblastima.
4. Ne znam.

U pitanjima sa više odgovora, ispitanik može da izabere:

- samo jednu opciju (vidite primer gore)
- ograničeni broj opcija (2-3). Na primer:

2. Data Collection: Planning for and Collecting All Types of Data, By Patricia Pulliam Phillips, Cathy A. Stawarski, p.2

Šta su glavni problemi sa kojima se suočavaju institucije visokog obrazovanja danas? (*Molimo izaberite do tri opcije.*)

1. Nedostatak odgovarajuće opreme / odgovarajući kabineti.
2. Nizak nivo osposobljenosti akademskog osoblja.
3. Nizak nivo komunikacije između studenata i profesora.
4. Nizak nivo obrazovanja studenata.
5. Neodgovoran odnos studenata prema studijama.
6. Površni stavovi profesora prema procesu učenja.
7. Korupcija.
8. Nepotizam, Protekcionizam...
9. Drugo (navedite) _____

Neograničen broj opcija. Na primer:

Prema Vašem mišljenju, šta su glavni razlozi koruptivnih činova na upisnim ispitima? (*Zaokružite sve odgovore koje smatrate tačnim*)

1. Želja da se obezbedi pozitivna (prelazna) ocena.
2. Želja da se dobije najviša moguća ocena.
3. Želja da se osiguraju bolje šanse za upis na Univerzitet.
4. Prati se primer vršnjaka.
5. Pritisak vršnjaka i roditelja.
6. Pritisak profesora, administracije u srednjoj školi i drugih zvaničnika.
7. Drugo (navedite) _____

Pitanja sa mernom skalom – gde se od ispitanika traži da oceni određeno pitanje na skali raspona *od slabog do dobrog* ili druge vrste raspona. Na primer:

Prema Vašem mišljenju, koji je nivo razvoja visokog obrazovanja zastupljen u vašoj zemlji? (*Molimo izaberite jednu opciju*)

1. Veoma dobar.
2. Dobar.
3. Zadovoljavajući.
4. Nezadovoljavajući.
5. Loš.
6. Veoma loš.

Pitanja sa skalom saglasnosti (Likertova pitanja) – postavljaju se pitanja u kojoj meri se ispitanici slažu sa određenom izjavom, ili kako se osećaju u pogledu određene teme. Na primer:

U nastavku su pobrojane određene izjave, procenite koliko se slažete ili ne slažete sa njima i zaokružite jedan odgovarajući broj za svaku izjavu.	Potpuno se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučan	Slažem se	Potpuno se slažem	Ne znam
1. Profesori imaju pravo da prodaju svoje knjige dok drže predavanje, ako ne postavljaju zahtev studentima da to i učine.	1	2	3	4	5	8
2. Zahtevanje profesora od studenata da kupuju određene knjige je ozbiljan oblik korupcije.	1	2	3	4	5	8

3. U redu je da se kupi knjiga profesora ako ću dobiti višu ocenu ili položiti ispit zauzvrat.	1	2	3	4	5	8
4. Zahtevanje od studenata da kupe knjigu je opravdano usled rasprostranjenog fotokopiranja koje prolazi nekažnjeno.	1	2	3	4	5	8
5. Zahtevanje od studenata da kupe knjigu je opravdano usled niskih plata profesora.	1	2	3	4	5	8
6. Zahtevanje od studenata da kupe knjigu svog profesora ne sme da se opravda.	1	2	3	4	5	8

Vezana/kontinuirana pitanja – gde se ispitanicima predstavlja kontinuirana skala. Na primer:

Molim vas procenite nivo korpcije u vezi sa procesom prijema na institucije visokog obrazovanja, na skali od 0 do 10, gde 0 označava potpuno odsustvo korupcije, a 10 veoma visok nivo.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
<i>Nepostojanje korupcije</i>								<i>Veoma visok nivo</i>			

Redosled pitanja

Upšteno, pitanja bi trebalo da prate logički sled. Da bi se postigle najbolje stope odgovora, trebalo bi da struktuirate upitnik na sledeći način:

- Stavite najznačajnija pitanja u prvu polovinu upitnika – ovo će osigurati da dobijete najznačajnije podatke od onih koji ne završe upitnik;
- Pitanja bi trebalo da imaju logički sled od jednog do sledećeg;
- Istraživači moraju osigurati da odgovori na pitanja nisu pod uticajem prethodnog pitanja;
- Pitanja bi trebalo da se kreću od generalnih do specifičnijih;
- Pitanja moraju pratiti tok od manje osetljivih do visoko osetljivih;
- Pitanja moraju pratiti tok od činjeničnih i bihejvioralnih pitanja do pitanja o stavovima i mišljenjima.

Osnovna pravila za konstruisanje upitnika

- Koncepti pitanja moraju biti jasna i razumljiva, bez dvosmislenosti – mora se osigurati da se pitanje interpretira samo na jedan način;
- Koristite pozitivne izjave i izbegnite korišćenje negativnih i duplih negativnih izjava;
- U slučaju osetljivih pitanja, koristite neutralnu formu (ni pozitivnu, ni negativnu), tako da biste osigurali da ne sugerišete odgovor;
- Ne pravite pretpostavke o ispitaniku;
- Koristite jasne i razumljive reči, lako razumljive za sve obrazovne nivoe;
- Pravilno pišite, uz pravilnu upotrebu gramatike i interpunkcije;
- Izbegavajte sadržaje koji sadrže više od jednog pitanja (npr. Da li volite jagode i krompire?); i
- Osetljive tematske oblasti bi trebalo istražiti kroz odgovarajuće osetljivo ili čak indirektno pitanje.

Dužina upitnika

Broj pitanja upitnika zavisi od ciljeva istraživanja, ali i od tipa istraživanja (na primer, jednostavne ankete mogu biti ograničena na nekoliko pitanja, dok upitnici zahtevaju kompleksniji instrument). I kratki i dugi upitnici imaju svoje prednosti i mane. Kao opšte pravilo, dugi upitnici dobijaju manje odgovora nego kratki upitnici. Sa druge strane, dugi upitnici pružaju duže, kompleksnije, detaljnije podatke o temi istraživanja, nude mogućnost da se testiraju korelacije i međuzavisnosti između varijabli. Takođe, pouzdanost podataka je veća usled činjenice da može uvesti kontrolna pitanja (pitanja koja imaju isti smisao kao neka prethodna pitanja, ali su drugačije formulisana, tako da možemo da li odgovori sadrže kontradikcije). Kratki upitnici imaju veliku prednost – dobijaju visoku stopu odgovora. Oni su lakši i brže se obrađuju, a dobijeni podaci se lakše unose u SPSS/Excel bazu. Nedostatak je što se sakupe površnije informacije, što ne dozvoljava pravljenje dovoljno nalaza i interpretacija.

Fizičke karakteristike upitnika

- Možete razmotriti fizičke aspekte upitnika potput izgleda stranice, veličine i tipa fonta, razmaka između pitanja i tipa papira.
- U cilju eliminisanja potrebe da se stranice okreću napred i nazad, ukupni izgled dokumenta bi trebalo da osigura da pitanje na kraju stranice ne nastavlja na sledećoj stanici;
- Veličina fonta bi trebalo da bude prilagođena za ispitanike koji imaju nesavršenu oštrinu vida;
- Papir bi trebalo da bude dovoljno dobrog kvaliteta kako bi se stvorila slika da je vredan ispitanikovog vremena;
- Svaki upitnik bi trebalo da ima broj u cilju boljeg pravdanja i za slučaj da zna ukoliko se izgubi.

2.2. Pilot faza

U kvantitativnim istraživanjama, mali broj (10-20-30) test upitnika bi bilo idealno primeniti kroz testiranje izvodljivosti i prikladnosti upitnika. Izabrani ispitanici za pilot istraživanje bi trebalo da budu šire reprezentativni za tip ispitanika koji će biti obuhvaćeni glavnim istraživanjem. Svrha pilot faze je da se testira dužina, sveobuhvatnost upitnika, kao i opšta razumljivost.

Svrha predtestiranja upitnika pokazuje:

- Da li su pitanja formulisana na način da će postići željene rezultate;
- Da li su pitanja stavljena u najbolji redosled;
- Da li pitanja razumeju sve klase ispitanika;
- Da li su potrebna dodatna ili specifičnija pitanja ili neka pitanja treba izbaciti iz upitnika;
- Da li su instrukcije odgovarajuće ispitivačima; i
- Da li su pitanja uvredljiva ili izazivaju negativna osećanja među ispitanicima, posebno o osetljivim temama i sadržajima.

2.3. Obuka i terenski rad

Treća faza uključuje trening terenskog osoblja i sprovođenje terenskog rada.

Trening uključuje sledeće oblasti:

- Objašnjava do detalja cilj i zadatke istraživanja;
- Objašnjava sadržaj upitnika (značaj svakog pitanja); i
- Način sprovođenja upitnika – kako će anketar pronaći ispitanika i kako će komunicirati sa ispitanikom, odnosno anketar mora znati kako da tačno objasni ispitaniku način popunjavanja upitnika.

Terenski rad uključuje proces sprovođenja upitnika. Najčešći načini sprovođenja upitnika su:

- Ispitivanje licem u lice – gde anketar čita pitanja i obeležava odgovore; i
- Samostalno popunjeni upitnici – gde su sva pitanja predstavljena na papiru, a ispitanik čita i samostalno obeležava odgovore.

Upitnik može takođe biti popunjen putem *interneta, telefona ili pošte*.

2.4. Obrada podataka

Obrada podataka uključuje redigovanje, kodiranje, unos i potvrđivanje podataka kao i proveru konzistentnosti. Unos podataka i redigovanje se odigrava istovremeno sa prikupljanjem podataka, dozvoljavajući kontrolu kvaliteta prikupljenih podataka i za obezbeđivanje preliminarnih rezultata mesec dana nakon što su podaci sakupljeni.

Potrebno je postići dogovor koji će se statistički paket koristiti (poput SPSS, Stata, EpiInfo, Excel or Access) i odlučiti sistem kodiranja pre nego što se započne sa unosom podataka.

Analiza podataka zahteva upotrebu statističkih tehnika, kako bi se identifikovale međuzavisnosti između odgovora koji su dati (odnosno analize frekvencija, korelacija, varijansi i faktorske analize).

2.5. Interpretacija rezultata

Zapisivanje i izveštavanje

Nakon što je završena analiza podataka, potrebno je da razmišljate kreativno o najjasnijem i najštedljivijem načinu da se podnese izveštaj i predstave rezultati vaših nalaza.

Sledeći *okvir* je predloženi format za pisanje predloga istraživanja:

- Naslovna strana
- Sadržaj
- Uvod
 - Opis problema istraživanja
 - Cilj i zadaci
 - Hipoteze
- Metodologija/Prikupljanje podataka
 - Uzorak i model uzorkovanja
 - Statističke ili kvalitativne metode korišćene za obradu podataka
 - Opis uzorka
- Nalazi
 - Rezultati, interpretacije i zaključci
- Lista tabela
- Lista brojki

Prilikom sastavljanja finalnog izveštaja, moraju se uzeti u obzir sledeća pravila:

- Osigurajte da su svi zaključci jasno potkrepljeni podacima.
- Finalni izveštaj sadrži informacije zasnovane na činjenicama. Osigurajte jasno razlikovanje između činjenica i interpretacija.
- Pojasnite koje podatke koristite da podržite vaše interpretacije.

Predstavljanje podataka

Tabele i grafikoni koji se jednostavno koriste u velikom meri povećavaju čitljivost pisanog izveštaja istraživanja. Kao opšte pravilo, sve tabele i brojni pregledi bi trebalo da sadrže:

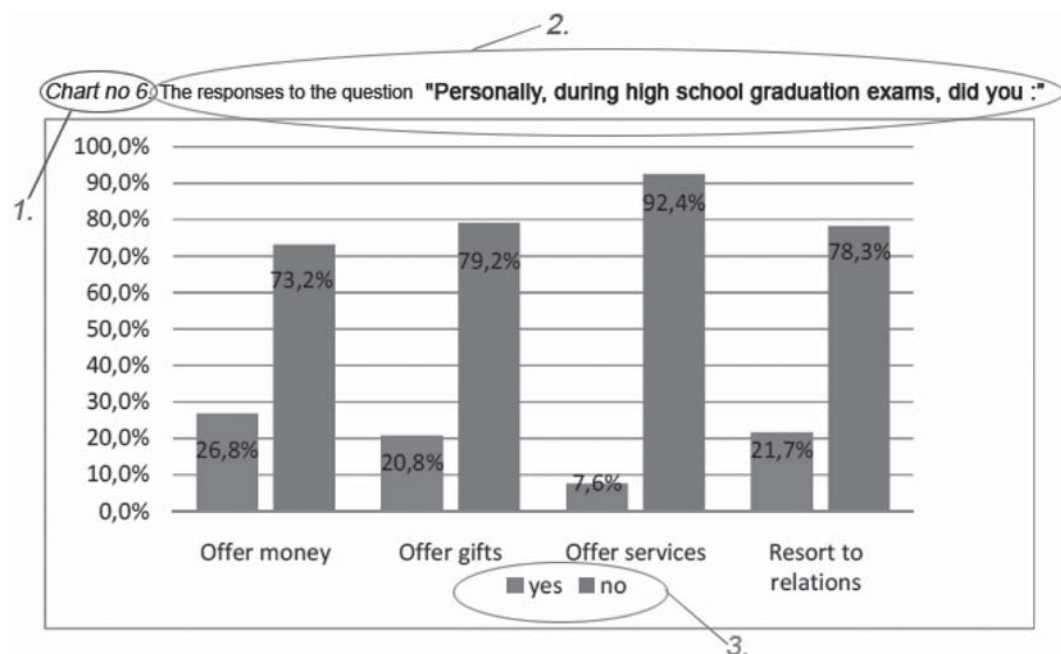
2.

1. **Table no 6** The responses to the question "In your opinion, how should the subjects listed below be responsible for preventing corruption in the process of admission?"

	Absolute Responsible	Somehow Responsible	Do not think they should be responsible
Admission committee	69,4%	28,2%	2,4%
Prospective students	31,9%	57,1%	11,0%
Prospective students' parents	27,9%	47,8%	24,3%
University administration	71,9%	24,3%	3,8%
Representatives of the controlling structures	78,9%	18,6%	2,5%

3.

1. Identifikacioni broj odgovarajuće tabele ili brojčanog grafikona
2. Naslov koji objašnjava sadržaj podataka iznetih u tabeli, koji odgovara podacima u tabeli ili na grafikonu
3. Odgovarajući broj naslova kolona ili legendi grafikona, koji definišu specifični element u tabeli ili grafikonu.

Za obradu podataka možemo koristiti SPSS.

Uvodne smjernice za SPSS

1) Prvi i glavni korak – osigurajte da je svako pitanje u upitniku jasno označeno mogućnošću za jednim ili više odgovora (jednom ili više vrednosti). Ovaj korak određuje na koji način ćete napraviti SPSS matricu za unos i obradu podataka.

2) Ako imate sumnje, koristite samo odgovore koji imaju jednu vrednost – oni se mnogo lakše unose, analiziraju i obrađuju. Ipak, pitanja sa više odgovore su često vredna dodatne energije uložene u pripremu i analizu podataka.

3) Osnovna ideja SPSS: kolone predstavljaju varijable (promenljive), redovi predstavljaju ispitanike. Upitnik sa 20 pitanja koja imaju jednu vrednost, sproveden na 300 ispitanika će imati 20 kolona i 300 redova. Uvek dodajte identifikaciju varijabli, jer će se onda lakše prepoznati tražena vrednost za svakog ispitanika.

4) U SPSS možete da birate između „data view” (prikaz podataka) i „variable view” (prikaz promenljivih/varijabli). Za početak će vam trebati prikaz promenljivih kako biste uneli njihova imena i oznake (više o ovim oznakama će biti reči kasnije). Nakon toga, unosite podatke u prikazu podataka.

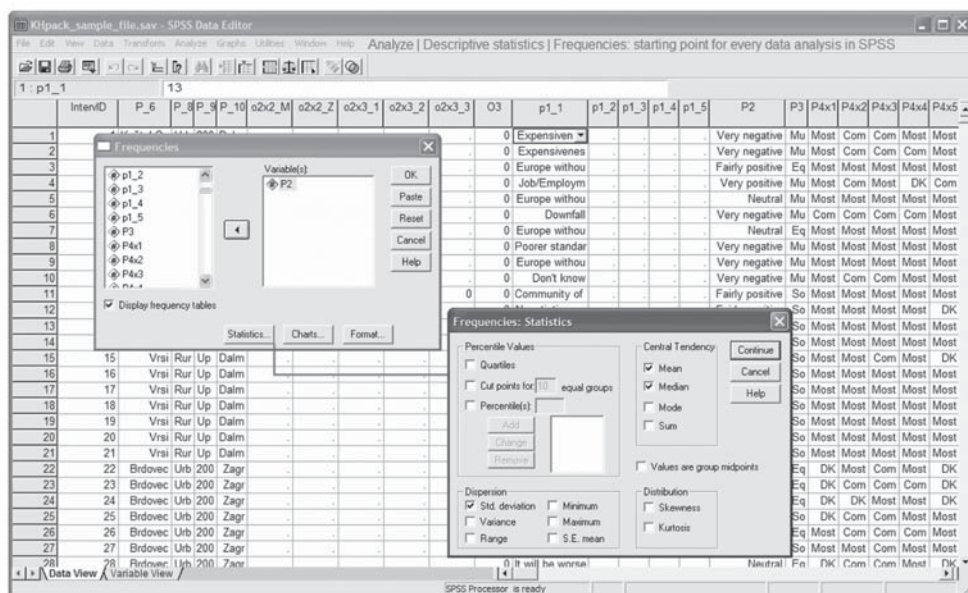
5) Pre nego što započnete unos podataka, savetuje se da imenujete varijable. Imenovanje su samo opisi i postoje dve vrste:

a) Naziv varijable – to je samo produženi naziv imena varijable. Primer: varijabla koja predstavlja prihod domaćinstva može da ima naziv „prihod“ da bi se označila kratko ili duži naziv kao što je "Prihod domaćinstva" da bi se objasnila bolje.

b) Naziv vrednosti – značajnije nego naziv promeljive. On opisuje vrednosti koje varijabla ima. Najbolji primer je pol ispitanika: u SPSS, možete kodirati pol sa 1 i 2, ali samo naziv vrednosti na govori da 1 *znači žensko*, a 2 *znači muško* (ili obrnuto). Možemo koristiti potpuno drugađe brojeve (1 za muškarce i 1000 za zene) i sve dok su nazivi vrednosti tačni, neće biti razlike.

6) Promenljive sa jednim odgovorom su jednostavne za unos, nakon što se pripremili varijable. Podaci za odgovore sa više vrednosti su komplikovaniji i obrazložićemo vam i njih. Prvo bi trebalo da imate onoliko varijabli koliko ima opcija za odgovor na pitanje i da označite svaku opciju sa 0 (nije izabrano) ili 1 (izabrana opcija odgovora). Primer: Ponudili smo 3 odgovora za izbor. U SPSS ćemo to kodirati kao tri varijable: univerzitet_1, univerzitet_2 i univerzitet_3. Svaka od opcija će dobiti vrednost 0 ili 1.

7) Osnova svake analize u SPSS se nalazi u u meniju Analyze – Descriptive Statistics – Frequencies. Pored frekvencija (zbirni brojevi i procenti), možete dobiti skoro sve bazične statistike ovde: modus (srednja vrednost), medijana (zbir frekvencija), standardna devijacija (prosečno odstupanje originalnih vrednosti od aritmetičke sredine – možete videti na slici dole) i veoma moćnu grafičku reprezentaciju podataka – histogram. Dalja analiza podataka je izvan obima ovog uvoda: neke naznake koje vam mogu pomoći da dublje istražujete opcije su: crosstabs (unakrsno tabelarno upoređivanje vrednosti), vicariate correlation, ANOVA itd.

8) SPSS može da se koristi za dizajniranje grafikona i novije verzije ovog softera to rade jako dobro. Ipak, standardna procedura koju mnogi ljudi slede je da se vrednosti iz tabele prekopiraju u Excel i da se tamo napravi grafikon. Ne zaboravite da su grafikoni veoma korisna oruđa – ljudi mnogo bolje sude po oblicima i bojama nego po brojevima.

9) Možete takođe koristiti Excel da unesete podatke i izvršite osnovne analize. Kada vam zatreba nešto što ne može lako da se uradi u Excel-u, možete da importujete te podatke u SPSS bez poteškoća. Ovo takođe znači da svaki kompjuter na kojem unosite podatke ne mora da ima instaliran SPSS - tako da Excel, OpenOffice ili čak i Notepad, ako znate kako da ga koristite, mogu da budu dovoljni.

10) Da naučite više, postoji dobra podrška ugrađena u SPSS. Ako želite da naučite još više, postoji odličan online resurs koji se zove Rejnaldova SPSS oruđa (Raynald's SPSS Tools <http://www.spsstools.net/>).

2.7. Kako napisati izveštaj o sprovedenom monitoring instrumentu?

Svaka monitoring tema podrazumeva analizu rezultata više sprovedenih monitoring instrumenata – fokus grupa, zahteva za pristup informacijama, upitnika i intervju. Za uspešno vršenje monitoringa neophodno je efikasno dokumentovanje u cilju sistematične obrade i upoređivanja podataka koji su dobijeni različitim monitoring instrumentima. Na ovom mestu prilažemo format i teze koje mogu olakšati beleženje, a samim tim analizu i zaključivanje, kako drugim članovima istog monitoring tima u kontekstu rezultata za upoređivanje dobijenih sprovedenjem drugih instrumenata, tako i drugim i/ili budućim kolegama koji će se baviti istim temama i kroz iste instrumente, ali implementirane u drugim prilikama (npr. na istom fakultetu, ali godinu dana kasnije, ili iste godine, a na drugom fakultetu).

Svaki izveštaj o sprovedenom monitoring instrumentu bi trebalo da ima:

1. Uvod – gde se navodi kontekst istraživanja i monitoring instrumenta u sklopu opšte teme, tj. razlog istraživanja ciljne grupe, odnosno pojedinca (npr. kakve veze ima student prodekan u procesu varanja; zašto su važni studentski predstavnici-parlamentarci u procesu finansijskih tokova).

2. Definicija problema - sadrži konkretniju sliku problema i situacije koja će se istraživati (šta već znamo ili mislimo o problemu, npr. šta su rezultati upitnika o varanju pokazali; šta se zna, a šta se pretpostavlja o finansijskim tokovima).

3. Metodologija – podrazumeva koncept istraživanja, tj. šta želimo da ostvarimo i saznamo: istraživačko (glavno) pitanje, ciljevi, pretpostavke i teorije potencijalnih otkrića, glavna pitanja itd.); zašto baš tu metodologiju i baš ta pitanja. Ovaj deo bi trebalo da ima listing svih pitanja koja su bila pitana na fokus grupi ili intervjuu (na osnovu tih pitanja dobijamo „rezultate”) – koliko god ste pitanja imali (čak i ona na koja niste dobili direktne odgovore, a postavili ste ispitaniku/cima).

4. Implementacija (opis istraživanja) – sadrži informaciju o tehničkom izvođenju istraživanja sa očekivanim i neočekivanim podacima, tj. kako je u stvarnosti izgledalo samo sprovođenje metodologije (korak po korak): organizacija i priprema za monitoring instrument, reakcije učesnika, problemi ili poteškoće u toku trajanja monitoring instrumenta, kao nepristajanje na učestvovanje u fokus grupi, svađe i suprotstavljena mišljenja itd.).

5. Rezultati istraživanja – obezbeđuju šta smo sve od informacija dobili ovim monitoring instrumentom, tj. šta su sve ispitanici rekli (citati ili grupna mišljenja) poređano u okviru nekoliko glavnih celina.

6. Zaključak i preporuke – su summa summarum rezultata istraživanja, odnosno šta smo novo saznali, uz vaš komentar kao odgovor na izabranu metodologiju u kontekstu rezultata (da li ste odgovorili na istraživačko pitanje, da li su se potvrdila vaša razmišljanja itd.). Preporuke ukazuju kako uraditi drugačije i/ili bolje sledeći put (u pristupu, tehničkoj implementaciji), kao i koja pitanja postaviti sledeći put, u kom pravcu ići dalje i dublje (sa priloženim listingom pitanja).

3. MONITORING TEME

3.1. Varanje

1. Uvod

1.1. Definicija problema

Definicija studentskog varanja je pokušaj svakog studenta da zaobiđe propisana pravila o ispunjavanju svojih obaveza, bez znanja profesora i drugog fakultetskog osoblja. Akademski gledano, varanje se pojavljuje u više oblika, kao što su kopiranje i varanje na ispitima, plagijatorstvo seminarskih i drugih radova, korišćenje ideje drugih bez navođenja izvora, falsifikovanje potpisa i dokumenata, i tako dalje. Varanje na ispitima može da se uradi putem tehničkih uređaja kao što su slušalice i male kamere. U tom slučaju, ne samo studenti da su uključeni u varanje, ali takođe omogućavaju korišćenje ovih uređaja. Zato bi bilo dobro da saznamo nešto i od te populacije kada istražujemo ovu temu.

1.2. Značaj teme za visoko obrazovanje

Korupcija je problem u mnogim istočnoevropskim zemljama prisutan u svim javnim sektorima, pa tako i u obrazovanju. Akademskog varanje je oblik koruptivnog ponašanja koje je verovatno najčešće i može da ima brojne negativne posledice. Studenti koji učestvuju u varanju mogu da napuste fakultet sa lošim radnim navikama, sumnjivom etikom i mogu nastaviti sa takvim ponašanjem u budućem profesionalnom životu.

2. Instrumenti

2.1. Zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja

2.1.1. Uvod. Slanjem zahteva za pristup informacijama od javnog značaja prikupljamo zvanične podatke – na koji način, uz pomoć kojih dokumenata je problem studentskog varanja regulisan, koliko fakulteta ima zvanično zabeležene slučajeve varanja i slično. U kasnijim fazama istraživanja, korisni su odgovori od fakulteta za upoređivanje ovako dobijenih rezultata, sa rezultatima fokus grupa, intervjua ili upitnika. Zahtevi se šalju na adrese institucija (u ovom slučaju fakultetima univerziteta od interesa, kao i Ministarstvu obrazovanja i Ministarstvu nauke), kao i putem elektronske pošte. Institucije imaju određeni rok u okviru kog su u obavezi da odgovore na naš zahtev.

2.1.2. Uzorak. Uzorak se sastoji od svih institucija koje poseduju potencijalno korisne informacije za započinjanje istraživanja. Da budemo konkretniji, za pitanje varanja u visokom obrazovanju to su fakulteti (prilikom odabira fakulteta koji će dobiti zahtev, uzorak ne bi trebalo ograničavati na one koji su nezvanično poznati po mitu), kao i od Ministarstava obrazovanja.

2.1.3. Pitanja. Pitanja postavljena u zahtevu traže informacije o dokumentima i formalnim načinima ponašanja u slučaju studentskog varanja, kao i informacije o zavedenim slučajevima varanja. Interesantan pokazatelj stanja u institucijama kojima je zahtev poslat su dokumenti na koje se one pozivaju u odgovorima, kao i propisane kazne za varanje studenata.

Primeri pitanja:

- 1) Da li je zabeležen slučaj u kojem je student varao na vašem fakultetu u proteklih pet godina?
- 2) U slučaju da je zaveden, na koji način je rešen taj slučaj?
- 3) Ako jeste, koju regulativu ste koristili kao polaznu tačku za rešenje ovog slučaja?
- 4) Da li postoje regulatorne knjige koje jasno i eksplicitno zabranjuju takve aktivnosti, uz to što definišu i sankcije za prestupnike?
- 5) Koje regulative koristite u slučaju da se podnese ovakav slučaj?
- 6) Koje su propisane sankcije za studente koji varaju na ispitima?

2.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Veliki broj fakulteta nije odgovorio ni na zahteve, ni na zavedene prijave. Neki od onih koji su odgovori na naše zahteve su odgovorili negativno bez dovoljnog objašnjenja.

2.1.5. Savet i preporuke. Preporučujemo da pošaljete zahteve i putem obične pošte, jer mnoge institucije odgovaraju na ovakve zahteve više nego na one poslate putem elektronske pošte. Uobičajeni način podnošenja zahteva bi trebalo da se koristi, uz obavezan potpis i pečat – u suprotnom institucije mogu poslati negativan odgovor. Takođe predlažemo da uz zahtev za prisup informacijama priložite opis svrhe projekta za čije potrebe potražujete informacije. Ako institucija ne odgovori na ovaj zahtev u zakonski predviđenom roku, možete uložiti žalbu.

2.2. Fokus grupe

2.2.1. Zašto fokus grupe? Fokus grupe su izvori kvalitativnih podataka i omogućavaju ispitivačima/moderatorima da izučavaju ljude u prirodnijem okruženju nego u intervjuu licem u lice. U ovim grupama, ispitivač/moderator može ohrabriti učesnike da otvoreno iznose svoja razmatranja o temi. Takođe, postoje i neke mane u poređenju sa intervjuom, kojih ispitivač mora biti svestan. Ima manje kontrole nad grupom, za razliku od intervjua licem u lice, i time može da izgubi vreme na teme koje nisu od značaja za predmet istraživanja; podaci se teže obrađuju jer je razgovor obično reakcija na komentare drugih članova grupe; ispitivači/moderatori moraju biti obučeni i grupe mogu biti veoma raznovrsne i da se pokažu kao teške za ujediničenje.

Broj članova fokus grupe nije dovoljno veliki da bude reprezentativan uzorak populacije, s toga prikupljeni podaci iz fokus grupa ne moraju nužno predstavljati celu populaciju, za razliku od podataka prikupljenih anketnim ispitivanjem javnog mnjenja.

Za temu varanja, glavni cilj fokus grupa sa studentima sa različitih oblasti studija je da se prikupi što je više moguće različitih i korisnih informacija kako bi se bolje razumeo fenomen varanja. Za ovu temu je, fokus grupe su od neprocenljivog značaja kao pripremna aktivnost za kreiranje temeljnog i sveobuhvatnog upitnika za studente.

2.2.2. Uzorak. Uzorak za fokus grupe zavisi od veličine istraživanja. Kriterijum za uzorak može da varira u zavisnosti od toga da li se vrši monitoring samo jednog fakulteta, grupe fakulteta ili celog univerziteta. Ako vršite monitoring samo jednog fakulteta, kriterijum za homogenu grupu može biti godina studija ili oblast diplomiranja.

Ako vaše istraživanje uključuje ceo univerzitet ili grupu fakulteta, učesnici fokus grupa mogu biti homogene grupe studenata zasnovane na fakultetima koje studiraju. Prvi kriterijum bi trebalo da okupi studente različitih oblasti studija. Jedna fokus grupa mogu biti studenti sa jednog od fakulteta društvenih nauka kao predstavnici te grupe fakulteta, druga mogu biti studenti sa tehničkih fakulteta, itd. Učesnici jedne fokus grupe mogu biti sa najvećeg fakulteta, kako bi se sagledala njihova iskustva i metode varanja.

Drugi kriterijum na kojem se uzorak za fokus grupu može zasnovati jeste „reputacija” fakulteta u pogledu varanja studenata. Možete izabrati jedan od fakulteta sa najstrožijim pravilima i sankcijama u pogledu varanja i jedan od fakulteta sa reputacijom da je najviše korumpiran. Glavna ideja iza ovih kriterijuma je da se otkrije više o „kulturi varanja” i da se istraži da li studenti veruju da je opravdana reputacija jednih ili drugih fakulteta. Da li su tvrdnje o tim fakultetima opravdane ili ne ostaje da bude provereno među većim uzorkom, korišćenjem upitnika koji možete razviti u skladu sa informacijama prikupljenim tokom fokus grupa.

2.2.3. Pitanja za fokus grupe sa studentima. Pre nego što započnete sa pitanjima za studente, možete koristiti ovaj uvod za fokus grupu kako biste opisali kako da se ponašaju tokom rada fokus grupe, zašto je snimate i kako ćete koristiti rezultate.

Uvodni govor za fokus grupe

Pre nego što se bacimo na posao, iskoristiću priliku da kažem nešto o razlozima zašto snimamo razgovor. Razlog je jednostavan – zato što nemamo dovoljno vremena da zapišemo sve vaše odgovore i bilo bi teže zapamtiti ih sve; a i da na kraju fokus grupe možemo da zaokružimo i sumiramo zaključke. Audio snimak je ovde da bismo zapamtili ceo razgovor, jer vas ima mnogo biće teško zapamtiti sve odgovore, a u isto vreme biti skoncentriran na razgovor.

Možete se predstaviti ličnim imenom, ili možete koristiti izmišljeno ime, garantujemo vašu privatnost i sve što kažete biće korišćeno samo za svrhu istraživanja i nigde drugde.

Molim vas da isključite vaše mobilne telefone, ako to do sad niste uradili i ako je moguće molim vas da ne govorite u isto vreme kada i drugi, jer onda nećemo moći da znamo o čemu je bilo reči.

To su bili tehnički detalji. Sad o samom razgovoru.

Naravno, želimo da kažete sve što mislite, bez obzira da li je to pozitivno ili negativno mišljenje. Zainteresovani smo i za dobre i loše stvari i sve što kažete biće od velike pomoći za naše istraživanje.

Ne tražimo od vas da eksplicitno kažete nečije ime ili nešto slično. Naravno, pitanja koja postavljamo nemaju pogrešan ili ispravan odgovor, niti će biti potrebno da imate neka porednjanja da biste odgovorili na njih. Slobodni ste da kažete šta želite u bilo kom trenutku.

Hajde da sada započnemo sa razgovorom. Možete se prvo predstaviti. Moje ime je _____. Koje je vaše?

Pitanja

Pitanja mogu da se podele u nekoliko tema, u zavisnosti od teme varanja. O temama možete otkriti koliko god želite od studenata. Da biste bili efektivni, fokusirajte se na otvorena pitanja i krećite se od opštih ka pojedinačnim.

Uvod

Pitajte učesnike za njihovo ime, smer ili fakultet koji pohađaju itd. - nešto što je da „probije led”.

Uopšteno o varanju

- Da li mislite da je varanje studenata?
- Kakve vrste ponašanja najbolje opisuju varanje studenata?
- Koje su granice između varanja i poštovanja pravila na univerzitetu?
- Da li mislite da postoje blaži oblici varanja, koji ne bi trebalo da budu zabranjeni? Koji su to oblici? (npr. Neki oblici timskog rada)

Tipovi varanja

- Da li možete reći koji tipovi varanja studenata su vama poznati?
- Da li ste čuli o _____?
- Da li smatrate da je to varanje?
- Zašto?
- U pisanim ispitima (prepisivanje od nekoga, korišćenje puškica itd.)
- Plagijati (tipovi)
- Falsifikovanje (tipovi)
- Koje metode od pomenutih su najučestalije?
- Šta je najučestalije na vašem fakultetu?
- Da li ste ikada čuli da neko koristi neke tehnološke naprave za varanje?

Motivi

- Šta motiviše studente da varaju (npr. nedostatak supervizije, loš profesor itd.)?
- Zamislite osobu koja vara i osobu koja ne vara i pokušajte da ih uporedite?
- Šta su motivi za takvo njihovo ponašanje u pogledu obrazovanja?
- Šta sprečava studente da varaju?
- Ako ste varali, kako se osećate povodom toga?
- Kako se drugi studenti osećaju nakon varanja?
- Da li postoje situacije u kojima je varanje opravdano?
- Koje su to situacije?
- Da li postoje neki tipovi varanja koji nikad nisu opravdani?
- Koje su granice između takvih ponašanja?
- Da li ste ikada varali?
- Hipotetički, u kojim situacijama biste varali češće?

Uticaj kulture/Norme klasne podele

- Šta su stavovi vaših kolega u pogledu varanja?
- Koji tipovi varanja su prihvatljivi u vašem okruženju?
- Da li možete to uporediti sa drugim fakultetima?
- Šta mislite o studentima koji varaju?
- Šta mislite o studentima koji ne varaju (npr. o onima koji vam ne dozvoljavaju da prepisujete od njih tokom pisanog ispita)?

- Da li ste ikada prijavili nekog zbog varanja?
- Da li ste ikada čuli za takav slučaj?
- Da li možete da komentarišete o ovome?
- Zašto studenti prijavljuju ili ne prijavljuju varanje?
- U kojim situacijama biste prijavili varanje? Zašto?

Kontrola/Supervizija

- Koje metode predavači korite kako bi sprečili varanje na pismenim ispitima (npr. da li upozoravaju studente da ugase njihove mobilne telefone)?
- Kako se ponašaju tokom ispita?
- Da li predavači kontrolišu testove/domaće zadatke/seminarske radove kako bi ustanovili da li su studenti varali/prepisivali nečiji rad?
- Da li ste ikada informisani o tome šta tačno plagijat?
- Ako ne, da li znate gde da potražite ovakvu informaciju?

Sankcije/Kazne

- Da li ste upoznati sa pravilima i kaznama za varanje na vašem fakultetu?
- Koja pravila i kazne postoje?
- Gde i kako ste se upoznali sa ovim pravilima? Koliko često i na koji način vas podsećaju na njih?
- Da li znate gde da nađete ova pravila ukoliko želite da budete informisani?
- Da li shvate ozbiljno ta pravila i kazne?
- Koliko strogo se one sprovode i ih se drugi pridržavaju?
- Od čega to zavisi?
- Ako biste bili uhvaćeni u varanju, da li bi ste bili kažnjeni u skladu sa tim pravilima?
- Koji oblici varanja su kažnjivi, a koji nisu?
- Šta je najgora kazna koju neko može dobiti na fakultetu?
- Koliko često se to dešava?
- Da li te kazne imaju efekta na studente i učestalost varanja?
- Da li mislite da bi strožije kazne sprečile varanje? Zašto?
- Da li znate nešto ako postoji „kodeks časnog ponašanja” na vašem fakultetu?

Završetak

- Šta bi trebalo da se uradi kako bi se sprečilo akademsko varanje?
- Koje forme supervizije ili kazni bi imale efekta?
- Šta biste vi uradili da sprečite varanje?
- Da li imate neke životne primere sa vaših fakulteta?

2.2.4. Pozitivna i negativna iskustva. Pozitivna iskustva sa fokus grupama na teme varanja su u vezi sa činjenicom da su studenti bili voljni da otvoreno razgovaraju na ovu temu. Tema jeste delikatna i ne ide u prilog studentima. Ipak, oni su otvoreni da podele svoja lična iskustva i tehnike varanja sa nama.

Negativna iskustva su u vezi sa odgovorima učesnika. Mogućnost da neki učesnici ne dođu na fokus grupu iako su se samostalno prijavili za učešće u fokus grupi je stalno prisutno. Uvek imajte ovo na umu i razmišljajte unapred kako da tu situaciju rešite ukoliko do nje dođe. Najbolja opcija je da pozovete nekolicinu viška učesnika iako su svi rekli da će doći na fokus grupu. Trebalo bi takođe da ostane u kontaktu sa ljudima koji su zainteresovani za fokus grupu, ali ste odbili da ih pozovete na učešće, jer ste već imali dovoljno učesnika. Možete pozvati njih, ukoliko je potrebno.

2.2.5. Preporuke. Osnovne preporuke podrazumevaju da:

- Ispitivač/moderator mora biti obučen;
- Rezultati fokus grupa nisu reprezentativni za celu populaciju;
- Načinite homogene grupe za fokus grupe;
- Pripremite pitanja pre fokus grupe;
- Ne sudite o iznetim stavovima učesnika tokom fokus grupe; i
- Budite neutralni sa sopstvenim mišljenjem kao moderator fokus grupe.

2.3. Intervjui

2.3.1. Zašto intervjui? Intervjui su dobar izvor kvalitativnih podataka. Kao i sa fokus grupama, intervjui mogu otkriti teme ili informacije koje mogu biti korišćene tokom pripreme upitnika. Ipak, u ovom slučaju, glavni cilj intervjuja je da se dobiju dodatne informacije o temi, da se istraže različiti uglovi teme i da se otkriju kontradikcije u mišljenjima između različitih grupa. Na primer, tokom intervjuisanja profesora, interesantno je videti koliko se njihova svest o varanja ili mišljenja na tu temu razlikuje od stavova studenata. Glavni cilj tokom intervjuisanja profesora je da se otkrije da li se oni bore protiv varanja studenata i na koji način, a članovi disciplinskih komisija bi trebalo da otkriju sa kojim prekršajima su se oni nosili i kakve su bile sankcije.

2.3.2. Uzorak. Najinteresantniji učesnici intervjuja o varanju su svakako članovi akademskog osoblja i osobe koje iznajmljuju ili prodaju „bubice“.

Broj intervjuja sa profesorima zavisi od skale istraživanja – da li vršite monitoring vašeg fakulteta, grupe fakulteta ili ceo univerzitet? Ako morate da načinite intervjuje sa ograničenim brojem učesnika, savetujemo vam da uključite ljude koji su relevantni u većim srazmerama. Dobijanje informacija od profesora koji su voljni da razgovaraju na ovu temu, ili koji su se bavili ovom temom na neki način je dobar pristup za odabir učesnika za intervju. Kako biste dobili relevantne rezultate, važno je da uključite članove nastavnog osoblja koji su u nekom trenutku započeli proces protiv studenata koji su varali, koji su članovi tela koja se bave rešavanjem tih problema (na primer članovi Disciplinske komisije za studente) i one odgovorne za kvalitet obrazovanja.

Dovoljno je da intervjušete jednog prodavca „bubica“, koji bi služio kao studija slučaja. Istraživanje učesnika je mnogo teže u ovom slučaju, pošto prodavci „bubica“ mogu biti viđeni kao deo jedne vrste skrivene populacije i metodi njihovog otkrivanja imaju etičke implikacije. Postoji nekoliko načina da se ovo olakša. Jedan način je da se nađe ispitivač koji ima privilegovan pristup toj populaciji, što će učiniti osobu koja iznajmljuje bubice mnogo dostupnijom da odgovori pitanja, i nadamo se, odgovori istinito. Ovo može biti urađeno nalaženjem učesnika kroz društvene mreže, uzorkovanje i slično. Prodavce „bubica“ takođe možete kontaktirati posredstvom internet foruma gde se oglašavaju. Moguće je doći do prodavca „bubica“ koji je spreman da učestvuje u intervjuu licem u lice, alternativa može biti sugerisanje intervjuja putem telefona ili online intervju. Ovaj vid intervjuja osigurava više anonimnosti nego intervjuja licem u lice, a može učiniti da se ispitanik oseća komfornije u davanju odgovora, ali takođe ovakav vid komunikacije može doprineti nerazumevanju. Važno je da ovim učesnicima bude jasno stavljeno do znanja da je zaštita njihove anonimnosti i da informacije koje daju neće biti načinjene javnim.

2.3.3. Pitanja

2.3.3.1. Pitanja za članove univerzitetskog nastavnog osoblja. Ovo je skup pitanja koji je dizajniran za intervjuja sa članovima univerzitetskog nastavnog osoblja. Ne smatrajte ova pitanja rigidna i nepogrešiva, već više kao skup smernica koji usmeravaju vaše intervjuje. Osetite se slobodnim da podesite pitanja u skladu sa vašom situacijom.

Uvod

Usled osetljivosti tema o kojima se priča, verujemo da je najbolji način da se započne intervju sa nekim lakim pitanjima. Cilj u ovoj fazi je da se uspostavi uzajamno poverenje, koliko god je moguće u datim okolnostima, uz kreiranje atmosfere prikladne za otvoreni razgovor. Nema poente u pokušaju da se dizajnira univerzalni razgovor za razbijanje leda, na ispitivaču je da se pripremi za to ili da improvizuje na licu mesta. Ipak, neka pitanja koja mogu pogurati priču u ovoj fazi su:

- Koliko dugo predajete na univerzitetu?
- Kako biste opisali oblast akademskih studija?

Ova pitanja mogu biti neka vrsta prolaznih pitanja, čisto dok se sagovornici ne zagreju za razgovor, bez neočekivanih iznenađenja.

Generalno o varanju

Nakon što se se primereno upoznali, možete započeti sa glavnom temom. Tokom ovog dela intervju želimo da čujemo o njihovom generalnom iskustvu o varanju. Pokušajte da postavite pitanja koja će rezultirati sa njihovim odgovorom na što je moguće više pitanja koja slede nakon tog. Evo nekoliko primera:

- Kakvu vrstu iskustva imate, kao član akademskog osoblja, sa varanjem studenata?
- Koliko često ste uočili ovaj fenomen?
- Šta je, po Vašem mišljenju, razlog za prisustvo varanja, uopšteno gledano?
- Da li, prema Vašem iskustvu, postoji jasna distinkcija između studenata koji varaju i onih koji to ne rade?

Tehnike i metodi

Ovde želimo da otkrijemo više o tome koliko je akademsko osoblje upoznato sa savremenim tehnikama i metodima studentskog varanja. Slično kao i ranije, nije preterano doborodošlo da ispitivač sledi poredložena pitanja do poslednjeg slova – jer se može desiti neprijatna situacija. Radije, fokusirajte se da dobijete neku vrstu odgovora formulisanjem pitanja na način koji procenite prikladnim:

- Da li biste možda bili u situaciji da uporedite „moderne” sa „starijim” načinima varanja? Možda su, kad ste Vi bili student, tehnike i učestalost varanja bili drugačiji?
- Prema sopstvenoj proceni, koliko su članovi akademskog osoblja upoznati sa modernim načinima studentskog varanja?
- Koje metode varanja su najučestalije među studentima? Sa kojima ste se susreli do sada kao član akademskog osoblja? Koje tehničke uređaje za varanje poznajete?
- Da li smatrate varanje kada studenti sakupljaju pitanja sa prethodnih ispita i razmenjuju druge informacije o ispitima?

Pravila

Cilj ovog dela je otkriti pravila i regulativu u pogledu varanja. Evo nekolicine pitanja koja mogu usmeriti razgovor:

- Da li postoji neka vrsta kodeksa o časnom ponašanju unutar vaše institucije, neke koja obavezuje studente da ne varaju? Ukoliko ne, da li mislite da bi napravilo razliku ukoliko bi postojala?
- Da li se pravila u vezi sa varanjem dovoljno naglašavaju? Da li su studentni odgovarajuće obavешteni o pravilima? Kako Vi lično informišete studente o pravilima? (Da li ih često ponavljate, osiguravajući da je svaki od Vaših studenata svestan pravila i sankcija za varanje?)
- Da li imate neka sopstvena pravila, posebna za Vaše ispite?
- Da li smatrate postojeću regulativu zadovoljavajućom? Da li je se pridržavate ili da li kažnjavate studente prema sopstvenom nahođenju?

Supervizija

Postoji nekoliko pitanja koja možete uputiti članu akademskog osoblja u pogledu nadgledanja studenata i kakve aktivnosti preduzimaju kako bi predupredili ili smanjili varanje:

- Kako se ponašate tokom pisanog ispita? (Koliko nadgledate studente? Da li imate pomoć asistenata?)
- Kako nadgledate Vaše studente, kad se radi o otkrivanju plagijata?
- Šta je sa falsifikovanjem? (Ako je primeljivo: Da li proveravate prisustvo studenata na vašim predavanjima? Kako? Ako koristite listu prisutnih, kako sprečavate da studenti potpišu svoje kolege?)

Sankcije i kazne

Ovo je jedan od najvažnijih segmenata intervjuja, pa budite pažljivii da ne zaboravite da postavite pitanja o kaznama:

- Kako se ophodite prema studentima ako ih uhvatite u varanju? (Da li se menja u zavisnosti od metoda varanja ili zadatka u kojem su uhvaćeni da varaju?)
- Šta radite kada uočite da neko prepisuje ili ima veoma slične eseje i slično? (Kad ste sigurna da je u pitanju slučaj plagijata?)
- Da li biste opisali načine na koje studenti izbegavaju sankcije? Koliko su uspešni?
- Da li razgovarate o studentima koji varaju sa drugim profesorima ili asistentima? Šta mislite, na koje načine se Vaše kolege nose sa ovim pitanjima?
- Da li smatrate da je neophodno veće nadgledanje nastavnog osoblja, kad se radi o njihovom odnosu prema studentima koji varaju? Da li znate neki slučaj kada je član nastavnog osoblja bio teško sankcionisan zbog oštrog odnosa prema studentu koji je varao?

Borba protiv prevara

Ovo je prirodan nastavak na prethodnu temu, ali na opštijem nivou:

- Da li imate neke ideje šta bi trebalo da se uradi kako bi se smanjilo varanje studenata? Koliko ima prostora za unapređenje efikasnosti suočavanja sa ovom temom?
- Da li biste bili spremni da učestvujete u komisiji koja bi imala zadatak da smanji varanje studenata?
- Da li studenti prijavljuju kolege koji varaju? Koliko često, na koji način (anonimno, otvoreno itd)? Da li ohrabrujete takve postupke?
- Kako se osećate povodom uvođenja video nadzora u učionice?
- Kako procenjujete rad institucija zaduženih za borbu sa ovim problemom?

Zaključak

Nakon što je intervju trajao već neko vreme, nađite elegantan način da ga završite. Sledeći predlog bi trebalo da bude dovoljan, ali ispitivač će verovatno uspeti da to uradi na sebi svojstven način:

- (Ako nije ranije rečeno) Da li imate neke interesantne anegdote u vezi sa ovom temom?

Budite obazrivi da im se zahvalite na vremenu i saradnji. Osigurajte da ćete ih obavestiti kad rezultati istraživanja budu spremni za javnost.

2.3.3.2. Pitanja za prodavce „bubica”

Uvod

Slično kao i kod intervjuja sa akademskim osobljem, najbolje je započeti sa nekim uvodnim pitanjima za probijanje leda, kao što su:

- Čime se bavite u životu? Šta Vam je glavno zanimanje?
- Da li studirate? Šta? Gde? Kakve su studije?
- Kako ste počeli da se bavite ovim poslom? Koliko dugo to već radite?

O poslovanju

- U slučaju da ste u ovom poslu duže vreme, da li biste opisali kako vam je bilo na početku, da li je bilo nekih promena u poslovanju od tad, da li se poboljšalo ili unazadilo tokom vremena?
- Da li je bilo nekih promena u profilu ljudi sa kojima sarađujete?
- Šta nam možete reći o konkurenciji? Da li ima mnogo ljudi koji se bave iznajmljivanjem bubica? Da li postoji neka vrsta dogovora između vas, prećutanog ili eksplicitno rečenog?
- Gde nabavljate opremu i da li pratite najnovije trendove proizvoda ili se držite toga što imate?
- Koji deo vašeg prihoda dobijate od rentiranja „bubica“?
- Da li biste molim Vas opisali kako ceo proces izgleda? Kome rentirate, kako stupate u kontakt sa klijentima, ili još bolje, kako klijenti stupaju u kontakt sa Vama?
- Da li obezbeđujete neke druge usluge osim iznajmljivanja? Kako objašnjavate tehniku korišćenja „bubice“? Ko je odgovoran za pronalaženje pomagača (osoba koja polaže ispit)?
- Koje mere preduzimate da biste osigurali da vaša bubica nije ukradena ili konfiskovana?
- Kako se kreću cene rentiranja u pogledu dužine iznajmljivanja? Da li se studenti cenjkaju sa vama, da li imate neke posebne mušterije, da li nudite popuste, i sl?
- Šta još iznajmljujete, pored „bubica“? Da li imate neke druge tehničke uređaje za koje studenti mogu biti zainteresovani, kao što su kamere ili slični proizvodi?
- Da li se negde otvoreno reklamirate? Da li ste ikada imali problema sa zakonom zbog toga?

O studentima

Važna stvar koju je potrebno da otkrijete jeste kakva vrsta studenata koristi „bubice“ i da ustanovite da li osobe koje iznajmljuju „bubice“ rade sa malim brojem studenata koji im postaju redovni kupci, ili je rentiranje „bubica“ rasprostranjenije i potrebno je raditi sa različitim klijentima.

- Kako biste procenili vrstu studenata koja najčešće koristi vaše usluge (po polu, godinama, fakultetu, oblasti studija itd.)? Da li imate neke redovne mušterije? Da li imate neke mušterije sa kojima Vi odbijate da radite?
- Kada iznajmljujete opremu, da li garantujete mušteriji da će položiti ispit?
- Da li obezbeđujete posebne instrukcije korisnicima koji koriste bubicu po prvi put, kako da je koriste?
- U slučaju da Vaše mušterije ne uspeju da koriste bubicu tokom ispita, da li se žale, da li pokušavaju da povrate svoj novac?
- Da li možete dati procenu u pogledu motiva studenata koji Vas kontaktiraju i traže vam bubicu? Da li je to zato što su lenji, zato što imaju previše novca, da li je u pitanju adrenalin, ili je to zato što je ispit jako teško položiti na drugačiji način...?
- Da li postije posebni ispiti ili posebni profesor koji toliko otežava polaganje ispita da dobijete grupu ljudi koji traže „bubice“ specifično za taj ispit (na primer, neki posebno tešak ispit koji generalno samo malo ljudi uspe da položi učenjem)?
- Da li nam možete reći da li ima razlika između fakulteta ili univerziteta u pogledu upotrebe „bubice“? Na primer, da li postoje neke posebne tehnike specifične za posebne vrste pisanih ispita, koje možda uključuju upotrebu kamera ili mobilnih telefona itd? Ili se možda „bubice“ koriste samo za usmene ispite; u grupnim ispitima ili licem u lice?
- Da li postoje neke razlike u rati uspešnosti polaganja ispita, ako se koristi „bubica“?

Zaključak

- Da li se bojite da budete uhvaćeni? Da li ste upoznati sa slučajem da je neko ko iznajmljuje „bubice“ uhvaćen? Koja je kazna za to? Koja je kazna za studente koji su uhvaćeni?
- Da li Vaša porodica zna čime se bavite? A Vaši prijatelji? Kako oni doživljavaju ovaj Vaš posao?
- Da li imate neke interesantne anegdote, priče, u vezi sa rentiranjem „bubica“?

2.3.4. Pozitivna i negativna iskustva, preporuke. Najgora stvar koja može da se desi je da dobijete negativan odgovor kad tražite da zakažete intervju. Bilo da se dogovarate putem i-mejla ili telefona, važno je da se predstavite punim imenom, da predstavite organizaciju za koju radite, kao i projekat. Preporučljivo je da ponudite potencijalna pitanja ispitaniku kako biste ilustrovali sadržaj intervjua. Dobra stvar sa ovom temom je što profesori ne razmišljaju da je to osetljiva tema. Zato dogovori i pravljenje intervjua sa njima nisu problematični. Izuzeci su naravno prodavci bubica, kao što je objašnjeno ranije u tekstu.

2.3.5. Primeri rezultata. Intervju sa profesorom može otkriti njegove stavove u pogledu varanja i prethodna iskustva sa ovom formom akademskog prekršaja. Na primer, ovaj profesor misli da je varanja marginalan problem u visokom obrazovanju. Bilo bi interesantno uporediti njegovo mišljenje sa mišljenjem studenata i frekvencijom varanja. „Frekvencija varanja se nije promenila u proteklih 20 godina, samo se tehnologija promenila.”

„Varanje se ne smatra kao značajan društveni problem. To bi trebalo sprečiti i kritikovati, ali ja takođe smatram da to nije ozbiljan problem.” Ovo je ono u šta profesor veruje kao razlog studentske nesvesnosti pravila univerziteta i regulative: „Deo studentske kulture je nepoznavanje svega o fakultetu i nemanje interesovanja za njega, osim za polaganje ispita i dobijanje diplome, i to je normalno”.

Ovaj profesor je kategorički protiv strogih sankcija i mnogo kontrole. On opisuje njegov način nošenja sa varalicama, koji nalazi kao najprimereniji: „Ako uhvatim studenta da vara, osiguram da napravim skandal od toga pred drugim studentima i učinim da se varalica oseća osramoćeno i neprijatno – moje iskustvo je pokazalo da samo ovo ima efekta”.

2.4. Upitnik

2.4.1. Zašto upitnik? Upitnik je osnovni, a često i jedini način da se prikupe podaci u društvenim naukama. Često je najčešće korišćeni metod istraživanja u sociologiji. Omogućava brzo i relativno jeftino sakupljanje veće količine podataka, a uz to omogućava i generalizaciju (sa korespondirajućim uzorkom) dobijenih rezultata na populaciju koja se istražuje.

Upitnik se nameće kao logičan izbor istraživačke metodologije za ovu temu. Fenomen je odlučno rasprostranjen: većina studenata se bar jednom priklonila ovoj formi akademskog nepoštenja i skoro svaki student se najmanje jednom susreo sa nekom od njegovih formi. Upitnik nam omogućava da ispitamo relativno veliki broj studenata, a u isto vreme osigurava im potpunu privatnost i anonimnost, što nam omogućava da dobijemo iskrene odgovore o delikatnoj temi.

Pažljivo odabrana pitanja pružaju nam dovoljno dubok analitički uvid, dok nam u isto vreme dozvoljava da ispitamo veći broj tema u vezi sa akademskim nepoštenjem, a posebno da objasni koje karakteristike ispitanika i institucija doprinose većoj ili manjoj učestalosti varanja. Pored detaljnih opisnih „zapisa” situacije, kvalitet upitnika nam isto tako nudi objašnjenje, odnosno, odgovor na pitanje zašto je akademsko nepoštenje rasprostranjeno u većoj ili manjoj meri.

2.4.2. Uzorak. Uzorak za ovu temu bi trebalo da bude reprezentativan nasumični uzorak. Postoji više razloga za to.

Prvo, od svih razrađenih tema, ova je najprimerenija anketnom istraživanju. Studenti se često susreću sa varanjem, tako da je velika verovatnoća da će neki od njih biti lično uključeni u ovaj oblik varanja,

videli su nekog da vara ili su pričali o temi varanja, što sugerije da imaju bogata iskustva i jasno definisane stavove. Reprezentativan nasumični uzorak nam omogućava da ispitamo ova iskustva i stavove sa najvećom preciznošću.

Drugo, kvalitetno sproveden reprezentativni nasumični uzorak omogućava generalizaciju ispitane populacije. Drugim rečima, naši rezultati na uzorku mogu, sa prihvatljivim stepenom greške, takođe biti proglašeni za validne u odnosu na ispitanu populaciju.

Treće, nakon razumevanja određenih indikatora frekvencije ili rasprostranjenosti varanja možemo izneti naše rezultate izraženo zainteresovim medijima. Veoma je teško nastupati u medijima sa podacima iza kojih stoje nepreprezentativni uzorci, zato što medijske interpretacije uvek impliciraju generalizacije, koje nisu opravdane u slučaju lošeg uzorka. Ovo može izazvati veoma neprijatnu situaciju tokom naknadnih relativizacija rezultata i pokušaja da se objasni da indikatori ipak nisu validni za celu studentsku populaciju ciljanog fakulteta ili univerziteta.

Kreiranje i realizacija takvog uzorka je objašnjena u mnogim metodološkim udžbenicima – neizbežno ih konsultujte ako niste potpuno upoznati za procesom uzorkovanja. Naši predlozi su na kraju poglavlja.

2.4.3. Pitanja. Tema obezbeđuje dovoljno slobode u pogledu izbora pitanja koja se koriste. Važno je i veoma korisno da se razvije neki koncept na početku, kako bi se lakše upravljalo razvojem upitnika i kasnije lakšoj obradi podataka. Naš osnovni koncept je izgledao ovako:

1. rasprostranjenost varanja – da li sami ispitanici varaju;
2. individualni faktori – u kojoj meri određene unutrašnje karakteristike ispitanika utiču na to da li će ili neće varati; i
3. eksterni faktori – koliko karakteristike okruženja utiču na to da li će ispitanici varati ili neće.

2.4.3.1. Rasprostranjenost varanja. Osnovni deo upitnika koji analizira varanje je grupa pitanja, kojom pokušavamo da odredimo rasprostranjenost, tačnije, učestalost varanja. Akademska nepoštenost ili varanje dešava se u mnogim formama, tako da ovaj deo upitnika mora da uključi što više oblika u cilju dobijanja realne slike i prikaza rasprostranjenosti akademske nepoštenosti i njenih formi.

Upitnik sastavljen na ovaj način ima značajna ograničenja: nije senzitivisan na različite mogućnosti za više ili manje često varanje koje postoji na različitim fakultetima. Pronašli smo da studenti tehničkih fakulteta varaju više nego studenti fakulteta društvenih nauka, ali smatramo da je to uslovljeno većim brojem pisanih ispita na kojima je moguće dobiti kopiju ispitnih pitanja. Svaki slični nalaz bi trebalo da dobije kritički osvrt i upozorenje potencijalnih ograničenja.

Ovde su navedene forme varanja koje smo zabeležili kao relevantne na Univerzitetu u Zagrebu. Naravno, na vašem univerzitetu ili fakultetu mogu postojati specifične forme koje nisu uključene u naš predlog ili neke druge forme varanja koje nisu relevantne za vašu instituciju, u tim slučajevima ove forme bi trebalo da se dodaju ili ograniče.

- Prepisivanje sa „puškica”, unapred pripremljenih;
- Korišćenje kopija knjiga ili beleški tokom ispita;
- Prepisivanje podataka sa uređaja (mobilni telefon, digitron, laptop itd.);
- Prepisivanje od kolega tokom ispita;
- Upotreba mobilnog telefona da se komunicira sa drugima (SMS, fotografisanje ispita itd.);
- Pomoć posredstvom „bubice”;

- Korišćenje „bubice” tokom ispita;
- Korišćenje ukradenih ispitnih pitanja;
- Polaganje ispita umesto nekog;
- Prepisivanje celog seminarskog rada;
- Korišćenje delova nečijeg rada bez navođenja izvora;
- Dodavanje knjiga i članaka koji nisu pročitani u indeks bibliografske građe;
- Predstavljanje tuđe ideje kao svoje;
- Falsifikovanje profesorovog potpisa u indeks;
- Falsifikovanje ispitne ocene; i
- Donošenje lažnog opravdanja od doktora.

2.4.3.2. Individualni faktori. Individualni faktori odnose se prvenstveno na lične karakteristike ispitanika, kao što su njihova motivacija za studije, zadovoljstvo studijama i stavovi o varanju. Svi ovi elementi mogu uticati na spremnost studenta da vara, ili ne vara, prijavi počinioca i slično. Uticaj pojedinih elemenata na varanje može biti određen u analizi podataka korišćenjem multivarijantne statističke analize. Skale evaluacije nisu posebno pomenute u ovom delu, ali ističemo dodati primer upitnika. Najčešće korišćene skale za evaluaciju su skale saglasnosti od pet stepena, koje su pogodnije za kasniju kvantitativnu analizu podataka.

Motivacija

- Čitam samo one materijale koji su neophodni da položi ispit.
- Za mene je važnije da u potpunosti razumem predmet, nego samo da se dobro položi.
- Želja da se dobije diploma je glavni razlog studija.
- Učim zbog toga što želim da budem stručnjak u svojoj oblasti.
- Učim samo one stvari za koje sam siguran da će biti na ispitu.
- Glavni razlog zašto studiram, je želja mojih roditelja da to uradim.
- Učim ovu temu zato što me to čini srećnim.
- Kada sam zainteresovan za temu, činim više nego što se traži od mene.
- Profesionalni razvoj van nastavnog plana i programa me ne interesuje uopšte.
- Učim zbog toga što volim da učim nove stvari.
- Učim prvo i najviše zbog moje ocene.
- Ponekad učim, iako znam da neće uticati na moju ocenu.
- Učim zbog toga što smatram da obrazovanje vredno po sebi.
- Za mene je mnogo bitnije da učim nešto na osnovu čega ću lako naći posao, nego da učim nešto što volim.
- Ja učim samo da ono što je dovoljno da se položi ispit.
- Želja da nadmašim je meni važan podsticaj za učenje.
- Učim da bi se zadovoljila očekivanja roditelja.
- Čini mi se da gubim vreme na ove studije .
- Važno mi je da mi neko drugi postavlja zadatke treba da ispunim.
- Najvažniji razlog zašto studiram je zato što me zanima oblast studija.
- Želja za dobrom platom jenajvažniji razlog zašto studiram.
- Učim zbog toga što se bojim da će biti teško pronaći dobar posao bez diplome.
- Učim zbog toga što verujem da ću lakše naći posao u ovoj oblasti sa diplomom mog fakulteta.
- Studiram ovo jer nisam mogao da se upišem ono što sam želeo.
- Ne znam zašto ovo studiram.

Zadovoljstvo studijama

- Uopšteno govoreći , koliko ste zadovoljni vašim studijama?

- Uzimajući sve u obzir, da li studije koje ste upisali ispunjavaju Vaša očekivanja?
- Ako razmotrite sve što sad znate, da li bi ste se opet odlučili za ove studije?

Stavovi prema varanju

- Ok je da parafraziram rečenice i da ih predstavim kao svoje.
- Studenta koji preda prepisani rad ne treba kažnjavati.
- Ne postoji ništa nemoralno u kopiranju tuđeg rada.
- Ne postoji ništa loše u prevari, osim rizika da budete uhvaćeni.
- Opravdano je varati u slučaju prevelikog opterećenja studenta.
- Varanje na ispitu nije moralno pogrešno.
- Opravdano je varati ako i većina drugih studenata vara.

Stavovi prema kaznama

- Predavanje prepisanog seminarskog rada;
- Predavanja prepisanog diplomskog rada;
- Kopiranje ispita;
- Krađa ispitnih pitanja;
- Falsifikovanje potpisa profesora u indeksu; i
- Falsifikovanje transkripta ocena.

Stavovi prema prijavljivanju

- Kopiranje ispita;
- Krađa ispitnih pitanja;
- Korišćenje „bubica” tokom ispita;
- Plagijat seminarskog rada;
- Plagijat diplomskog rada;
- Falsifikovanje potpisa profesora u indeksu; i
- Falsifikovanje transkripta ocena.

2.4.3.3. Situacioni faktori

Institucije

- Da li ste na početku svojih studija bili upozoreni od strane zvaničnika (dekana, nastavnog osoblja) da će studenti biti kažnjeni ukoliko se upletu varanje tokom studija, na primer, u kopiranje ispita, umnožavanje ili predate plagijat seminarskih i drugih radova, falsifikovanje potvrda, potpisa i sličnog?
- Da li su studenti vašeg fakulteta morali da potpišu dokument kojim se obavezuju da neće varati tokom studija?
- Možete li pronaći knjigu propisa (etički kodeks, knjigu propisa o disciplinskoj odgovornosti studenata i slično) koji definišu kazne za varanje tokom studija na nekom od navedenih mesta:
 - Zvanični sajt fakulteta;
 - Oglasne table fakulteta;
 - Studentski vodič; i
 - _____ Dodajte posebno za vaš fakultet.

Kontrola nastavnika

- Detaljne provere Vašeg prisustva u učionici;
- Provere identiteta studenta pre polaganja ispita;
- Dobijanje informacije pre ispita šta je kazna za prepisivanje ispita;
- Dobijanje upozorenja pre ispita o neophodnim materijalima za polaganje ispita koje mogu stajati na stolu (olovka, gumica, digitron i slično);

- Provere Vašeg stola u potrazi za stvarima sa kojih biste mogli da prepisujete;
- Provere korišćenja nezakonitih tehničkih sredstava („bubica”, mobilnih telefona i sličnog);
- Provere da li na papirima na kojima pišete imate unapred ispisane bilo kakve odgovore;
- Dobijanje upozorenja da ne smete da koristite bilo koji deo teksta bez navođenja izvora; i
- Upoređivanje Vašeg pisanog dokumenta ili vežbe sa drugima, kako bi se saznalo da li ste prepisivali.

Kazne

- Udaljenje sa ispita;
- Zabrana polaganje ispita na određeno vreme;
- Zabrana studiranja u periodu od godinu dana;
- Zabrana prisustva predmetu;
- Objavljivanje imena počinioca na fakultetu (table sa obaveštenjima, internet stranica i tako dalje);
- Snižavanje ocene za taj predmet;
- Nastavnici daju prestupnicima dodatne zadatke (seminarske radove, vežbe, literaturu); i
- Izbacivanje sa fakulteta.

Uticao predmeta ili nastavnika

- Nastavnik je loš predavač;
- Nastavnik je nemaran;
- Nastavnik ocenjuje nepravedno;
- Nastavnik ne poštuje studenata;
- Sadržaj nastavnog predmeta je previše težak za savladati;
- Sadržaj nastavnog predmeta je zastareo;
- Kurs je nezanimljiv za studenta;
- Kurs je nepotrebno za studenta;
- Pitanja koja nisu obrađena na času se pojavljuju na ispitu;
- Ispit je preobiman, tj. ima previše nastavnog sadržaja;
- Nevažne stvari su potrebne na ispitu;
- Nedovoljno vremena za pripremu ispita;
- Ispitni rokovi su previše blizu jedan drugom.

Mogući uticaj potencijalnih kazni

- Proterivanje sa fakulteta;
- Odbijanje davanja potpisa iz tog predmeta;
- Zabrana polaganja tog ispita na određeno vreme;
- Snižavanje ocene za taj predmet;
- Objavljivanje imena počinioca na oglasnoj tabli fakulteta ili veb sajtu; i
- Proterivanje sa ispita.

Sociodemografski podaci

Osnovni podaci (pol, uzrast godina, veličina naselja, fakultet, godina studija) se mogu formulisati na sledeći način:

- Visina prosečne ocene:
 1. 6,49 ili niže
 2. 6.50 - 6.99
 3. 7.00 - 7.49
 4. 8.50 - 8.99

5. 9.00 - 9.49

6. 9.50 ili više

- Koji je najviši nivo obrazovanja koji želite postići?
 1. Završetak osnovnih studija.
 2. Završetak postdiplomskih studija.
 3. Završetak doktorskih studija

- Vaš odnos prema religiji je:
 1. Ja sam izrazit vernik .
 2. Ja sam više sklon da verujem nego da ne verujem.
 3. Ja sam više sklon da ne verujem nego da verujem.
 4. Ja sam izraziti ateista.
 5. Ne znam, ne mogu da procenim.

- Procenite finansijski položaj vaše porodice:
 1. Izuzetno gori od većine drugih.
 2. Gori od većine drugih.
 3. Ni bolji ni gori od većine drugih.
 4. Bolji nego većina drugih.
 5. Izuzetno bolji nego većine drugih.

- Koji izvor prihoda je u ovom trenutku najvažniji za vas, to jest, koji čini većinu vaših ukupnih prihoda?
 1. Roditelji.
 2. Stipendija.
 3. Stalan posao.
 4. Povremeni honorarni poslovi.
 5. Nešto drugo? Zapišite šta: _____

- Da li primete bilo kakvu stipendiju?
 1. Da.
 2. Ne - preskočite sledeće pitanje

- Ako dobijate bilo kakvu stipendiju, kakvi su uslovi da je zadržite (moguće je da se zaokruži više od jednog odgovora):
 1. Visok prosek ocena.
 2. Uspešno obavljanje studija, bez ponavljanja godine.
 3. Obaveza da pronađe posao u oblasti od posebnog državnog značaja po završetku studija.
 4. Ne postoje uslovi za stipendiju koju primam.
 5. Obaveza da se zaposlim u kompaniji koja sponzorise moju stipendiju nakon diplomiranja.
 6. Nešto drugo, šta? _____

2.4.4. Pozitivna i negativna iskustva. Spremnost studenata da učestvuju u istraživanju, bez obzira na osetljivost teme i informacije koje su otkrivaju (lična iskustva, ispovesti da su varali). Većina ispitanika odgovorila je na sva pitanja, a broj nevažećih upitnika je mali. Primitili smo mnogo pozitivnih komentara od ispitanika koji su prepoznali značaj tema i pokazali su želju da se promeni

situacija u kojoj je varanje često.

Relativno niska je bila stopa odbijanja (oko 52%), bez obzira na dužinu upitnika (oko 15 minuta). Nije bilo problema ni sa dobijanjem dozvola za sprovođenje upitnika na fakulteta. Prikupljeni podaci su relevantni, imaju mnogo sadržaja i mogućnosti za interpretaciju, kvalitetni su zaključci i preporuke su sjajne.

Problemi sa tumačenjem, učestala usled primene kvantitativnih metoda. Ponekada je teško objasniti šta je ispitanik zaista mislio – kvalitativno istraživanje je važan dodatak! Dugo vreme potrebno za pravljenje nacrtu upitnika.

2.4.5. Preporuke.

Osnovne preporuke podrazumevaju da:

- Ni pod kojim uslovima ne treba sprovesti upitnik tokom časa, u prisustvu profesora! Prema našim iskustvima, uspešno istraživanje je sprovedeno u dvorištu fakulteta, hodnicima, salama. Ispitaniku treba obezbediti podlogu, koja će im pomoći da popune upitnik.
- Važno je naglasiti da je istraživanje sprovedeno od strane nezavisne organizacije, a ne fakulteta ili slične ustanove.
- Posebnu pažnju treba obratiti na deo upitnika o rasprostranjenosti varanja. To je centralni deo upitnika, nosi najviše informacija i podatake je teško protumačiti. Važno je da se ispitanik usmeri ka tački da li studenti imaju priliku da varaju, deo istraživanja treba posvetiti ovom problemu.

2.4.6. Primeri rezultata. Na kraju možemo konstatovati da je ovo istraživanje pokazalo da je studentsko varanje relativno rasprostranjeno na Univerzitetu u Zagrebu, a upoznatost studenata sa regulativom o varanju je niska. Isto tako, studenti tvrde da broj profesora ne primenjuje mere nadzora, a počinioči često prolaze nekažnjeno.

Kao što se očekivalo, pokazalao se da strože kazne primoravaju studente da bolje razmisle da li varati ili ne, mada se može doneti zaključak da strožije kazne neće uticati na određeni broj studenata.

Deo rešenja je svakako promocija poštenja i želje za znanjem i unapređenjem, kao ključne akademske vrednosti, kao i dalje unapređenje obrazovnog sistema u cilju povećanja zadovoljstva studenata.

2.4.7. Preporučena literatura

- Anderman et al. (1998), „Motivation and cheating during early adolescence”, *Journal of Educational Psychology*, 90(1): 84–93.
- Anderman, E. M., Midgley, C. (1997), „Changes in achievement goal orientations, perceived academic competence, and grades across the transition to middle-level schools”, *Contemporary Educational Psychology*, 22: 269–298.
- Aronson et al (2005), *Socijalna psihologija*, Naklada Mate, Zagreb.
- Eisenberg J. (2004), "To cheat or not to cheat: effects of moral perspective and situational variables on students' attitudes", *Journal of Moral Education*, Vol. 33, No. 2
- Hard, Stephen, James M. Conway and Antonia C. Moran (2006), „Faculty and College Student Beliefs about the Frequency of Student Academic Misconduct”, *the Journal of Higher Education*, Vol. 77, No. 6
- Hardigan, P. C. (2004.), „First- and Third-Year Pharmacy Students' Attitudes toward Cheating

Behaviors”, *American Journal of Pharmaceutical Education*, 68(5).

- Jordan, A. (2001), „College student cheating: The role of motivation, perceived norms, attitudes, and knowledge of institutional policy”, *Ethics and Behavior*, 11: 233–247.
- Lanier, Mark (2006), „Academic Integrity and Distance Learning”, *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 17, No. 2
- Kufrin, Krešimir (2008), „Indeksi i skale” (Indices and scales), Unpublished
- Marsden, H. et al. (2005), „Who cheats at university? A self-report study of dishonest academic behaviours in a sample of Australian university students”, *Australian Journal of Psychology*, 57(1):
- Newstead et al. (1996), Individual differences in student cheating. *Journal of Educational Psychology* 88 (2): 229–241.
- Rettinger et al. (2004), „Evaluating the motivation of other students to cheat: A vignette experiment”, *Research in Higher Education*, 45(8): 873-890
- Robinson, E. et al. (2004), „Test cheating in a rural college: Studying the importance of individual and situational factors”, *College Student Journal*, 38 (3)
- Whitley, B. E. (1998), Factors associated with cheating among college students: A review. *Research in Higher Education* 39(3): 235–274.

3.2. Prodavanje udžbenika kao uslov za polaganje ispita

1. Uvod

1.1. Definicija problema

Studenti su često prisiljeni da kupuju udžbenik koji je napisao profesor, kao uslov da se položi ispit. Ovi udžbenici mogu se kupiti u knjižari fakulteta ili od samih profesora. Studentima često nije dozvoljeno da koriste pozajmljenu kopiju udžbenika iz biblioteke ili od svojih prijatelja. Oni moraju da pokažu dokaz da je su kupili novi udžbenik. Ponekad se nova izdanja istog udžbenika pojavljuju sa manjim promenama i u ovom slučaju studenti moraju da kupuju novu ažuriranu verziju udžbenika. To je zloupotreba pozicije moći i nezakonito sticanje dodatnih prihoda.

1.2. Značaj teme za visoko obrazovanje

Brojni su i različiti problemi sa kojima se suočavaju univerzitetima i fakulteti. Jedan odvećih problema celog društva je korupcija. Korupcija ima mnogo lica i mnogo dimenzija. Problem jednostavnog davanja novca više nije akutan, ali postoje druge takozvane „mekše” forme. Ovi oblici korupcije su još opasniji, jer mešaju i menjaju ideje visokog obrazovanja i njegovog kvaliteta.

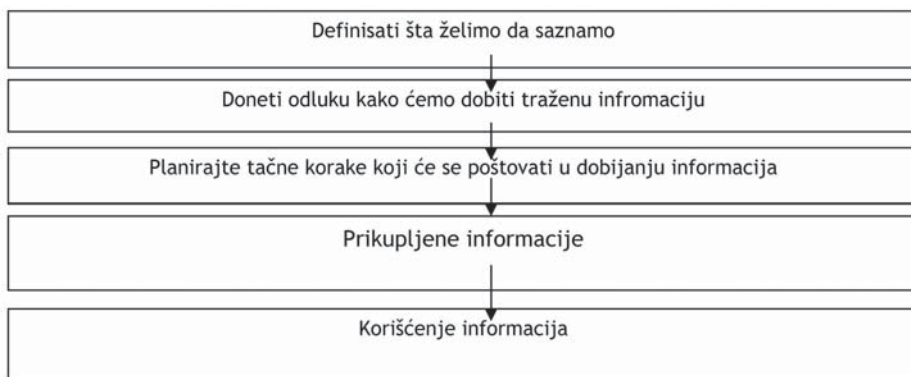
Jedan od najvećih problema o kojem se najčešće razgovaralo na univerzitetima danas je: prodaja knjiga kao uslova da polaže ispit. Imajući u vidu da je kupovina same knjige nije aktivnost koruptivnog karaktera, mi smo fokusirali naše napore u stvarnom određenju problema i koji postupci čine taj jednostavan čin kupovine knjiga ili studija materijala korupcijom, koji su to udžbenici i koji su to profesori koji zloupotrebljavaju svoju moć.

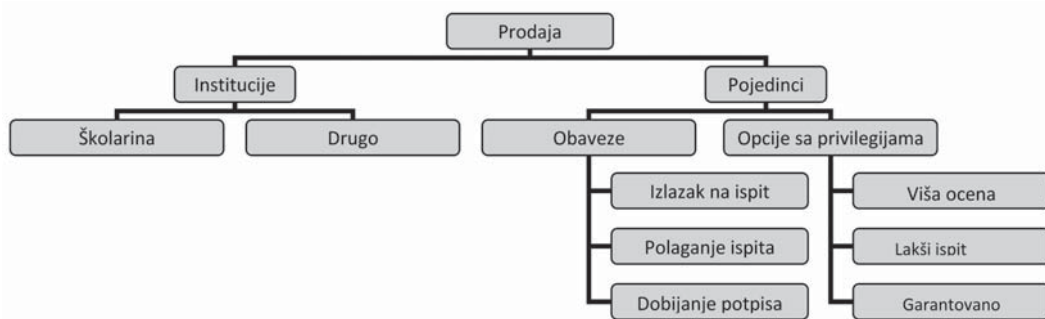
1.3. Metodologija

Glavni cilj bugarskog dela projektnog tima bio je da razradi metodologiju u vezi sa problemom prodaje udžbenika kao koruptivne prakse u visokom obrazovanju. Razvijanjem strategije bilo je uključeni su pravi primeri trenutne situacije na Poljoprivrednom Univerzitetu u Plovdivu.

Tokom naših pripremnih istraživanja, saznali smo da se na mnogim univerzitetima smatra dovoljnim kupovina knjiga koje su profesori pisali, kako bi se osigurala zadovoljavajuća ocena prilikom polaganja ispita.

Naš logičan sledeći korak bio je da se istraži šta naše zakonodavstvo kaže o temama i da li su akteri pogođeni ovim svesni toga. Zato smo organizovali naš monitoring instrument u sledećem modelu i koracima:

2. Instrumenti

Veoma važan cilj projekta bio je da se sprovede plan monitoringa na osnovu pripremljene metodologije, korišćenjem različitih instrumenata: intervjui, fokus grupe, upitnici i zahtevi za javni pristup informacijama od javnog značaja sa predstavnicima studenata, administrativnog i akademskog osoblja. Svaki od ovih aktera je veoma važan za izgradnju „velike slike”.

2.1. Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja

2.1.1. Uvod. Tokom rada na ovu temu odlučili smo da bolje razumemo problem slanjem zahteva za pristup informacijama od javnog značaja. Zahtev je poslat administrativnom osoblju Poljoprivrednog fakulteta, Univerziteta u Plovidu putem pošte.

2.1.2. Uzorak. Uzorak se sastoji od zvaničnog zahteva za pristup informacijama od javnog značaja upućenog administrativnom osoblju izabranog fakulteta. Konkretno, za temu prodaje udžbenika kao uslova da se položi ispit u visokom obrazovanju je važno da saznate cenu i profit koji su stekli profesor i fakulteta kao distributer.

2.1.3. Pitanja. Da bismo započeli sa procesom šaljem administrativnom osoblju univerziteta jedan zahtev za pristup informacijama. Pitanja koja smo bili zainteresovani su:

- Da li postoje zakonski akti i pravila koja uređuju situaciju u kojoj profesor prodaje svoje udžbenike direktno studentima?
- Koliko koruptivnih slučajeva prodaje knjiga su zvanično prijavljeni univerzitetskoj administraciji?
- Koje mere nadležni na univerzitetu preduzimaju za sprečavanje koruptivnih praksi i kakva je procedura kada se prijavi slučaj korupcije?

2.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Jedna od najvećih poteškoća je sporost univerzitetke administracije. Drugi izazov sa kojim smo se suočili je nedostatak fiksnih rokova za neke univerzitetke aktivnosti.

2.1.5. Saveti i preporuke. Nekoliko saveta prilikom podnošenja zahteva za pristup informacijama od javnog značaja:

- Proverite da je vaš zahtev što je moguće precizniji – da li je zahtev kompleksan ili zahteva prikupljanje jedinstvenih podataka.
- Postoje izuzeci u vašim pravima na pristup zvaničnim informacijama. Lični podaci se ne mogu se tražiti.
- Pratite vaš zahtev. Ako ne dobijete odgovor na zahteva možete uložiti žalbu odgovarajućoj instituciji.

2.2. Fokus grupe

2.2.1. Uvod. Fokus grupe su pogodan instrument za razvijanje temeljnijeg razumevanja problema i situacije na univerzitetu, ali i za proveru različitih pristupa za dobijanje pouzdanih informacija.

Tri su osnovne grupe pitanja:

- Kako znate da morate da kupite knjigu koju je napisao profesor?
- Zašto da kupite ovu određenu knjigu?
- Gde kupujete knjige?

Sve ove grupe pitanja su izuzetno važne, jer definišu praksu kupovine knjiga kao korupciju ili ne. O pitanjima treba raspravljati u različitim aspektima. Razlozi za kupovinu knjiga su veoma različiti. Neki studenti misle da će na takav način biti bolje pripremljeni za ispite, a neki od njih jednostavno veruju da će kupovinom knjiga dobiti zadovoljavajuću ocenu. Interesantna stvar za slučaj će biti procenat ovih studentata koji će biti otkriveni detaljnijim istraživanjem i kroz upitnike.

2.2.2. Uzorak. U fokus grupama morate testirati plan istraživanja i prikupiti informacije kako biste napravili dobar upitnik ili da pokušate da razumete zašto se studenti ponašaju na određeni način. Cilj fokus grupa je da se otkriju premise koje treba ispitati u monitoringu. U vašem uzorku, morate da organizujete fokus grupe sa studentima i ako je moguće sa akademskim i administrativnim osobljem. Svaka fokus grupa treba da ima 10 učesnika i dva facilitatora koji će stimulisati diskusiju i analizu odgovora. Za temu prodaje udžbenika kao uslova da se položi ispit fokus grupa sa studentima može vam pomoći u sastavljanju upitnika. Takođe, morate da pokušate da saznate koji su kanali distribucije i kako se deli profit.

2.2.3. Pitanja. Trebalo bi postavljati otvorena pitanja koja otkrivaju različita gledišta. Moderator može pratiti različite teme ili pitanja u odgovorima učesnika. Pitanja bi trebalo da izazovu pozitivne i negativne odgovore o temi. Odstupanje u bilo kom pravcu može učiniti da podaci ne budu objektivni. Tokom trajanja sesije od jedan ipo do dva sata, potr ebno je postaviti do deset pitanja.

Postavljena pitanja upravljaju radom fokus grupe, ali moderator mora biti otvoren za neočekivana pitanja koja se mogu pojaviti tokom rada fokus grupe i ispitati ih detaljnije, koliko god to vreme dozvoljava.

Pitanja za fokus grupu:

1. Kako znate da treba da kupite knjigu koju je napisao vaš profesor?
2. Zašto kupujete baš tu knjigu?
3. Gde kupujete knjige?

Ova pitanja bi trebalo da razradite tokom samog razgovora, što još jednom pokazuje potrebu za da budete fleksibilni. Struktura fokus grupe može da bude ista kao za intervju.

Tok razgovora bi trebalo da ima sledeću strukturu:

1. Predstavljanje moderatora i generalna pravila;
2. Predsatavljanje učesnika (10 minuta):
 - Imena učesnika koji učestvuju u razgovoru;
 - Koliko dugo su na fakultetu?
3. Generalna pitanja (10 minuta):
 - Generalna pitanja koja daju svakome priliku da govori;

4. Specifična pitanja (30 minuta):

- Oko tri pitanja u periodu od 30 minuta;
 1. Kako znate da morate kupiti udžbenik koji je napisao profesor?
 2. Da li kupujete ovaj posebni udžbenik?
 3. Gde kupujete ove knjige?

5. Završna pitanja (10 minuta):

- Koji savet biste dali u pogledu ove teme i kome?

6. Zatvaranje diskusije (2 minuta):

- Moderator zahvaljuje učesnicima grupe.

2.2.4. Pozitivna i negativna iskustva. Pozitivna iskustva fokus grupa na teme prodaje udžbenika kao uslova da se položi ispit su u vezi sa činjenicom da nam učesnici daju dodatne primere za dodatne primere praksi za koje postoje saglasnost na ovu temu. Govorili su otvoreno i bili su spremni da podele lična iskustva i probleme u ovoj oblasti.

2.2.5. Saveti i preporuke. Najbolji moderator je dobar u postavljanju strateških pitanja i brzo opušta ljude. On/ona gradi prisnost sa grupom kako bi se postigao visok stepen poverenja. Moderator bi takođe trebalo da drži fokus grupe i koristi brojne tehnike kako bi osigurao maksimalno učešće i povratne informacije. Moguće je naći treniranog modereatora.

Ako je pojedinac izuzetno glasan i prisutan u diskusiji na temu, možda bi bilo najbolje isključiti ga/je iz grupe. On/ona može poremetiti diskusiju grupe. Umesto toga, prikupite mišljenja te osobe na druge načine.

Veoma je korisno imati osobu koja će pomagati moderatoru. Ova osoba vodi računa o detaljima tako da moderator nije ometen. Asistent vodi računa o opremi za snimanje, pomaže sa osveženjima i osigurava da su svi mali detalji zbrinuti, kako bi rad fokus grupe tekao glatko.

2.2.6. Primeri rezultata. Prema 2/3 studenata, uobičajena je praksa da se studenti obavezuju da kupuju lični primerak knjige predavača. Samo 12% nikada nije bilo u ovoj situaciji. Ovo je oblik korupcije, dokle god pomera akademske kriterijume obrazovnih rezultata i kvalitet dobijene kvalifikacije, čime se menjaju principi visokog obrazovanja. Neko od najčešćih praksi u Bugarskoj su:

- Studenti polažu ispit sa udžbenikom, na čijoj poleđini svako može pronaći ispitna pitanja, a fotokopirani primerci nisu dozvoljeni.
- Drugi vid veoma raširenog „trika” su ponovna izdanja udžbenika sa malim izmenama, neposredno pre ispitnog roka.
- Potpis za semestar se daje u slučaju da student predstavi udžbenik kao dokaz da ga je kupio. U cilju izbegavanja da se isti udžbenik koristi od strane više studenata, predavač potpisuje svaki primerak.

Postoje različite varijacije ovog koruptivnog fenomena – prodaje udžbenika kao uslova da se izađe na ispit:

- Kupovina udžbenika u cilju dozvole izlaska na ispit;
- Kupovina od profesora čime se dobija pravo da se udžbenik koristi kao dopunski materijal tokom ispita;
- Dobijanje bolje ocene na ispitu zato što je kupljen udžbenik od profesora;
- Nije dozvoljeno korišćenje primerka udžbenika iz univerzitetske biblioteke kao dopunski materijal na ispitu;

- Nije dozvoljeno polagati ispit zato što je udžbenik koji imate kupljen u knjižari univerziteta, a ne direktno kod profesora;
- Nije dozvoljeno koristiti udžbenik kupljen u univerzitetnoj biblioteci kao pomoćni materijal tokom ispita;
- Nije dozvoljeno deliti udžbenik sa kolegom; i
- Cena udžbenika koju profesor nudi je niža od zvanične cene.

Analiza rezultata istraživanja pokazuju da je problem prodaje udžbenika kao uslova da se polaže ispit deo neformalne kulture akademskog okruženja i da je težište ovog problema u različitoj osudi ključnih učesnika obrazovnog procesa: studenti su najkritičniji, potom onesposobljeni članovi nastavnog osoblja, a osposobljeni članovi nastavnog osoblja su najzadovoljniji situacijom. Ovo znači da su percepcije problema određene akademskim statusom, koji je, kako analiza pokazuje, konstituisan kao viši, kao status moći. Percepcije ispitanika o ovom fenomenu korupcije uključuju različite forme koje su specifične za nastavno osoblje i studente, kao i za administraciju.

2.3. Intervjui

2.3.1. Uvod. Ovo je osnovni korak za sprovođenje cele metodologije. Od ove tačke možemo otkriti glavne razloge za otkrivanje ovog fenomena, kao i različita mišljenja prema ovom problemu koja bi trebalo ispitati detaljnije kasnije.

2.3.2. Uzorak. U odnosu na temu prodaje udžbenika kao uslova izlaska na ispit, važno je odabrati prave sagovornike koji će obezbediti tražene informacije. U ovom slučaju to su studenti, profesori ili administrativno osoblje.

Ovaj prvi korak intervjuja je veoma važna za ispitivača da stekne poverenje intervjuisanih ljudi. Ne samo postavljanje pitanja, već stav i kontakt imaju uticaja. Mora se kreirati i odgovarajuća atmosfera za iskren razgovor na ovu osetljivu temu – i za studente i za profesore.

2.3.3. Pitanja. Svi sprovedeni intervjui sa studentima, nastavnicima i administrativnim osobljem bi trebalo da se sastoji od nekoliko segmenata:

Uvod - davanje opštih informacija o povezanosti ispitanika sa temom:

- Šta studirate? (za studente)
- U kojoj godini ste započeli studiranje? (za studente)
- Šta je vaša oblast studija? (za profesore)
- Na kom fakultetu predajete? (za profesore)

Naravno ova pitanja su samo primeri početnih pitanja. Ispitivač ima punu slobodu da improvizuje, ali mora imati na umu da mora da zadrži distancu u svakom trenutku. Ovo će doprineti kasnijem davanju iskrenih odgovora.

Usmeravanje pitanja:

- Koju vrstu radnih materijala savetujete studentima da koriste u cilju...? (za studente)
- Kakve radne materijale obično koristite? (za studente)
- Koliko knjiga obično morate da kupite tokom godine? (za studente)

Ovaj deo intervjuja je napravljen kako bi omogućio lakši prelaz sa uvoda na sam problem. Ovaj pristup ciljano usmerava razgovor u željenom pravcu. Zbog nespremnosti ljudi da podele svoje

viđenje konkretnog problema, ispitivač mora predstaviti temu na ovakav način kako bi umanjio osećaj pritiska ili pretnje.

Razumevanje problema:

- Da li ste ikada čuli za slučaj kada je kupovina knjige garantovala položen ispit? (za studente)
- Da li ste ikada čuli za praksu da se udžbenici prodaju kako bi studenti mogli da izađu na ispit ili da dobiju potpis? (za profesore)

Ova vrsta pitanja služi da obezbedi informaciju ispitivaču o trenutnoj situaciji. Mora biti razjašnjenja do koje mere ovaj fenomen postoji. Iz ovog dela se stiče znanje o konkretnim činjenicama i ciframa. Na bazi ovoga ispitivač može razviti naknadnu strategiju za sprovođenje finalnog dela intervjuja. Ova faza je ključna za uspešnu elaboraciju intervjuja. Odavde postaje jasno da li je ispitanik voljan za saradnju, jer je ovo trenutak gde počinju ozbiljnija pitanja.

Stav prema problemu:

- Da li znate kome da podnesete tužbu, ukoliko ste primorani da kupujete određene udžbenike? (za studente)
- Šta mislite koji su glavni razlozi profesora da prodaju svoje knjige direktno studentima? (za profesore)

Cilj ovog poslednjeg dela je da izazove kod ispitanika da da svoj stav o posmatranom problemu. Prednost je kada je intervjuisani ispitanik profesor. Čak i ukoliko je ispitivač pridobio poverenje profesora, on/ona mora delovati taktično.

Ispitivač mora pripremiti odgovarajuća pitanja za različite ispitanike. Prilimirane informacije o tipu i godini studija mogu biti korisne, ali takođe unose i stepe subjektivnosti u istraživanje.

2.3.4. Pozitivna i negativna iskustva. Glavni problem prilikom sprovođenja intervju sa studnetima i profesorima je strah od negativnih posledica. Dobijanje odgovora na postavljena pitanja zahteva očuvanje anonimnosti ispitanika i onih o kojima on govori. Iako veliki broj ispitanih studenata veruje da neće biti promene, uplašeni su da odgovore na pitanja. Ovo je posebno važan razlog - da se ispitanicima objasni da će intervju biti uzet u razmatranje.

2.3.5. Saveti i preporuke

Zagrevanje

Pre nego što se započne intervju ispitivač bi trebalo da pregleda odgovarajuće radne materijale kako bi osigurao da se ne predvide važne informacije. Ispitivač bi trebalo da odredi tip informacija koj će dati svakom od intervjuisanih ljudi. Najosteljiviji ljudi bi trebalo da se intervjuišu nakon neodlučnih ljudi. Ovo omogućava širu bazu informacija koja se može koristiti za formulaciju pitanja u budućnosti. Ipak, dužina trajanja intervjuja je na diskreciji istraživačkog tima.

Iskusni ispitivač

Uspešni ispitivači su vrsta ljudi kojima drugi lako daju informacije. Oni ne prekidaju ispitanika sa nepotrebnim pitanjima tokom intervjuja. Mnogo relevantnih informacija proizilaze iz slobodnih pitanja, nasuprot odgovorima koje dobijamo iz specifičnih pitanja. Dobar ispitivač pokazuje interesovanje za temu, kao i za ono što je rečeno. Ispitivač bi trebalo da dođe na vreme, bude profesionalno obučen i bude pravičan u odnosu sa ispitanikom. Od vitalne je važnosti da ispitivač ne izgleda kao pretnja, jer ukoliko osobe dožive da su meta istrage, veća je verovatnoća da neće biti voljni za saradnju.

Koraci koje treba preduzeti tokom intervjua:

- Osiguranje privatnost i bezbenost ispitanika;
- Kreiranje polu formalne atmosfere koja bi dala priliku da ispitivač bude shvaćen dovoljno bliskim da mu se daju iskreni odgovori, ali u isto vreme zadržavati formalnost istraživanja;
- Fleksibilnost u sprovođenju intervjua – o nekim od podtema može biti razgovarano opširnije više na račun drugih; neke nove podteme mogu da se pojave i njima je potrebno dati više vremena kako bi im se posvetilo više pažnje u sledećim fazama metodologije.

Privatnost:

- Ispitivanje se najbolje sprovodi u odsustvu prijatelja ili kolega, pošto ljudi imaju otpor da daju informacije dok su okruženi drugima.

Uvodna pitanja:

- U mnogom instancama, ispitivač i ispitanik se nisu ranije sreli. Ispitivač je suočen sa teškim zadatkom: upoznati se sa sobom, navesti razlog intervjua, uspostaviti neophodnu prisnost i dobiti informacije.
- Uvodni deo razgovora se sprovodi više kroz pitanja nego kroz izjave. Pitanja omogućavaju ispitivaču da proceni odgovore ispitanika. Ovo je važan aspekt uvoda. Ako ispitanik pruža otpor za intervju, ta činjenica će biti ustanovljena kroz uvodna pitanja.

Ustanoviti svrhu intervjua:

- Očito, kada ispitivač napravi zvanični susret sa ispitanikom, neki razlog mora da se da. Razlog ili svrha intervjua bi trebalo da bude uopštena, a ne specifičan. Specifična svrha intervjua će biti otkrivena ispitaniku kasnije tokom procesa. Navedeni razlog intervjua bi trebalo da bude dovoljno logičan ispitaniku, da bi prihvatio i da ispitivaču bude lako da objasni. Obično, što je opštiji razlog dat, to je bolje.

Postavljanje pitanja koja nisu osetljiva:

- Osetljiva pitanja bi trebalo izbeći do dela intervjua koji se odnosi na razumevanje problema, a tad bi takva pitanja trebalo postaviti nakon pažljive procene i planiranja. Tokom uvodnog dela, emotivne reči bilo koje vrste bi načelno trebalo izbegavati, pošto ljude obično dovedu u odbrambeni položaj i oni tada pružaju otpor u davanju odgovora.
- Ne izražavati bilo kakve vrste subjektivnog mišljenja u vezi sa temom.
- Biti uporan u postavljanju pripremljenih pitanja, ali ne vršiti pritisak na ispitanika da da odgovor, kada to može dovesti do prekida intervjua.

2.3.6. Primeri rezultata. Mišljenja studenata izneta tokom intervjua pokazuju razloge zašto korupcija u pogledu prodavanja udžbenika kao uslova da se izađe na ispit na Poljoprivrednom fakultetu Univerziteta u Plovidivu:

- Ne postoji sporazum između zainteresovanih strana po pitanju koje su javne svrhe obrazovanja, ili nisu predmet rasprava (na primer, pitanje trenutnog kvaliteta obrazovanja), jer to dozvoljava redefinisavanje ove svrhe za potrebe ličnih interesa;
- Ne postoje jasni i javno proverljivi kriterijumi i procedure za dostizanje takve svrhe, na primer (na primer, efeketivni sistemi provere kvaliteta ili objektivne procedure ispitivanja), a kao rezultat toga, sva sredstva mogu biti korišćena, iako su možda u suprotnosti sa proklamovanom svrhom;
- Ne postoje procedure za javnu kontrolu pozicija moći, a kao rezultat toga upotreba/zloupotreba moći zavisi potpuno od dobre ili loše namere nosioca moći.

Šta više, studenti ne osećaju da su akter u obrazovnom procesu. Većina njih ne veruje u objektivnost akademske procene i ocenjivanja, niti veruju da bi se bilo šta promenilo ako bi protestovali. Samo jedna trećina ispitanika u fokus grupama je bilo pitano za mišljenje, ali više od polovine njih navodi da čak i ako su pitani za mišljenje, ništa se zapravo ne menja. To što nisu pravi akademski partner omogućava zamenu akademskih statusa hijerarhijama moći i time se poveća diskreciona moć. Istraživanje je jasno pokazalo da postoji takva zamena statusa. U ovakvim situacijama ne postoji potreba za jasnim regulisanjem pravila za sprovođenje obrazovnog procesa i ispitnih procedura. Studija takođe pokazuje: članovi nastavnog osoblja sami priznaju da odnos nastavnika i studenata su najmanje uređeni; studenti naglašavaju nedostatak transparentnost kako u funkcionisanju administracije, tako i u regulisanju ispitivanja.

Intervju sa profesorom

„Svaki student postaje od izrazitog uticaja (za opstanak univerziteta), tako da su autoriteti univerziteta započeli produžavanja ispitnih rokova, nudeći sve više dana za pripremu. Oni narušavaju zakon, koji jasno navodi da studenti mogu dati uslov za sledeću godinu ukoliko nisu položili samo jedan ispit iz prethodne godine, ali sad imamo studente koji nisu položili tri ili čak četiri ispita iz prethodne godine. Pa na šta nas navode kako bismo dobili državne fondove za studente? Puštamo ih da polože ispite koje su očitó pali? Da li je to ili nije korupcija? Država nas obavezuje da im dopustimo da polože ispite, da bismo mi dobili državne fondove i - naše plate. Dakle, kako možemo da osudimo ljude koji uzimaju novac za istu stvar?”

Razgovori sa akademskim osobljem

Regulisanje akademskog života u potpunosti zavisi od dobre volje akademske zajednice i od uvođenja internih sistema kontrole kvaliteta. Što se tiče osposobljenih članova nastavnog osoblja, sve u svemu ne vide probleme u visokom obrazovanju, iako priznaju da postoji korumpirana praksa prodaje udžbenika. Većina od njih tvrde da su uvedene sistemi održavanja kvaliteta, drugi kažu da postoji sve veće interesovanje za njihov predmet, a oni kao celina su zadovoljni objektivnošću procene u svojim akademskim kursevima. Drugim rečima, oni misle da nastava i učenje teče glatko i oni se identifikuju sa svojom akademskom institucijom. Onesposobljeni članovi nastavnog osoblja su blago, ali ne značajno, kritičniji nego osposobljeni. Do ove tačke zaključak može biti optimističan – uprkos приметnim strukturalnim nedostacima u funkcionisanju sistema visokog obrazovanja koji generiše korupciju, kvalitet obrazovanja u Bugarskoj je dobar, prema mišljenju nastavnog osoblja.

2.4. Upitnici

2.4.1. Uvod. Razvijeni su specijalizovani upitnici, koji uključuju sve aspekte problema, kao i informacije o drugim lošim praksama koje se tiču ovog procesa i odnosa između predavača i studenata na univerzitetu. Glavni ispitanici su studenati. Oni moraju da odgovore na pitanja koja su uglavnom dizajnirana u cilju istraživanja njihovog razumevanja problema i šta je njihova primarna reakcija na postavljena pitanja. Broj ispitanika je trebalo preliminarno utvrditi prema oblasti i godini studija.

Kada se upitnik piše svi faktori se moraju uzeti u obzir. Pitanja treba da budu pažljivo testirana pre pokretanja cele ankete:

- Tema - treba da bude jasno definisana;
- Primenljivost upitnika - mora biti uspostavljena; i
- Perspektiva – koju će ispitanici usvojiti prilikom popunjavanja odgovora.

2.4.2. Uzorak. Postoji nekoliko koraka kroz koje upitnik mora proći, kako bi sadržao dovoljne i reprezentativne informacije o problemu:

- Mora se odrediti ko će, gde će, kako će i kada će podeliti upitnike, da bi se osigurala objektivnost odgovora.
- Broj upitnika treba biti utvđen imajući u vidu ustanove u kojoj želite da ih distribuirate. Što više odgovora dobijate, imaćete bolje rezultate.
- Napravite uvod za svoj upitnik. Uključite kratak rezime o razlogu za upitnik i uputstva o tome šta da radi. Ovo će razjasniti većinu pitanja koja imate.
- Pitanja moraju biti napisana na način da imaju jasno značenje, tako da ne mogu biti pogrešno protumačene.
- Ograničite odgovore za svako pitanje. Neka to bude upitnik sa više odgovora, ali tako da grupa zna šta tražite i da ima opcije.
- Pitanja ne bi trebalo da bude previše, jer će biti dosadna studentima koji ih popunjavaju.
- Ponovo proverite vaš upitnik za bilo kakve greške.
- Učinite da upitnik bude što profesionalniji, da bude lak za čitanje. Ovo će pomoći ispitanicima, kao i vama samima kada prikupite rezultate.

2.4.3. Pitanja. Upitnici treba da se prikupe demografske podatke o ispitanicima. Ovaj metod se koristi da pokaže vezu između različitih grupa ljudi i njihove odgovore. Demografski podaci se mogu postaviti bilo gde u upitniku.

U upitniku najviše pitanja su u formatu zatvorenih pitanja sa više opcija za odgovore. Oni su laka za ispitanika i daju mogućnost različitih odgovora. Ne postoji pravilo o broju opcija koje bi trebalo da budu date u pitanju zatvorenog formata, a to može biti od pet do deset odgovora na pitanje. Za pitanja koja mere raspon mišljenja, trebalo bi da postoji veliki broj alternativa.

2.4.4. Pozitivna i negativna iskustva. Pozitivno iskustvo je implementacija upitnika – većina ispitanika je odgovorila na sva pitanja, a broj nevažjećih upitnika je mali. Negativno iskustvo je da se sumiraju i analiziraju rezultati – ovo je zahtevalo više od očekivanog vremena.

2.4.5. Saveti i preporuke. Postoji nekoliko tačaka koje treba uzeti u obzir prilikom pisanja i tumačenja upitnika:

- Jasnoća: Pitanja moraju biti jasna, jednostavna i nedvosmislena. Cilj je da se izbegne mogućnost da će pitanja značiti nešto drugo za različite studente.
- Sugestivni odgovori: Za format zatvorenih pitanja je bitno da date odgovore koji se lako razumeju. Oni moraju da ponude odgovore da ne samo da pokrivaju čitav spektar odgovora, ali i da su podjednako raspoređeni u celom opsegu.
- Jezik koji se koristi u pitanjima: jezik koji se koristi u predstavljanju pitanja moraju biti veoma dobro strukturiran. Rečenice moraju biti kratake, lake za razumevanje velikom broju ljudi.
- Stavite najvažnija pitanja u prvu polovinu upitnika: Ispitanici popune ponekad samo deo upitnika. Stavljajući najvažnije stavke pri početku upitnika, delimično popunjeni upitnici će i dalje sadržati važne informacije.

2.4.6. Primeri rezultata. Najčešće prakse prisiljava studente da kupuju udžbenike su:

- Kupovina udžbenika kako bi bili primljeni za polaganje ispita - 73%;
- Dobijanje bolje ocenu na ispitu zato što je kupljen udžbenik od profesora - 40%;
- Cena udžbenika koji nudi profesor je manja od zvanične - 39%; i
- Prema mišljenju studenata najefikasniji način da budu primorani da kupe udžbenik je da im je onemogućeno da koriste udžbenik kupljen u univerzitetskoj knjižari kao pomoćni materijal tokom ispita - 56%.

Govoreći o razlozima zašto studenti kupuju udžbenike, oni koji utiču više su:

- Kupovina udžbenika kako bi bili primljeni za polaganje ispita - 39%;
- Nije dozvoljeno korišćenje udžbenika kupljenog u univerzitetskoj knjižari, kao pomoćni materijal tokom ispita - 36%; i
- Cena udžbenika koji nudi odprofesor je manja nego zvanična - 42%.

Mišljenje sa kojim se 76% studenata u potpunosti slaže jeste da je kupovina udžbenika kao uslov da se polaže ispit uvek moralno pogrešno. Ali oni dodaju da je još gore prodaja udžbenika iz ovog razloga. Uprkos tome 66 % smatra glupo da ne iskoristi ispitna pitanja koja su dobili unapred.

Rezultat pitanja o ličnom pristupu prema učenju pokazuju pozitivne povratne informacije. 73% studenata smatra važnim da se studira ono što se voli. Lični motivi za studiranje se razlikuju mnogo. To je normalno imajući u vidu da studenti izražavaju više od jednog motiva za upis univerziteta. Najmanje značajni razlozi su primanje stipendije, dobijanje mesta u studentskom domu i, na žalost, to što je kurs zanimljiv. Na suprotnoj strani - najvažniji motivi za studiranje su dobijanje diplome, bolje šanse zaposlenja i bolje ocene.

Zabrinjavajuća činjenica se otkriva u pitanju „Koji su razlozi zbog kojih studirate?“, gde 34% studenta tvrdi da su se upisali određenu oblast studija samo zato što su pali na prijemnom ispitu željenog fakulteta. A 76 % svih ispitanika priznaju da je njihova motivacija za studije dobijanje dobro plaćenog posla kojeg mogu dobiti nakon studija.

3.3. Mito

1. Uvod

1.1. Definicija problema

Podmičivanje je jedan od najtežih oblika korupcije u visokom obrazovanju. Definicija mita je nuđenje, obećanje ili davanje nešto da bi uticali na javnog funkcionera u obavljanju njegovih/njenih zvaničnih dužnosti. Podmičivanje je takođe veoma složen oblik. Mito može biti dobrovoljno dat ili iznuđen. Mita mogu biti u formi novca, robe, ostale materijalne prednosti (kao što su stipendije za obrazovanje deteta, ili novčane donacije) ili nematerijalne pogodnosti, kao što je povoljan publicitet.

1.2. Značaj teme za visoko obrazovanje

Korupcija se može naći u mnogim javnim sektorima, uključujući i visoko obrazovanje. Postoji nekoliko razloga zašto je ovaj teži oblik korupcije – podmičivanje, štetan za šire društvo, privredu i kada se dešava u institucijama visokog obrazovanja. To ometa efikasnost sistema, negativno utiče na obrazovni program, a smanjuje socijalne kohezije, jer studenti uče korumpirane prakse. Korupcija u visokom obrazovanju negativno utiče na njihov pristup visokom obrazovanju, kvalitet usluga visokog obrazovanja i kapitala. Ona takođe umanjuje vrednosti znanja i radne etike. Korumpirani profesori ne obavljaju profesionalno svoju dužnost, a studenti koji daju mito da bi kasnije mogli imati važnu ulogu u društvu ili ekonomiji. Nastavljanje sa korumpiranim ponašanjem moglo bi da naškodi društvu u celini.

2. Instrumenti

2.1. Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja

2.1.1. Zašto podneti zahtev? Slanjem zahteva za pristup informacijama, prikupljamo osnovne informacije i dobijamo uvid u „zvaničnu” stranu problema - na koji način, uz pomoć kojih dokumenata je regulisan problem korupcije na fakultetima, koliko fakulteta ima zvanično evidentirano slučaj davanja ili primanja mita i slično. U kasnijim fazama istraživanja odgovori dobijeni od fakulteta su korisni za poređenje rezultata dobijenih na ovaj, zvanični način i onih dobijenih putem fokus grupa, intervju a ili anketnih upitnika. Sami podaci o institucijama koje nisu odgovorile na zahtev ili su odbile pristup informacijama su takođe interesantni za poređenje sa rezultatima dobijenim u kasnijim fazama istraživanja.

2.1.2. Uzorak. Uzorak se sastoji od svih institucija koje poseduju potencijalno korisne informacije za početak istraživanja. Konkretno, za temu mita u visokom obrazovanju, to su fakulteti. I dok birate fakultete kojima ćete poslati zahteve, uzorak ne bi trebalo ograničiti samo na one fakultete koji su nezvanično poznati po mita.

2.1.3. Pitanja. Pitanja postavljena u zahtevima traže informacije o dokumentima i formalnim načinima ponašanja u slučajevima davanja ili primanja mita, kao i informacije o zabeleženim slučajevima davanja i/ili primanja mita. Interesantni pokazatelj stanja institucija kojima se zahtev šalje su dokumenti na koje se pozivaju u svojim odgovorima, kao i kazne za lica koja su dobili ili dali mito na određenom fakultetu.

Primeri pitanja:

- Da li je na Vašem fakultetu zabeležen slučaj davanja/primanja mita u poslednjih 5 godina?
- Ako jeste, na koji način je rešen?

- Ako jeste, koje propise ste koristili u svojoj odluci?
- Da li postoje propisi koji jasno i eksplicitno zabranjuju takva dela i jasno definišu kazne za počinioce?
- Koje biste propise koristiti kao smernice ako bi neko prijavio takav slučaj?
- Koje su propisane sankcije za studenta koji je dao mito?
- Koje su propisane sankcije za profesora koji je primio mito?

2.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Većina fakulteta je poslala odgovore, ali mnogi fakulteti (38%) još uvek nisu reagovali na poslate zahteve ili su poslali negativne odgovore sa bez zadovoljavajućeg objašnjenja.

2.1.5. Preporuke i saveti. Preporučujemo da se zahtev pošalje poštom, jer više institucija odgovori na takve zahteve u odnosu na one poslate i-mejlom. Uobičajeni oblik zahteva treba poštovati, službeni pečat i potpis bi trebalo da budu obavezan deo zahteva, u suprotnom institucije može poslati negativan odgovor. Takođe preporučujemo da uključite zahtev za pristup informacijama sa opisom ciljeva projekta, zajedno sa zahtevom. Ako institucija ne odgovori u zakonski propisanom roku, moguće je uložiti žalbu.

2.2. Fokus grupe

2.2.1. Zašto fokus grupe? Od fokus grupe ćete dobiti kvalitativne podatke koji ne možete da koristite kao reprezentativne rezultate za celu populaciju, ali ih možete ih za različite namene. Možete podržati kvantitativne rezultate koji ste dobili upitnikom, a možete tumačiti zanimljive kvalitativne podatke ili da koristite rezultate kako bi ste napravili bolji upitnik. Grupna diskusija proizvodi podatke i uvide kojih se neki od učesnika ne bi prisetili ili mislili da su važni, bez interakcije koje možete naći u okruženju fokus grupa. Oni mogu da slušaju druge i to može da stimuliše njihova sećanja, ideje i iskustva. Osnovni cilj fokus grupe je korišćenje rezultata da bi se proširio upitnik i da bi se dobili kvalitativne podaci, što je nemoguće dobiti samo sprovođenjem upitnika.

2.2.2. Uzorak. Veličina uzorka zavisi od veličine istraživanja. To zavisi da li sprovedite istraživanje na samo jednom fakultetu, grupi fakulteta ili na celom univerzitetu. Ako pratite samo jedan fakultet, kriterijum za homogenu grupu mogu biti godina ili vrsta studija. Ako vaše istraživanje obuhvata ceo univerzitet ili grupu fakulteta, učesnici fokus grupa treba da budu homogena grupa studenata na osnovu fakulteta na kojem studiraju. Ako je to slučaj, fokus grupe bi trebalo da se sprovedu sa studentima sa različitih fakulteta. Imajte na umu da bi u jednoj fokus grupi trebalo da budu samo studenti istog fakulteta, jer uzorak treba da bude homogen. Fokus grupe mogu se vršiti sa studentima sa jednog od fakulteta društvenih nauka, a zatim sa tehničkih fakulteta, sa fakulteta prirodnih nauka itd. Potrebno je da dobijete što raznovrsnije rezultate, naročito ako imate ograničen broj grupa. Takođe, možete izabrati one fakultete za koje mislite da će vam dati najinteresantnije rezultate, jer imaju „ugled” najkorumpiranijih fakulteta itd.

Najvažniji kriterijum za uzorak treba da bude cilj da sazna što više zanimljivih i različitih rezultata, kao što su različiti načini davanja mita, različita mišljenja o korupciji, različite kazne za profesore i studente povezane sa korupcijom itd.

2.2.3. Pitanja za fokus grupe sa studentima. Pre nego što počnete sa pitanjima za studente možete da koristite ovaj uvod za fokus grupe, da biste opisali učesnicima kako ćete beležiti informacije tokom fokus grupe, zašto snimate i šta ćete da uradite sa rezultatima.

Uvod za fokus grupe:

Pozdrav svima, moje ime je _____, a ovo je moj kolega _____. Mi smo studenti (ili nešto drugo) _____ na Fakultetu _____ i radimo na _____ projektu u vezi sa situacijom u visokom obrazovanju. Hvala Vam što ste odlučili da nam pomogne sa našim istraživanjima.

Pre nego što se bacimo na posao, samo da vam objasnim zašto se razgovor snima. Razlog je jednostavan - nemamo dovoljno vremena da napišemo sve, a posebno ne da zapamtimo sve i na kraju moramo izvući određene zaključke iz razgovora i slično. Snimanje služi isključivo u svrhu sećanja celog razgovora, jer postoji nekoliko vas i biće teško da skoncentrisati se na razgovor i u isto vreme pamtiti odgovore. Možete da sami predstaviti po imenu. Možete čak i da ih izmislite, jer smo samo zainteresovani za ono što imate da kažete. Garantujemo Vam potpunu anonimnost. Vaša imena neće biti pomenuta u izveštaju. Sve što kažete će biti korišćeni isključivo u istraživačke svrhe.

Molim vas, samo isključite mobilne telefone i ne pričajte svi u isto vreme, jer će snimak biti nerazumljiv. To su bile neki tehnički detalji, sada nešto o samom razgovoru.

Naravno, želimo da svako od vas deli svoje mišljenje, bez obzira da li je pozitivno ili negativno. Mi smo zainteresovani i za dobre i loše stvari i svaku vrstu informacija koje dajte, jer je to od velike pomoći za naše istraživanje. Ne morate da izričito imenujete neke ljude i slično. Setite se da ne postoje tačni ili netačni odgovori na naša pitanja. Vi ste u bilo kom trenutku slobodni da izrazite vaše mišljenje.

Dakle, počnimo sa razgovorom.

Pitanja za fokus grupe se sastoje od tri dela:

- uvodna pitanja,
- pitanja o raširenosti i oblicima podmićivanja, kao i stavove o tome; i
- pitanja o propisima, kaznama, izveštavanju i borbi protiv davanja mita.

Uvodna pitanja nemaju veze sa temom i služe kao neformalni uvod i da „probiju led”. Dodatna pitanja mogu biti uključena u opisani set pitanja, koja se odnose na specifične situacije u vašoj zemlji, fakulteta ili univerziteta.

Uvodna pitanja

Ovo je nekolicina opštih pitanja sa kojima možemo „probiti led”:

- Kako se zovete?
- Koja ste godina studija? Kog odeljenja?
- Koji je vaš ukupni utisak o profesorima? Da li su oni dostupni i pristupačni?

Generalno o mitu – prisustvo, oblici i stavovi

- Šta smatrate da je podmićivanje? (Moderator pomaže da dođu do adekvatne definicije)

- Da li smatrate da je mito veliki i čest problem u _____ (vašoj zemlji)? Koji sektori bi se izdvojili?
- Ako uporedimo visoko obrazovanje sa drugim javnim sektorima kao što su zdravstvena zaštita, politika, policija i slično, koje mesto bi zauzelo, po vašem mišljenju, uzimajući u obzir nivo korupcije? Da li smatrate da je to više ili manje korumpirano od drugih institucija?
- Koliko često smatrate da je takva praksa (prodaja ispita) prisutna u visokom obrazovanju _____ (vaše zemlje)?
- Da li ste lično čuli ili iskusili takvu praksu na vašem fakultetu ili negde drugde?
- Da li imate neke konkretne primere koje biste mogli da opišete? (Nezavisno od toga da li kandidat ima lično iskustvo ili je samo čuo o ovakvom slučaju. Mora biti naveden - da li su oni lično upoznati sa slučajem, ili su to glasine, žalbe, konkretne optužbe ...?)
- Ko je tražio mito? Koliko profesora? Kada?
- Ko je dao mito? Broj studenata koji su uključeni? Koliko novca/koje usluge su bile tražene? (Bilo šta drugo ispitanik može reći o ovom slučaju...)
- Zašto su se oni odlučili za to? Da li ih je neko na to prisilio?
- Da li je to bilo moguće izbeći?
- Kako su došli do profesora?
- Da li se plaše da budu kažnjeni?
- Da li bi ponovili to?
- Da li ste čuli da neko je neko sankcionisan za davanje ili primanje mita? Na koji način? (Ne uzimajući u obzir slučajeve visokog profila za koje svi znaju iz medije, osim ako ispitanici nisu lično i do detalja upoznati sa njima – nismo zainteresovani za prepričavanje priče iz medija...)
- Da li ste čuli nešto o načinima na koje ova praksa funkcioniše?
- Ko učestvuje u njemu?
- Ko je posrednik?
- Kako je novac podeljen?
- Ako ste želeli da ponudi mito, da li znate kako da to uradite?
- Da li svako može da ponudi to ili treba da budete dobro povezani, da biste došli do posrednika i profesora?
- Za koje oblike mita ste čuli, osim novca plaćanja (razne usluge, pokloni, sponzorstva, seksualne usluge itd.)?
- Da li su takve neformalne usluge još češće, zato što su tajne?
- Ako postoji zaista postoje primeri koji bi mogli biti „pravna” ili „polu-legalna” podmićivanja - da li smatrate da su učestalija od ovih potpuno nelegalnih? Da li imate primere?
- Kakvo je vaše mišljenje o primanju mita?
- Da li je opravdano dizati uzbunu?
- Kako je ozbiljan ovaj oblik korupcije? Da li je to ozbiljno? Da li je to najteže?
- Da li je ovo najučestalija negativna pojava u visokom obrazovanju ili postoje drugi/veći problemi?
- Moralnost davanja/primanja mita?
- Ko je više moralno odgovoran (ako to uopšte postoji) u slučaju davanja/primanja mita - profesor ili student?
- Da li smatrate da postoji dovoljno kvalitetnih diskusija na temu korupcije u visokom obrazovanju?

Uzroci korupcije, kazne, prijavljivanje i borba protiv korupcije, pravilnici

- Šta mislite, koji razlozi podstiču profesore da traže i primaju mito?
- Šta mislite o takvim profesorima?
- Može li biti opravdanja za takve akcije? Ekonomski pritisak?
- Da li bilo manje mita i korupcije ako bi profesori imali veće plate?
- Šta bi trebalo da budu sankcije za profesore koji primaju mito, po vašem mišljenju?
- Šta mislite, koji razlozi podstiču studente da daju mito?

- U kojim situacijama ili slučajevima biste vi lično dali mito?
- Šta ako biste morali dati mito, zato što nije moglo da se taj ispit položi na bilo koji drugi način?
- A ako bi vas profesor ucenjivao sa previše teškim ispitom ili neformalnim predlozima/pritiscima, da date mito za prolaz ispita ili višu ocenu?
- Može li davanje mita studenta biti opravdano u takvim slučajevima?
- Kakav je vaš stav o kolegama koji daju mito, kako bi lakše završili studije?
- Šta mislite koja vrsta studenata je sklona da daju mito? Da li su oni siromašni studenti, bogat studenti ...?
- Da li biste prijavili kolegu koji je dao mito?
- Da li smatrate da studenti koji daju mito treba da budu kažnjeni, i na koji način? Odgovarajuće kazne (pismeni, usmeni ukor, izbacivanje iz fakulteta, zabrana studiranja...)?
- Kako da student reaguje u situaciji kada ga ucenjuju sa teškim ispitom, ili neformalnim predlozima/pritiscima da plati mito da bi položio ispit ili dobio višu ocenu?
- Da li bi to trebalo prijaviti ili podleći pritisku?
- Da li bi trebalo da studenti uopšte prijavljuju mita i slične prakse na svojim fakultetima? Zašto da/ne?
- Kome i kako da podneseš tužbu?
- Koje institucije i službe postoje kako bi se osigurala anonimnost i sigurnost studenta doušnika? (Studentski ombudsman, mogućnost anonimnih prijava i sl ...)
- Da li znate bilo koji?
- Da li ste vi lično upoznati sa postojanjem takvih usluga i mogućnosti?
- Da li te institucije vrše svoju funkciju?
- Za koje propise ili pravila znate za kazne mita i/ili zaštite onih koji ga prijave?
- Da li smatrate da su oni dovoljni i da je studentska populacija dobro informisana o njima?
- Da li su vaše kolege spremne da prijave korupciju? Zašto da/ne?
- Da li se isplatiti prijaviti mito?
- Ako ste se vi lično našli u situaciji gde je neko na svom fakultetu tražio mito od vas... Da li biste prijavili tu osobu? Zašto da/ne?
- Koga biste kontaktirali?
- Da li postoji na vašem fakultetu lice ili služba u koju imate poverenje?
- Da li smatrate da će slučaj biti uspešno rešen?
- Da li biste se plašili? Zašto?
- Da li smatrate da biste bili zaštićeni od negativnih posledica?
- Da li smatrate da na vašem fakultetu i društvu u celini, posvećeno dovoljno pažnje na problem korupcije?
- Da li je potrebna snažnija borba protiv nje ili ne?
- Ako smatrate da nije dovoljno urađeno u borbi protiv korupcije u visokom obrazovanju, šta mislite, zašto je tako?
- Šta bi trebalo da se promeni u cilju suzbijanja korupcije i da prijavljivanje podmičivanja postane lakše?
- Šta biste vi predložili? (Posebna mera ... koje su njihove sugestije ...?)
- Treba da zakoni/pravilnici/kodeksi da se promene?
- Da li bi trebalo da bude više službi i institucija (studentski ombudsman, mogućnost i anonimne pritužbe nezavisnom telu)?
- Da li imate nešto da dodate na ovu temu? Hvala učesnicima na saradnji!

2.2.4. Pozitivna i negativna iskustva. Pozitivno iskustvo sa fokus grupama na temu korupcije je povezan sa činjenicom da su studenti spremni da razgovaraju na tu temu otvoreno. Tema je delikatna i ne ide im u korist, ali su oni spremni da podele ono što znaju o tome.

Negativno iskustvo je povezano sa činjenicom da studenti nisu imali ličnog iskustva ili bar znali za činjenicu da se dogodio jedan slučaj mita. Nismo sigurni da li je to zato što studenti koji su bili deo fokus grupa zaista nisu učestvovali u akciji davanja mita ili nisu znali za slučaj svojih prijatelja ili poznanika, ili nisu hteli da priznaju tako nešto. Svi njihovi primeri su priče da su čuli od prijatelja prijatelja.

2.2.3. Preporuke. Osnovne preporuke podrazumevaju da:

- Ispitivač/moderator mora biti obučen;
- Rezultati fokus grupa nisu reprezentativni za celu populaciju;
- Napravite homogene grupe za fokus grupe;
- Pripremite pitanja pre fokus grupe;
- Ne sudite nikome zbog stvari koje kažu tokom fokus grupe;
- Budite neutralni sa sopstvenim mišljenjem, kao moderator fokus grupe;
- Ako su pitanja osetljiva, pitajte ih da li su čuli nešto o tome ili znaju nekoga, nemojte ih pitati samo da li imaju lično iskustvo.

2.2.6. Primeri rezultata. Neki od interesantnih rezultata su da:

- Studenti posmatraju korupciju kao široko rasprostranjenu u celom društvu, pa i na fakultetima;
- Podmićivanje na fakultetima ponekad dobija previše pažnje, a da istovremeno veći problemi u visokom obrazovanju, kao što su kvalitet studija i profesora ostaju zanemareni;
- Studenti nagoveštavaju da je najučestaliji oblik korupcije obično nepotizam i prijateljske usluge;
- Niko od ispitanika nije imao lično iskustvo sa mitom; i
- Studenti nisu upoznati sa regulativom i usled manjka poverenja u institucije univerziteta, prijavili bi korupciju nekome van fakulteta.

2.3. Intervju

2.3.1. Zašto intervju? Podmićivanje je delikatna tema, a ako je cilj dobijanje informacija u vidu činjenica, a ne samo mišljenja i stavova, dobar izbor bi bio da se napravi intervju, a ne fokus grupa. Ljudi su skloni da otkriju više informacija o ovoj temi tokom intervjuja, jer mogu da se osećaju zastrašeni da govore o nekim stvarima u grupi sa drugim ljudima. Ako su intervju i upitnici na istom fakultetu, rezultati mogu da se uporediti kasnije sa nekim možda zanimljivijim podacima.

2.3.2. Uzorak. Važno je da za intervju izaberete pojedince koji će biti dobar izvor informacija. Iznad svega, to su dekan, profesori, asistenti i drugo fakultetsko osoblje. Jedan od najboljih ispitanika će verovatno biti profesor ili član osoblja fakulteta, koji je i član etičkog komiteta. Zaposleni na fakultetima su često posrednici između studenata i profesora, te je administrativno osoblje takođe dobar izvor informacija kao što su uvid u studentska dokumenta i ocene, pa i često mogu videti određene nepravilnosti.

2.3.3. Preporuke. Zbog delikatne prirode istraživačke teme i potencijalnih nespremnosti profesora da učestvuju u intervjuima, oslanjanje na, između ostalog, prethodne kontakte sa profesorima, može pomoći. Svi potencijalni ispitanici treba da prime i-mejl objašnjavajući da je njihova apsolutna anonimnost zagarantovana, da ste samo zainteresovani za njihova iskustva sa podmićivanjem i stavovima prema njemu, i da neće biti zamoljeni da navedu specifične pojedince. Ukoliko kandidat nije u mogućnosti da se susretne sa vama lično, razgovor bi mogao biti obavljen putem i-mejla, što bi moglo biti korisno ako su odgovori korisni i detaljni.

Kada počne razgovor, važno je da proverite da li se ispitanik slaže sa snimanjem intervjuja. Objasnite zašto želite da snimate razgovor kako bi kandidatu bilo prijatnije. Objasnite da im garantujete anonimnost

– da neće biti pomenuti njihova imena i funkcija u izveštaju. Recite ispitaniku da nema potrebe da navodi bilo koje ime, jer imena nisu važna za istraživanje – to bi trebalo da učini da se ispitanik treba da oseća komfornije i može davati iskrenije odgovore. Trebalo bi naglasiti da ste zainteresovani za sve što on ili ona može da kaže na temu davanja/primanja mita, bez obzira na to gde slučaj dogodio - na specifičnom fakultetu, ili bilo kom drugom.

2.3.4. Pitanja

Uvodna pitanja

- Koliko drugo radite kao profesor na fakultetu?
- Da li predajete samo na ovom fakultetu ili i na nekom drugom?
- Koliko predmeta predajete?

Generalno o temi podmićivanja – prisustvo, forme, stavovi

Ova pitanja imaju za cilj da uvedu temu bez fokusiranja na specifične slučajeve:

- Da li smatrate da je mito da bude značajan i čest problem u Hrvatskoj?
- Da li smatrate da je mito samo trenutni (prelazni) problem hrvatskog društva, ili je takvo ponašanje duboko ukorenjeno u našoj kulturi i tradiciji, kao što se nekad tvrdilo?
- Šta mislite, kakva je situacija unutar akademske zajednice?
- Ako uporedimo visoko obrazovanje sa drugim javnim sektorima kao što su zdravstvena zaštita, politika, policija i slično, na koje mesto biste ga stavili u skladu sa nivoom korupcije? Da li smatrate da je više ili manje korumpirano od drugih institucija?
- Kako smatrate da su česte takve prakse da u hrvatskom visokom obrazovanju?
- Da li smatrate da ima dovoljan broj kvalitetnih diskusija na temu korupcije u visokom obrazovanju?
- Kakvo je vaše mišljenje o primanju mita? Koliko je ozbiljan ovaj vid korupcije? Da li je to najteži oblik?
- Da li ste ikada lično čuli za takve prakse na fakultetu ili bilo koje druge? (Ne računajući opšte dobro poznati slučajeve sa obimnim medijskim izveštavanjem, osim ako profesor lično i detaljno nije upoznat sa njima. Nismo zainteresovani za prepričavanje medijskih priča.)
- Da li imate neke konkretne primere koje biste mogli da opišete? (Ne treba imenovati bilo koga ako smatrate da je to neprimereno.)
- Da li su ovo glasine, studentske prijave ili konkretne optužbe?
- Da li ste čuli da je neko bude kažnjen za davanje/primanje mita? Na koji način? (Ne računajući opšte dobro poznate slučajeve sa obimnim medijskim izveštajima, osim ako profesor nije lično i detaljno upoznat sa njima. Nismo zainteresovani za prepričavanje medijskih izveštaja.)
- Da li ste čuli nešto o načinima funkcionisanja takvih praksi? Ko učestvuje u njima? Posrednik? Kako se deli novac?
- Koliko prisutan mito? Može li iko ponuditi ga ili je potrebno da imate dobre veze da bi dobili pristup posredniku i profesora?
- Za koje oblike mita ste čuli, osim plaćanja novcem (razne usluge, pokloni, sponzorstva, seksualne usluge ...)? Da li su ove neformalne usluge češće zato što su tajne?

Uzroci korupcije, sankcije

- Ko nosi veću moralnu odgovornost u slučaju davanja i primanja mita, profesor ili student?
- Šta mislite koji su razlozi koji podstiču da profesor traži i prima mito?
- Čemu su pojedinci više skloni: da daju ili primaju mito na univerzitetu?
- Da li postoje opravdanja za takve postupke? Ekonomski pritisak? Da li bi bilo manje korupcije ukoliko bi plate profesora bile veće?
- Kakve kazne bi se primenjivale na one koji primaju mito?
- Kakve sankcije bi se odnose na studente koji daju mito?

- Šta mislite o razlozima koji ohrabruju učenike da daju mito? Da li postoje opravdanja za takve postupke?
- Šta ako profesor ucenjuje studenta ili vrši neformalni pritisak/sugestije, kako bi student dao mito za položen ispit ili višu ocenu? Da li postoji opravdanje za student koji je dao mito u tom slučaju?

Borba protiv mita, pravilnici

- Kako da studenti reaguju na situaciju u kojoj su oni ucenjivani?
- Koja institucija ili pravilnici postoje kako bi se obezbedila anonimnost i sigurnost „duvača u pištaljku”? (Studentski ombudsman, mogućnost anonimnih prijava i slično ...) Da li te institucije/ propisi funkcionišu?
- Koliko su studenti upoznati sa načinima na koji oni mogu da prijave korupciju?
- Koliko su oni spremni da prijave korupciju? Zašto oni (ni)su spremni?
- Ako biste se našli u situaciji u kojoj je neko na fakultetu zahtevao mito od studenta ili je student nudio... Da li biste prijave takve osobe? Ako da, kome? Ako ne, zašto?
- Koje korake fakultet i univerzitet treba preduzeti u borbi protiv korupcije? Vaš fakultet? Univerzitet?
- Da li postoje propisi koji sankcionišu takvu praksu? Na vašem fakultetu? Na univerzitetu?
- Da li smatrate da je to dovoljno za sprečavanje takvih praksi? Da li pravilnici i pravila ponašanja funkcionišu?
- Koji je nivo upoznatosti profesora i studenata sa propisima i kaznama?
- Ako propisi i kazne nisu dovoljni, šta nedostaje u borbi protiv korupcije u visokom obrazovanju?
- Šta biste vi predložili radi poboljšanja situacije?
- Da li imate nešto da dodate na ovu temu?

2.3.5. Pozitivna i negativna iskustva. Najnegativnija iskustva tokom intervjua o ovoj temi su nespремnost ispitanika da učestvuje, zbog osetljivosti teme. Međutim, neki ispitanici su se složili da odgovore na pitanja putem e-maila. Odgovori dobijeni putem intervjua mogu da opišu neke situacije i mišljenja mnogo bolje nego ona dobijena putem upitnika. Ovaj dublji uvid u temu je ubedljivo najveće pozitivno iskustvo.

2.3.6. Primeri rezultata. Intervjuisanje profesora može otkriti neke oblike podmičivanja. „Čuo sam za slučajeve kupovine ispita na svom i drugim fakultetima Univerziteta, kao i o profesoru koji je bio otpušten zbog primanja mita. Takođe sam čuo o drugim oblicima podmičivanja (seksualnih i drugih usluga, sponzorstva).”

Takođe možete saznati koliko je tolerantan sistem obrazovanja ka podmičivanju, odnosno da li članovi akademskog osoblja štite jedni druge i koliko je lako prijaviti slučajeve korupcije. „Da mi je student ponudio mito, ja bih ga prijavio upravi Fakulteta. Ja bih ga prijavio sada, jer se mnogo toga promenilo, ali u prošlosti možda i ne bih podneo prijavu.”

2.4. Upitnik

2.4.1. Zašto upitnik?. Upitnik je osnovni i vrlo često jedini način prikupljanja kvantitativnih podataka u društvenim naukama. Takođe je najčešće korišćeni metod istraživanja u sociologiji. Ona omogućava brzo i relativno jeftino sticanje veće količine podataka, tako da, sa odgovarajućim uzorkom, omogućava generalizaciju datih rezultata za populaciju koja se istražuje.

Upitnik je logičan metod istraživanja ove teme. Fenomen je veoma široko rasprostranjen: većina studenata je bar jednom pribegla nekom od oblika akademskog nepoštenja i skoro svaki student se najmanje jednom susreo sa nekim takvim oblikom. Istraživanje upitnikom nam omogućava

da ispitamo relativno veliki broj studenata, pri čemu im možemo obezbediti potpunu privatnost i anonimnost. Anonimnost je imperativni zahtev upravo u slučaju ove teme, jer je podmićivanje najteži oblik korupcije, tako da ne možemo očekivati ni minimalno iskrene odgovore na ovu temu ako ne budemo obezbedili izuzetne uslove anonimnosti za ispitanika tokom anketiranja.

Prednost istraživanja upitnikom je isto tako činjenica da pažljivo razmotrena pitanjima obezbede zadovoljavajuću analitičku dubinu uvida, i u isto vreme možemo ispitati veći broj tema u vezi sa akademskim nepoštenjem. Ona takođe delimično objašnjavaju koje karakteristike ispitanika i institucija će doprineti većoj ili manjoj učestalosti varanja. Pored detaljnog opisnog „skeniranja” situacije, kvalitetan upitnik nam omogućava da pruži objašnjenje, odnosno, odgovor na pitanje zašto je akademsko nepoštenje negde manje, a negde više rasprostranjeno.

2.4.2. Uzorak. Kao i druge teme, predlažemo nasumični reprezentativni uzorak. Iako ova tema nije najreprezentativnija za istraživanje upitnikom, zato što je podmićivanje manje rasprostranjeno od, recimo, varanja, ipak svaki student radosno prihvati određenim setom stavova, percepcija i vrednosti u vezi sa ovom temom. Istraživanje na reprezentativnom uzorku nam omogućava da donesemo opšte zaključke za celokupnu populaciju, pri čemu dobijeni rezultati imaju više relevantnost i mogu postati osnova aktivnosti.

Nasumični i nepristrasan uzorak može biti posebno važan za prezentaciju rezultata široj javnosti i u medijima. Kao što smo više puta naglasili - ovo je najosetljivija tema, tako da poseban akcenat treba staviti na važnost predstavljanja podataka, koji se opravdano može generalizovati na celu populaciju. Svaka relativizaciju naših podataka slabi naš kredibilitet i otvara nas na napade iz institucija koji neće biti zadovoljne našim naznakama ozbiljnih problema korupcije u sistemu. Pristrasnost uzorka nas izlaže na optužbe „kako smo namerno želeli da pokažemo da fakultet „X” je korumpiran” ili slično.

Kreiranje i realizacija ove vrste uzorka je objašnjena u mnogim metodološkim udžbenika - mi obavezno preporučujemo da ih konsultujete ako niste u potpunosti upoznati sa procesom uzorkovanja. Naši predlozi su na kraju poglavlja.

2.4.3. Pitanja. Tema pruža značajnu slobodu u pogledu izbora pitanja koja bi se koristila. Važno je i vrlo korisno imati neku vrstu koncepta u početku, kako bi se lakše upravljalo tokom kreiranja upitnika, a i kasnije za analizu podataka. Naš osnovni koncept izgleda ovako:

- 1) Percepcija učestalosti podmićivanja u različitim institucijama društva;
- 2) Lično iskustvo sa podmićivanjem (i nepotizam);
- 3) Percepcija prisustva korupcije (i nepotizam) na ciljanoj instituciji (u našem slučaju Fakultet humanističkih i društvenih nauka u Zagrebu);
- 4) Individualne promenljive (stavovi ispitanika);
- 5) Značaj problema podmićivanja u poređenju sa drugim mogućim problemima na fakultetu;
- 6) Pitanja o institucijama;
- 7) Predlozi ispitanika za suzbijanje mita i korupcije;
- 8) Drugo; i
- 9) Neka specifična socio-demografska pitanja.

Percepcija učestalosti podmićivanja u različitim institucijama društva

Ovo je klasično pitanje u istraživanju korupcije. Cilj je da se prikupe podaci percepcije ispitanika u pogledu rasprostranjenosti korupcije u različitim društvenim segmentima i institucijama. Zadatak je

da se stekne komparativni uvid - koliko je velika korupcija obrazovnog sistema u poređenju sa drugim društvenim institucijama. Pitanje može biti zanimljivo, ali nije neophodno za ovu vrstu upitnika. Primeri pitanja iz hrvatskog upitnika:

- Po vašem mišljenju, koliko je prisutno podmićivanje u ovim institucijama i delovima hrvatskog društva?
 - Usluge za građanstvo
 - Zdravlje
 - Pravosuđe
 - Policija
 - Vlada
 - Parlament
 - Osnovne i srednje škole
 - Lokalna samouprava
 - Fakulteti i druge institucije visokog obrazovanja

Napomena: moguće je povećanje i smanjenje liste institucija u kojima se obrazovni sistem nudi za poređenje, u zavisnosti od raspoloživog prostora u upitniku. Za svaku instituciju/segment potrebno je da ponudi skala od odgovora, na primer:

- 1 – Ne postoji;
- 2 – Postoji kao izuzetak;
- 3 – Prisutna je, ali ne posebno;
- 4 – Široko rasprostranjena;
- 5 – Veoma rasprostranjena;
- 6 – Ne znam

Lično iskustvo sa podmićivanjem (i nepotizam)

Sa ovom vrstom pitanja, gde tražimo lično iskustva ispitanika sa velikim korupcijskim delom, treba biti posebno oprezan. Velika je verovatnoća da će se broj onih koji će priznati tako nešto biti vrlo niska. Pored toga, ispitanici (studenti) i institucije na kojima se istraživanje sprovodi (fakulteti) mogu biti „zastrašeni” od strane direktnih pitanja, pa bi mogli da odbijaju saradnju. Takođe je moguće da se postavi pitanje da li je pametno staviti takva pitanja u upitnik, jer će mnogi ljudi tumačiti davanje odgovora kao „čvrst dokaz korupcije”. Međutim, „čvrste dokaze” treba ostaviti u domenu policije i pravosudnog sistema, a upitnici su u takvim osetljivim slučajevima mnogo bolji za razumevanje vrednosti, stavova i percepciji.

Primeri pitanja:

- Da li ste ikada dali mito tokom studija?
- Da li ste ikada pokušali da date mito tokom studija?

Skala:

1 - Da, više puta, 2 - Da, jednom, 3 - Ne, 9 - Ne želim da odgovorim na ovo pitanje.

Prvo pitanje (sa formulacijom „davanje mita”) je dobro za merenje da li je mito koje student ponudio zaista prihvaćen od druge strane. Dakle, to ukazuje na krivicu ispitanika, ali i krivicu zvaničnika koji su dobili mito. Drugo pitanje nam ne daje takav odgovor, jer ne zaključuju da li je ponuđeni mito zapravo i primljen.

Slična pitanja mogu da se formuliše u odnosu na nepotizam:

- Da li ste ikada imali bilo kakve koristi na ovom fakultetu koristeći se porodičnim, rodbinskim ili vezama prijatelja?

- Da li ste ikada pokušali da utičete na neko lice na fakultetu koristeći se porodičnim, rodbinskim ili vezama prijatelja?

Skala:

1 - Da, više puta, 2 - Da, jednom, 3 - Ne, 9 - Ne želim da odgovorim na ovo pitanje

Percepcija prisutnosti podmićivanja na fakultetu

Percepcija nam ništa ne govori o stvarnom stanju fenomena. Činjenica da ljudi misle da je stanje u društvu ovakvo ili onakvo može da bude samo znak iskrivljene percepcije, predrasuda ili stereotipa. Ovo uvek treba imati u vidu, posebno prilikom tumačenja rezultata tako osetljive teme. Primeri pitanja:

- Koliko su česti dole navedeni oblici korupcije na Fakultetu društvenih nauka, po vašem mišljenju?
 - podmićivanje u obliku davanja novca nastavniku/zvaničniku u zamenu za određene usluge;
 - podmićivanje u obliku pružanja usluga nastavniku/zvaničniku da bi dobili određene usluge; i
 - podmićivanje u obliku davanja seksualnih usluga nastavniku/zvaničniku u cilju postizanja koristi.

Za razliku od mita, nepotizam uključuje pružanje usluga rođacima/prijateljima, ali se ne traže novac ili protiv usluge zauzvrat.

- Molim vas procenite koliko je čest nepotizam na Fakultetu humanističkih nauka:

Razmera:

1 - nikada; 2 - Retko, 3 - Ponekad; 4 - Često, 8 - ne znam, 9 - Ne želim da odgovorim na ovo pitanje

Nakon ovih opštih pitanja o percepciji ispitanika o učestalosti podmićivanja na njegovom/njenom fakultetu, posmatrali smo percepciju nivoa korupcije njegovog/njenog fakulteta u odnosu na korupciju i na drugim fakultetima:

- Što se tiče davanja/primanja mita, Fakultet društvenih nauka je:
 - 1 - Mnogo manje korumpiran od drugih fakulteta pri Univerzitetu.
 - 2 - Manje korumpiran od drugih fakulteta pri Univerzitetu.
 - 3 - Isto tako korumpiran kao drugi fakulteti pri Univerzitetu.
 - 4 - Više korumpiran od drugih fakulteta pri Univerzitetu.
 - 5 - Mnogo više oštećen od drugih fakulteta pri Univerzitetu.
 - 8 - Ne znam.

Imajući u vidu specifičnu decentralizaciju našeg fakulteta, smatrali smo da postoji teoretska mogućnost da neke službe imaju različita „moralna pravila” u vezi sa tolerancijom nečasnog ponašanja. Zbog toga smo zamolili učenike da izraze svoja gledišta:

- Da li je podmićivanje podjednako rasprostranjeno u različitim odeljenjima na Fakultetu društvenih nauka?
 - 1 - Da, podjednako je rasprostranjeno u svim odeljenjima.
 - 2 - Davanje/primanje mita postoji u svim odeljenjima, ali neki su istaknutiji od ostalih.
 - 3 - U većini odeljenja ovog oblika korupcije ne postoji, ali postoje neka odeljenja koja su izuzeci.
 - 4 - Mito ne postoji nigde na Fakultetu društvenih nauka.
 - 8 - Ne znam.

Individualne varijable (stavovi prema podmićivanju)

Do sada smo merili percepciju rasprostranjenosti korupcije. Treba naglasiti da je percepcija takođe stav u širem smislu. To je način gledanja na stvari, stav o tome koliko je rasprostranjena korupcija

negde. Međutim, u ovom delu ćemo pokazati pitanja koja ispituju stavove studenata prema samom podmićivanju i korupciji kao fenomenu. Ispitujemo moralne i etičke odnose studenata prema korupciji. Da li je to dobro/loše, kako treba da se kazni, da li bi bili spremni da to prijave, da li bi oni sami bili spremni da krše pravila u određenim situacijama?

Ispod se nalazi niz pitanja koje smo koristili da ispitamo ličnu spremnost studenata da poštuju pravila i principe, odnosno da li bi bili spremni da posegnu za podmićivanjem veze.

Procenite koliko se ponuđeni odgovor odnosi na vas:

- Da li biste želeli da imate „veze” na fakultetu koje bi vam pomogle da položite ispit, dobijete bolju ocenu i slično?
- Da li biste ponudili mito svom nastavniku ili mu dali drugu uslugu zbog ocene ili akademskog dostignuća, ako ste sigurni da neće biti otkriveni i kažnjeni?

Skala:

1 - Da, 2 - Možda, 3 - Ne, 8 - ne znam

Sljedeće pitanje može biti interesantno, u kojem se student stavlja u hipotetički teško i nepovoljno stanje iz kojeg ne postoji izlaz (npr. prema pravilima studijske grupe on/ona će definitivno izgubiti godinu ili pravo da studira), i onda pitate ispitanika da li bi bili spremni da „spasu sebe”, koristeći nelegalne metode.

- Ako se nalaze u situaciji da izgubite godinu studija, pravo na studiranje ili stipendiju i slično, da li bi ste uradili išta od dole navedenih opcija?
 - Zamolili bi za pomoć porodicu ili političke veze ili poznanike.
 - Nabavili biste lažnu medicinsku dokumentaciju koja bi služila kao izgovor/pretvaranje.
 - Učinili bi se atraktivnijim za nastavnika nošenjem provokativnije odeće ili provokativnim ponašanjem.
 - Ponudili bi novac ili bilo koju drugu materijalnu dobit nastavniku.
 - „Odradili” bi ispit kroz neplaćen fizički ili neki drugi rad za privatne potrebe nastavnika.
 - Ponudili bi nastavniku seksualni kontakt, kratkoročne odnose ili slične „usluge”.

Skala:

1 - Ne bi to uradili ni u jednom slučaju; 2 – Razmotrili bi takvu mogućnost, 3 - Uvek bi to uradili, 8 - ne znam.

Sljedeća pitanja takođe ispituju etički odnos studenata prema podmićivanju. Ovaj put tražimo od njih da procene odgovarajuće kazne za one koji su dokazano učestvovali u podmićivanju. Kazne se kreću od onih benignih do veoma strogih, a ispitanici mogu da izaberu kombinaciju kazni, ako smatraju samo jedna nije dovoljna. Naravno, postoji i opcija za nekažnjavanje korumpiranih pojedinaca uopšte:

- Šta bi bila odgovarajuća kazne za profesore koji traže ili primaju mito? Zaokružite broj pored odgovarajuće kazne - možete izabrati jedan odgovor ili više njih.

Razmera:

- 1 – Opomena
- 2 - Privremena zabrana da studiranja/suspenzija
- 3 – Otpuštanje
- 4 - Zabrana daljeg rad u bilo kojoj obrazovnoj ustanovi
- 5 - Novčana kazna
- 6 – Zatvor
- 7 - Oni ne treba da budu kažnjeni

- Šta bi bila odgovarajuća kazna za studente koji daju mito? Zaokružite broj pored odgovarajuće kazne - možete izabrati jednu ili više njih!

Razmera:

- 1 – Opomena
- 2 - Zamrzavanje studija za fiksni vremenski period
- 3 - Zabrana studiranja na tom fakultetu
- 4 - Opšta zabrana studiranja
- 5 - Novčana kazna
- 6 – Zatvor
- 7 - Oni ne treba da budu kažnjeni

Sledeći set pitanja mi smatramo kao veoma važno za svako detaljno ispitivanje stavova prema podmićivanju i korupciji. Ovo su ponovo hipotetička pitanja u kojima ćemo ispitati spremnost studenata da prijave korupciju i na taj način daju svoj doprinos borbi protiv nje. Kao što smo već rekli, borba protiv nje ne može biti efikasna ukoliko nema prave odlučnosti i spremnosti da prijave slučajevi korupcije u institucijama.

- Da li biste prijavili studenta vašeg fakulteta ako biste imali dokaze da podmitio profesora ili mu je dao uslugu za ocenu ili bilo koji drugi akademski uspeh?

Razmera:

- 1 - Ne bih prijavio
- 2 – Prijavio bih njega/nju, ali samo anonimnom, nepotpisanom prijavom
- 3 – Prijavio bih lično, potpisano mojim imenom i prezimenom
- 8 - Ne znam

- Da li biste prijavili profesora vašeg fakulteta ako biste imali dokaze su dobili mito ili da su dali nezasluzene usluge svojim prijateljima/rođacima?

Skale: isto kao u prethodnom pitanju.

Osim toga, želeli smo da vidimo odnos studenata prema uzrocima korupcije:

- Šta mislite - zašto se podmićivanje pojavljuje na nekim fakultetima Zagrebačkog univerziteta?
 - Podmićivanje se dešava, jer su plate zaposlenih suviše niske.
 - Podmićivanje se dešava zbog nemara fakultetske administracije.
 - Podmićivanje se dešava zbog nemara državnih organa.
 - Podmićivanje se dešava, jer niko ne prijavljuje.
 - Podmićivanje se dešava, jer pojedinci znaju da će proći nekažnjeno.
 - Podmićivanje se dešava, jer u nekim delovima akademske zajednice ne postoje moralni i etički principi.
 - Podmićivanje se dešava, jer ne postoji nadzor i uvid u ispite/transparentnost.
 - Podmićivanje se dešava, jer neki studenti osećaju pritisak da uspe po svaku cenu.
 - Podmićivanje se dešava, jer je opterećenje studenata studijama prevelika obaveza.

Skala:

- 1 - Ja se ne slažem, 2 - Ne slažem se, 3 – Ja se podjednako i slažem i ne slažem, 4 - Slažem se, 5 - U potpunosti se slažem.

Predlozi ispitanika za suzbijanje mita i korupcije

Stavovi ispitanika prema suzbijanju korupcije mogu se dobiti iz ovih pitanja. Koje mere nedostaju, a trebalo bi da počnu da se sprovode.

- Ispod su nabrojane neke moguće mere za sprečavanje podmićivanja u visokom obrazovanju. Zaokružite tri mere koje smatrate najboljim i koja bi trebalo da budu odmah sprovedene.

1. Uspostaviti nadzor od strane fakulteta i univerziteta.
2. Uvesti usluge stalnog nadzora nad fakultetima koje bi bile u potpunosti nezavisna od akademske zajednice.
3. Doneti jasnija pravila i zakone.
4. Sprovesti efikasnije postojeća pravila i zakone.
5. Prestupnike bi trebalo oštrije sankcionisati.
6. Obezbediti da svi ispiti i njihovi rezultati budu javni i transparentni.
7. Snimanje sve ispite kamerom.
8. Povećanje plata svih zaposlenih fakulteta.
9. Smanjiti opterećenja studenata studijskim obavezama.
10. Afirmisanje i jačanje tela studenta (Ombudsmana, Parlament, i sl.)
11. Obezbeđivanje zaštite i anonimnosti lica koja prijavljuju mita i korupciju.

Komparativni značaj podmićivanja kao problema na fakultetu

Ovo nije toliko važan set pitanja. Cilj je samo da se dobije dublji uvid u percepciju studenata o podmićivanju kao problemu. Na primer, studenti mogu smatrati korupciju da bude izuzetno rasprostranjena na njihovom fakultetu, ali ako ima 10 ili više problema koji opterećuju prosečnog studenta mnogo više (i na svakodnevnom nivou), motivacija studenata i studentskih organizacija da reše problem podmićivanja će biti na niskom nivou. Zato smo želeli da vidimo kako će mito biti rangiran u odnosu na druge moguće probleme fakulteta.

- Ispod su nabrojani neki od mogućih problema na Fakultetu društvenih nauka. Molim vas procenite koliko je važan svaki od njih.
 - Iznos školarine
 - Organizacija studija
 - Opterećenje studenata nastavnim planom
 - kvalitet nastavnih materijala
 - Raspored
 - Nepotizam
 - Kvalitet nastavnog osoblja
 - Ponuda predmeta
 - Opremljenost biblioteke
 - Podmićivanje
 - Nešto drugo, recite šta: _____

Skala: 1 - Nije problem uopšte, 2 - Manji problem, 3 - osrednji problem, 4 - Veliki problem, 5 - veoma veliki problem, 8 - Ne znam.

Pitanja o institucijama

Institucije su te koje su ugrožene korupcijom, a ujedno nose i najveću odgovornost za borbu protiv nje. Smatrali smo da je važno da se ispita poverenje studenata u te institucije, jer samo poverenje u institucije može da dovede do prijavljivanja onih akcija za koje svako zna da se dešavaju. Ako student ne veruje da će podneta žalba biti prihvaćena, temeljno ispitana, sa propratnim akcijama, onda on ili ona nema racionalnog razloga da prijavi nečasnu akciju. Isto tako, ako nije obezbeđena zaštita od posledica koje mogu uslediti nakon podnošenja prijave, niko se neće ni usuditi da podnese prijavu.

Bili smo pre svega zainteresovani za dva aspekta - da li postoji mogućnost da anonimne prijave koja ne bi „uzbunjivače“ dovela u neprijatnu situaciju - i u koju instituciju (ako uopšte postoji) bi studenti imali najviše poverenja, da bi tu podneli žalbu ili pritužbu. Ovo nam omogućava poređenje institucija prema poverenju koje uživaju u očima studenata, i istovremeno ukazuje na određene probleme - na primer, može se pokazati da je sama institucija koja ima najveću odgovornost za borbu protiv korupcije na

Univerzitetu takođe deli najniži nivo studentskog poverenja, što bi trebalo da bude veoma problematično.

- Da li studenti vašeg fakulteta mogu uložiti žalbu na slučaj korupcije (uključujući podmićivanje i prinudnu kupovinu udžbenika kao uslova da se polaže ispit) nadležnom licu ili ustanovi, a da se ne dovedu u rizične situacije (npr. anonimne žalbe) ?

Skala:

1 – Da – molim vas, navedite kome: _____

2 – Nisu u mogućnosti

8 – Ne znam

- U koje od sledećih osoba ili institucija bi lično stavili najviše poverenja i uputili im žalbu o korupciji? Zaokružite broj ispred jednog odgovora!
 - Studentski predstavnik u Savetu fakulteta ili odeljenja
 - Ombudsman Fakulteta za društvene nauke
 - Studentskom parlamentu Fakulteta za društvene nauke
 - Plenumu Fakulteta društvenih nauka
 - Profesoru kojem verujem
 - Šefu mog odeljenja
 - Prodekanu za nastavu
 - Dekanu
 - Studentskoj službi
 - Etičkom odboru Fakulteta društvenih nauka
 - Rektoratu Univerziteta u Zagrebu
 - Policiji
 - USKOK-u
 - Nekom drugom - Molimo vas da napišite kome: _____
 - Ne biste podnosili žalbu nigde

Drugo

U ovom segmentu navodimo primere nekih pitanja koja se ne mogu svrstati ni u jednu od gorepomenutih kategorija. Pitanje u nastavku pokušava da meri percepciju dostupnosti podmićivanja.

- Ko bi mogao da ponudi mito (novac ili uslugu) profesor na fakultetu?

Skala:

1 - Svako ko želi i ima dovoljno novca .

2 - Samo „specijalni“ studenti koji imaju veze ili u koje posrednici ili profesor imaju poverenje.

3 - Nemoguće je da ponudi mito na mom fakultetu

8 - Ne znam.

Sledeća dva pitanja su uključena zbog specifičnosti konteksta u Hrvatskoj, koju je u velikoj meri karakteriše akcija „Indeks“, pa smo smatrali da je neophodno da se ispitaju studentski stavovi prema ovoj akciji i njenim efektima. Slična pitanja mogu se postaviti u svim zemljama koje imaju sličan kontekst.

- Šta se, po vašem mišljenju, promenilo sa akcijom „Indeks“? Zaokružite broj ispred odgovora koji smatrate tačnim.

Skala:

1 - Problem korupcije u visokom obrazovanju je bio rešen.

2 - Problem korupcije je rešen, ali samo na određenim fakultetima, i dalje je prisutan na drugim fakultetima.

3 - Problem korupcije nije nigde rešen, ali je malo manje prisutan.

4 - Korupcija je podjednako prisutna kao i ranije, ali sada bolje skrivena.

8 - Ništa se nije promenilo.

- Da li mislite da su studenti više spremni da prijave korupciju, nakon akcije „Indeks” nego što su bili pre toga?

Skala :

1 - Da; 2 - Ne, 8 - ne znam

2.4.4. Pozitivna i negativna iskustva. Dobijanje dozvole za sprovođenje anketnog upitnika na fakultetima se pokazalo izuzetno teškim. Dekani ne žele negativan publicitet, a u atmosferi koja je nastala posle akcije „Indeks”, postoji značajna količina straha od bilo kakvom ispitivanju stanja na fakultetima.

2.4.5. Preporuke. Da biste dobili dozvolu za obavljanje istraživanja od fakulteta, potrebno je da prikupe svi mogući argumenti i pokušati da usmerite institucije na saradnju, kroz zvanične i nezvanične kanale. Ako ste ipak odbijeni, istraživanje se može sprovesti tako što studenti tog fakulteta mogu popuniti upitnik van fakultetskih prostorija, što može biti naporan posao i zavisi od vremenskih uslova.

Takođe je moguće da sprovedete istraživanje u studentskim domovima, koje se relativno lako izvrši, ali treba imati u vidu da je apsolutno nemoguće dobiti reprezentativan uzorak studenata na taj način. Studenti koji žive u određenom domu mogu predstavljati samo stanovništvo studenata tog konaka, ni na koji način ne predstavljaju kolektivnu populaciju svih studenata, tako da ne možemo donositi bilo kakve generalizacije iz takvih rezultata koji bi se odnosili na sve studente fakulteta ili o svim studentima u celini!

Upitnik ankete ne treba ni na koji način da se sprovodi tokom časa, u prisustvu profesora! Prema našim iskustvima iz prethodnih istraživanja, istraživanja sprovedena u hodnicima fakulteta, dvorišta ili u Velikoj sali su uspešna. Za ispitanika treba obezbedi čvrstu podlogu, koja će mu/joj pomoći sa popunjavanjem upitnika. Važno je naglasiti da istraživanje ne sprovodi fakultet ili slična ustanova, već nezavisna organizacija. Svi mogući koraci se moraju preduzeti kako bi se osigurala krajnja anonimnost ispitanika da mu/joj se ulije samopouzdanje.

2.4.6. Preporučena literatura.

- Aronson et al (2005), „Socijalna psihologija” („Social Psychology”), Naklada Mate, Zagreb.
- Kufirin, Krešimir (2008), „Indeksi i skale” („Indices and scales”), Unpublished

3.4. Upisni proces

1. Uvod

1.1. Definicija problema

Upisni proces se odnosi na niz aktivnosti organizacije i upravljanja izborom kandidata sa liste konkurenata, na osnovu dobro definisanih kriterijuma, koji će nakon upisa studirati u visokoškolskoj ustanovi.

1.2. Značaj teme za visoko obrazovanje

Upis je proces koji treba da garantuje univerzalnu prirodu prava da se postane student visokoškolske ustanove, na osnovu otvorene i transparentne konkurencije. Aktivnosti usmerene ka izbegavanju ovih principa i dobijanje neopravdane prednosti predstavljaju ozbiljnu pretnju za ugled visokog obrazovanja. Pored toga, postojanje korupcije u ovoj ranoj fazi visokog obrazovanja dovodi do osećaja postojanja ovog fenomena u svim drugim fazama, tako da ceo proces obrazovanja bude izložen ozbiljnoj sumnji.

Cilj istraživanja procesa upisa na institucije visokog obrazovanja predviđa sledeće korake: analiza specifičnosti upisnog procesa na univerzitetima; razumevanje načina da organizacije i upravljanja prijenog procesa; normativne uređenosti ovog procesa; analize mogućnosti favorizovanja određenih kandidata u odnosu na druge i procena načine za sprečavanje i borbu takve prakse.

2. Instrumenti

2.1. Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja

2.1.1. Uvod. Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja predstavlja formalni metod za dobijanje podataka javnog karaktera iz određenih institucija. Dobijeni podaci se koriste da razviju instrumente istraživanja za predstojeće faze studija, da se analiziraju i procene dobijeni rezultati posle korišćenja kvalitativnih i kvantitativnih metoda (sa posebnim naglaskom na intervju i fokus grupe, kao i na upitnike).

2.1.2. Uzorak. Institucija koje imaju podatke o procedurama, principima prijema u institucije visokog obrazovanja, kao i određeni zakonski i statistički podaci su izabrani, kako bi se obezbedilo prikupljanje relevantnih podataka za predmet istraživanja (upisni proces). Prema tome, zahtev za pristup informacijama od javnog značaja se šalju visokoškolskim ustanovama i nadležnom ministarstvu.

2.1.3. Pitanja. Informacije koje se traže od pomenutih institucija su u vezi sa zvaničnim dokumentima koji regulišu proces prijema, objašnjavaju upostavljanje kvota za studente koji će biti primljeni za svako posebno odeljenje, metode i načine praćenja prijemnih komisija. Navedene institucije primaju zvaničan zahtev, koji je uključivao i definisana pitanja (obično 4 do 5 pitanja).

2.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Zahtevi za pristup informacijama omogućavaju prijem službenih, sigurnih podataka od prvog izvora.

U većini slučajeva, institucije od kojih su tražene informacije krše rokove za odgovor na podnete zahteve i često ih ignorišu. Dobijeni rezultati ne sadrže dovoljno informacija i formalne su prirode.

2.1.5. Saveti i preporuke. Poštovanje određenih pravila izrade i postojeće preporuke za pisanje zahteva su imperativ, kako bi povećale šanse da se dobiju odgovori na podnete zahteve za eventualna pojašnjenja upućena institucijama. Zbog toga:

- Zahtev mora da sadrži informacije o organizaciji koja je podnosilac prijave, uključujući puno ime, adresu i ime odgovorne osobe u organizaciji.
- Potrebno je ukratko opisati projekat u koji je uključena organizacija.
- Moraju biti obrazložena ciljevi zbog kojih se informacija traži i način na koji će se podaci koristiti.
- Pored toga, neophodno je da se nežno napomenuti pravo NVO da zahteva informacije od javnog značaja, navodeći odgovarajući zakon.
- Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja mora biti poslat zvaničnim pismom na poštansku adresu institucije.

2.2. Fokus grupe

2.2.1. Zašto fokus grupe? Fokus grupa je metod kvalitativnog istraživanja, koji omogućava dobijanje informacija direktno od posednika, putem kolektivne diskusije, a moderator je osoba obučena za ove namene. To je fleksibilan metod i omogućava personalizovane informacije i mišljenja i utiske svih učesnika. Neophodno je adekvatno izabrati učesnike u fokus grupa i dobro pripremiti moderatora.

2.2.2. Uzorak. Izbor učesnika da učestvuju u fokus grupama zasnovan je na principu homogenosti, ali ne sa stanovišta svih društveno-demografskih kriterijuma, već sa stanovišta iskustva u temi istraživanja. Ako se određeni problem ispituje na nivou univerziteta, najrelevantniji kriterijumi su odeljenja i godine studija. Drugi kriterijume za izbor učesnika mogu biti: profil odeljenja, veličina odeljenja, prijemne takse i sl. Izbor učesnika za učestvovanje u fokus grupama bi trebalo da se održi na dobrovoljnoj osnovi.

2.2.3. Pitanja za fokus grupe sa studentima. Primer strukturiranja pitanja za fokus grupu je sledeći:

1. set: Uvodna pitanja

1. Šta mislite o visoko obrazovnim institucijama u Moldaviji? Zašto?

2. set: Razlozi za visoko obrazovanje

1. Zašto ste odlučili da nastavite obrazovanje na univerzitetu?
2. Koju ustanovu ste izabrali kako bi nastavili studiranje? Zašto?

3. skup: Znanja o upisnom procesu

1. Svi ste se prijavili za prijemni na državnom univerzitetu u Moldaviji. Šta upisni proces zahteva? Opišite ukratko faze koje čine upisni proces.
2. Koliko dobro znate pravila upisa u visokoobrazovne ustanove?
3. Odakle ste dobili ove informacije?
4. Da li znate dužnosti upisne komisije? Koji su oni? Odakle ste dobili ove informacije?

4. skup: Aspekti korupcije tokom upisa procesa

1. Po vašem mišljenju, koliko je rasprostranjena korupcija tokom upisnog procesa?
2. Koji oblici korupcije (podmićivanja, protekcionizma i sl.) postoje prilikom upisa u ustanove visokog obrazovanja?
3. Da li ste čuli za slučajeve gde se nudio novac ili pokloni, a sa ciljem olakšavanja upisa na fakultet?
4. Ako bi vam neko predložio pojednostavljenje/olakšavani proces upisa na budžetski finansirano mesto, u zamenu za svotu novca, da li biste prihvatili? Zašto?

5. skup: Prijavljivanje korupcije na upisa procesa

- Po Vašem mišljenju, da li su preduzete bilo kakve mere prevencije/borbe protiv korupcije pri upisu proces?
 - Da – Navedite ih. Ko ih izvodi ? Kako?
 - Ne - Zašto nije ništa učinjeno? Ko treba da se bave ovim problemom?
- Ako ste suočeni sa slučajem korupcije, da li biste to preneli određenim institucijama? Kojim? Zašto?
- Šta bi trebalo da se uradi, kako bi maturanti bili odgovorni i obratili se postojećim institucijama za borbu protiv korupcije?

2.2.4. Pozitivna i negativna iskustva. Pozitivni aspekti ove metode se odnose na slobodnu i opuštenu diskusiju o pitanju upisa na fakultete, koji je ponudio mogućnost da se dobiju informacije koje se odnose na određene radnje i konkretne slučajeve kršenja upisnih principa. Ispravna organizacija i upravljanje fokus grupom ponudila je učešće svih učesnika u raspravama i osigurala iskrenost i učešće u rešavanju različitih aspekata koji se odnose na upisni proces. Još jedan pozitivan aspekt je činjenica da tema o kojima se raspravlja nije baš osetljiva i studenti su otvoreni da pričaju o tome.

Negativni aspekte odnose se na činjenicu da su neki učesnici fokus grupe u iskušenju da lakonski odgovore na pitanja moderatora. Pored toga, primećeno je da ponekad neki učesnici fokus grupa imaju tendenciju da monopolizuju diskusiju. Drugi negativan aspekt je činjenica da studenti nemaju konkretne informacije da objektivno procene efikasnost prijemnog procesa.

2.2.5. Preporuke. Osnovne preporuke bi podrazumevale da:

- Angažovanje treba obaviti na osnovu malog upitnika pripremljenog za ljude koji su pokazali interesovanje da učestvuju u fokus grupama.
- Učešće u fokus grupi bi trebalo da bude potvrđeno u više navrata, uključujući neposredno pre početka samog okupljanja fokus grupe.
- Broj pozvanih učesnika treba da bude veći od broja stvarnih učesnika na fokus grupu (2-3 učesnika više).
- Moderator fokus grupe mora biti proveren pre njegovog stvarnog rada sa fokus grupom.

2.2.6. Primeri rezultata

- Većina učesnika ne zna metodologiju obračuna prosečne prijemne ocene.
- Učesnici doživljavaju da postoje olakšanja prijemnog ispita putem nelegalnih metoda, a posebno putem protekcionizma.
- Među najčešćim oblicima korupcije tokom prijema su „novac” i „poznanici”, ili mito i protekcionizam.
- Sa stanovišta učesnika, najefikasniji metodi da se umanjí korupcija tokom prijema su oštrije kazne za takva krivična dela i povećanje plate zaposlenih na univerzitetu.

2.3. Intervju

2.3.1. Zašto intervju? Ranije smo pomenuli da je prilično efikasan metod dobijanja određene informacije uručivanje zahteva za pristup informacijama od javnog značaja predstavniku institucije uključene u organizaciju i upravljanje upisnim procesom. Mora se naglasiti da ako ovi zahtevi nisu dobro formulisani, mogu izazvati:

- Fragmentisane ili manje relevantne informacije;
- Nepravilno tumačenje dobijene dokumentacije; i

- Nepotpuno informacije relevantnih za različite načine organizacije ispita itd.

U ovom slučaju, metod sveobuhvatnih razgovora sa ekspertima treba da se koristi za dobijanje detaljnih i specifičnih opisnih podataka.

2.3.2. Uzorak. Ispitanici treba da budu izabrani na osnovu njihove sposobnosti da pruže za nas relevantne podatke. Što se tiče procesa prijema sledeća lica se smatraju relevantnim: članovi univerzitetske administracije nadležne za prijemni proces, profesori koji su bili deo prijemne komisije, predstavnici Ministarstva prosvete odgovorni za prijemne procese u institucije visokog obrazovanja.

2.3.3. Preporuke. Intervjui se moraju odvijati samo uz saglasnost lica, dobijene direktno od kontaktirane osobe putem telefona, e-maila ili kao rezultata sastanka. Potencijalni učesnici moraju biti obavješteni o organizaciji koja namerava da sprovede intervju, projektu pod čijim pokroviteljstvom se intervju sprovode i ciljeve ovih intervju. Nakon toga, predstavnik organizacije obavještava pozvanu osobu da će se učešće na intervjuu poverljivo i anonimno čuvati, te da će se dobijene informacije koristiti isključivo u analitičke svrhe.

2.3.4. Pitanja. Slično fokus grupama, ispitivač mora biti dobro pripremljen i strukturiran, kako bi glatko prešao sa određenih opštih i neutralnih aspekata na specifične.

Model strukturiranja pitanja je sledeći:

Uvod

1. Pozdravite zvaničnika i pružite kratke informacije o
 - a) Projektu; i
 - b) Obimu monitoringa/intervjua.
2. Objasnite u nekoliko reči tehničke detalje razgovora, tražite dozvolu funkcionera da snimate intervju.

Generalna pitanja

1. Moldavsko zakonodavstvo u pogledu prijema u instituciju visokog obrazovanja se stalno menja. Molim vas da opišete koje su procedure koje se trenutno primenjuju. Da li postoji bilo kakvih promena?
2. Koji su ključni akti, zakoni koji regulišu prijemni proces? Kakvo je vaše mišljenje/stav - da li postoji mesto za previde, ili sve savršeno funkcioniše?
3. Koja ministarstva tela, odeseci se bave prijemnim pitanjima? Koje su to tačno strukture?
4. Koja je uloga ministarstva u upravljanju procesom prijema u poređenju sa jednom od univerziteta?

Administracija prijema – prijemnog procesa

1. Koji su univerzitetski organi zaduženi za prijem?
2. Kako se oni formirani? Da li možete da komentarišete njihov stepen autonomije?
3. Ko prati prijemne komisije? Da li je raspoloživo neko telo za monitoring? U čijem je to mandatu (na nacionalnom nivou ili na nivou fakulteta)

Prevara i korupcija

1. Šta možete reći o prevarama i korupciji u sistemu? Da li je ovo često dešava?
2. Kakvu je tipologiju prevara primila ispitna komisija? Koje vrste prevara su uglavnom ponavljaju?
3. Šta je sa podmićivanjem, da li imate neke trendove o koruptivnim aktivnostima u prijemnom procesu?

Završni srednjoškolski ispit: za i protiv

1. Pošto se opšti prijemni ispit srednje škole smatra ključnim elementom upisa na univerzitet, kako se njim upravlja? Ko kontroliše sprovođenje ispita?
2. Kako kvalifikujete objektivnost ispita? Da li postoji neki analiza, podaci o tome?
3. Ko kontroliše/monitoriše eventualne prevare u okviru ovog procesa?

2.3.5. Pozitivna i negativna iskustva. Informacije dobijene putem intervjua su kompleksne prirode, dobro su zasnovane i objašnjene. Intervjui omogućavaju diskusiju i multilateralno otvaranje tema, podstiču otvorenost i učešće. Međutim, pored ovih prednosti, moraju se pomenuti nespremnost za učestvovanje, skepticizam i nepoverenje učesnika za pojedina pitanjima.

2.3.6. Primeri rezultata. Intervjui mogu da objasne neke posebnosti prijemnog procesa:

- Stručnjaci tokom praćenja ne isključuju mogućnost prevare, ali konstantno se okrivljuju druge interesne grupe u procesu;
- Institucionalna odgovornost i interne kontrole/revizije u okviru procesa upisa su i dalje ključni faktor u razvojnim kapacitetima institucije, da bi se borila sa prevarama u okviru sistema;
- Pošto država garantuje različite privilegije za upis različitih kategorija studenata, postoji dovoljno prostora za falsifikovanje dokumenata kojima se potvrđuje ovaj poseban status.

2.4. Upitnik

2.4.1. Zašto upitnik? Istraživanje upitnikom je najčešće korišćen metod istraživanja u sociologiji. Ovakvo stanje stvari je diktirano činjenicom da upitnik nudi mogućnost da dobije ogroman broj opisnih i objašnjenih podataka, koji važi za celu istraženu zajednicu, u relativno kratkom vremenskom periodu. Tako, sociološko istraživanje je kvantitativna metoda, koja može da obezbedi reprezentativnost podataka dobijenih od uzorka.

2.4.2. Uzorak. Uzorkovanje je ključni element u upotrebi ovog istraživačkog metoda. Tako, ako nam je cilj da se obezbedi reprezentativnost dobijenih podataka, važno je da se izaberete jedan od metoda uzorkovanja verovatnoće - najpoželjniji je stratifikovani uzorak.

2.4.3. Pitanja. Tema pruža značajnu slobodu u pogledu izbora pitanja. Važno je i vrlo korisno imati neku vrstu koncepta u početku, kako bi se lakše upravljalo izradom upitnika, a kasnije i za analizu podataka.

Naš osnovni koncept je izgledao ovako:

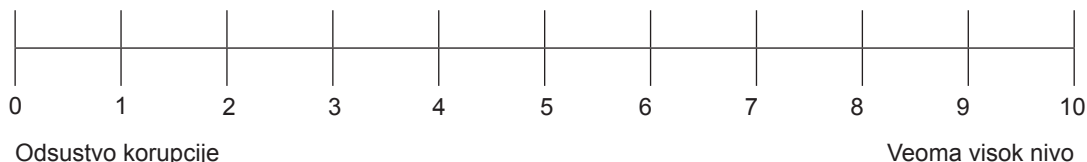
- 1) Učestalost korupcije tokom prijema;
- 2) Poznavanje slučajeva korupcije tokom prijema;
- 3) Najčešće korišćeni oblici korupcije;
- 4) Individualne promenljive (odnos prema prijemnom procesu); i
- 5) Efikasnost borbe protiv korupcije.

Percepcija korupcije tokom upisnog procesa

Širenje korupcije u fazi prijema je veoma važan element za naše istraživanje. Uprkos tome, ako govorimo o stepenu korupcije na prijemu, neophodni su objektivni podaci o procenjenoj korupcije onih koji imaju iskustva u prijemima na visokoškolske ustanove. Ove informacije mogu se dobiti putem pretvaranja koncepta u specifičan indikator i njegovog merenja putem upitnika među studentima. U našem slučaju bilo je sledeće pitanje:

- Molimo vas da procenite nivo korupcije vezan za upisni proces u visokoškolskim ustanovama na skali od 0 do 10, gde 0 znači potpuno odsustvo korupcije i 10 - veoma visok nivo.

Ovako izgleda grafički prikaz skale:

Znanje o korupciji tokom upisnog proces

Znanje o slučajevima korupcije u periodu od upisa je važno za našu analizu. Dakle, važno je da se identifikuje prisustvo ličnog iskustva umešanosti u koruptivnim aktivnostima. Bitni elementi koncepta su:

Element	Indikator	Pitanje
Lično iskustva podmićivanja	Mito je ponuđen	Iskustvo u korupciji tokom upisa
Bez ličnog iskustva	Poznati slučajevi	Da li znate za neke specifične slučajeve korupcije tokom upisa?
	Slučajevi za koje se čulo	Da li ste čuli za neke slučajeve korupcije tokom upisa?

Najčešće forme korupcije

Korupcija može imati različite oblike. Ove forme se drugačije doživljavaju od strane članova društva, neki od njih se oštro osuđuju, neki su manje odbojni.

Govoreći o realnosti Republike Moldavije, treba pomenuti da se mladi prvi put susreću sa korupcijom tokom maturiranja. Tokom ovog perioda apsolutna većinu učenika ponudi direktno ili indirektno njihovim profesorima sume novca, kako bi imali koristi od određene pomoći. Predstavili smo učenicima pitanja o mogućnosti da razmotre niz koruptivnih aktivnosti:

- Prema vašem mišljenju, da li se navedene aktivnosti mogu smatrati koruptivnim?
 - Nuditi cveće, slatkiše, male poklone komisijo posmatrača i ispitnoj komisiji.
 - Organizovanje večere za komosiju posmatrača i ispitnu komisiju.
 - Nuđenje novca u koverti predstavnicima komisije posmatrača i ispitnoj komisiji.
 - Protekcijonizam, korišćenje uticaja posmatrača/ispitivača.

Pozivajući se na korupciju u upisnoj fazi, predstavili smo studentima mogućnost da iznesu svoje stavove o najčešćim oblicima korupcije korišćenih tokom upisnog procesa. Pitanje predstavljeno studentima je bilo:

- Koje forme korupcije se praktikuju prilikom upisnog proces u institucije visokog obrazovanja? Ponuđeni odgovori su bili:

	Na prvom mestu	Na trećem mestu	Na trećem mestu
Novac	1	1	1
Pokloni (materijalna dobra)	2	2	2
Usluge	3	3	3
Protekcijonizam	4	4	4
Nepotizam	5	5	5

Zadovoljstvo sa poštovanjem ispitnog procesa

Analiza upisnog procesa u institucije visokog obrazovanja ne može se dostići bez isticanja nivoa zadovoljstva studenata u odnosu na njen sadržaj. Opšte zadovoljstvo upisnog postupka je procenjeno korišćenjem sledećeg pitanja:

- Koliko ste zadovoljni sa sadašnjim sistemom upisa na univerzitet (na osnovu ocena srednje škole/ispita na kraju srednje umesto prijemnog ispita)?

A studenti su dobili sledeće varijacije odgovora (skala):

1. Potpuno zadovoljan
2. Delimično zadovoljan
3. Delimično nezadovoljan
4. Nezadovoljan

Sledeće pitanje je trebalo da ponudi podatke o stepenu svesnosti studenata o prijemnom procesu.

Predloženo pitanje je bilo:

- U kojoj meri ste upoznati sa procedurom za izračunavanje konkurentne ocene za upis na visokoškolsku ustanovu?

Varijante odgovora su:

1. Ja sam potpuno upoznat sa tim.
2. Čuo sam nešto o tome.
3. Nisam upoznat sa tim.

Da biste proverili tačnost odgovora ispitanika, studentima je ponuđena mogućnost da odgovori na pitanje o postupku koji najbolje im odgovara:

- Koja vrsta upisa vam najviše odgovara?

Varijante odgovora :

1. Na osnovu završnog testa srednje škole.
2. Na osnovu prijemnih ispita.

Nakon kompleksne analize i korelacija između odgovora koje smo ponudili ispitanicima, doneli smo niz zaključaka na nivou zadovoljstva studenata u vezi sa postupkom upisa.

Pojedinačne varijable (stavovi prema upisnom procesu)

Do sada smo analizirali percepciju ispitanika preko nivoa opšte učestalosti korupcije na upisu, percepciju upisnog postupka, bez dodirivanja teme prihvatanja korupcije. Poznato je da u trenutku kada izražavate stavove o negativnim društvenim pojavama, ispitanici mogu odgovoriti u skladu sa opšteprihvaćenim normama, kojih su svesni, ali koja ne moraju biti deo njihovog istinitog ponašanja. U ovom delu ćemo pokazati pitanja koja ispituju stavove studenata prema prevarama prilikom upisnog procesa, pristajanja na korišćenje nelegalnih metoda u određenim slučajevima. Da bismo testirali ovu hipotezu nudimo sledeće pitanje studentima:

- Ako neko bi vam predložio olakšan proces upisa za dobijanje mesto u univerzitet koje finansira država, u zamenu za svotu novca, da li biste to prihvatili?

Sledeće varijante odgovora su ponuđene: - Da; - verovatno da; - verovatno ne; i - Ne.

Odgovor na ovo pitanje može nam pomoći da shvatimo percepcije korupcije od strane studenata ne samo na deklarativnom nivou, već na praktičnom nivou takođe. Sledeća situacija je radikalnija u odnosu na prvu jer se podrazumeva namerno prihvatnje i kršenje zakonske odredbe:

- Ako biste imali mogućnost da se nezakonito upišete na univerzitet, a da ne budete uhvaćeni, da li bi ste to uradili ?

Varijante odgovora: - Da; - Ne; i - Ne znam.

Pored formuliranih slučajeva prihvatanja da ponude mito u zamenu za podršku, mi smo smatrali korisnim da se u upitniku postave pitanja koja se odnose na reakcije studenata na moguće slučajeve korupcije.

- Ako biste se susreli/iskusili/svedočili činu korupcije, da li bi ste ga prijavili policiji?

Varijante odgovora: - Da; i - Ne.

Mogući logički nastavak pitanja bi bilo o kaznama koje treba da se sprovedu protiv lica koja traže mito u proces prijema, kako bi olakšali upis kandidata.

- Šta bi bile odgovarajuće kazne za profesore koji traže ili primaju mito pri upisnom procesu?

Ponuđeni odgovori:

1. Ukor
2. Privremena zabrana rada/suspenzija
3. Optužtanje
4. Zabrana daljeg rada u bilo kojoj obrazovnoj ustanovi
5. Novčana kazna
6. Kazna zatvora
7. Ne bi trebalo da budu kažnjeni

Pored evaluacije sankcije koju treba izvršiti protiv onih koji traže mito, potrebno je da sazna mišljenje studenata u odnosu na potrebne sankcije za one koji daju mito.

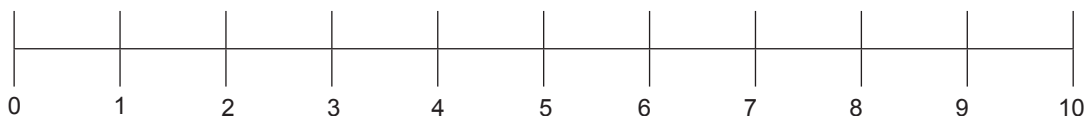
- Šta bi bilo odgovarajuće kazne za studente koji daju mito?

Ponuđeni odgovori su isti kao oni koje smo već predstavili.

Efikasnost borbe protiv korupcije tokom upisnog procesa

Potrebne su nam činjenične informacije kada je reč o efikasnosti borbe protiv korupcije, koja bi pokazala da li studenti vide ovu efikasnost na određenom nivou. Dakle, pravi način da se dobiju podaci o ovom pitanju je povezano sa uspostavljanjem specifičnih indikatora, merljivih putem konkretnog pitanja.

- Molim vas za procenu efikasnosti preduzetih mera za sprečavanje/predupređivanje korupcije na upisnom procesu univerzitetu na skali od 0 do 10, gde 0 znači – potpuno neefikasno i 10 – potpuno efikasno sprečeno/predupređeno

Potpuno neefikasno

Potpuno efikasno

Institucije odgovorne za sprečavanje korupcije prilikom upisnog procesa

Efikasnost borbe suzbijanja/sprečavanja korupcije direktno zavise od rada institucija koje za ovo imaju mandat. Mi smo ponudili sledeće pitanje da identifikujemo percepciju ispitanika o specifičnim metodama podelu odgovornosti u prevenciji korupcije, između različitih institucija:

- Po vašem mišljenju, koji stepen odgovornosti bi svaki navedeni subjekti trebalo da imaju u sprečavanju korupcije tokom upisnog procesa?

Predstavili smo ispitaniku tabelu koji podrazumeva procenu odgovornosti različitih institucija:

	Apsolutna odgovornost	Delimična odgovornost	Nema odgovornost
Upisna komisija	1	2	3
Studenti-kandidati	1	2	3
Roditelji	1	2	3
Univerzitetska administracija	1	2	3
Predstavnici kontrole zakona/policija	1	2	3

2.4.4. Pozitivna i negativna iskustva. Popunjavanje upitnika je lagan i interesantan zadatak za studente. Tako, dok su studenti znatiželjni, imaju tendenciju da prihvataju da popune upitnike.

Glavne poteškoće su skepticizam predstavnika administrativne uprave studijskih odeljenja i početna nespornost da pruže podršku u sprovođenju istraživanja. Takođe, profesori imaju tendenciju da budu manje prijateljski naklonjeni, nesporni da ponude vreme da se distribuiraju upitnici studentima.

2.4.5. Preporuke. Uspeh anketnog istraživanja zavisi u velikoj meri od kvaliteta istraživačkog instrumenta, ispravnog uzorkovanja i pravilno popunjenih upitnika od strane ispitanika.

Preporuke u vezi sa izradom upitnika su:

- Upitnik ne treba da bude previše dug;
- Trajanje popunjavanja upitnika ne bi trebalo da prelazi 15-20 minuta;
- Pitanja moraju biti formulisana na što jednostavniji i razumljiviji mogući način;
- Neophodno je da objasni koliko ponuđenih odgovora ispitanik može da izabere;
- Broj otvorenih pitanja treba da bude što je moguće manji; i
- Upitnik treba da bude obavezno proveren kroz pilot testiranje pre početka prikupljanja empirijskih podataka.

Preporuke u pogledu uzorkovanja:

- Uzorkovanja treba da bude u skladu sa informacijama u posedu istraživačkog tima; i
- Ako nedostaje dovoljno informacija za određivanje verovatne veličine uzorka, preporučljivo je da se uzorak razvije na osnovu kvota.

Posmatrački principi uzorkovanja anketara:

- Anketari bi trebalo da budu izabrani na osnovu prethodnog iskustva upravljanja upitnikom ili zbog posedovanja odgovarajućih znanja (studenti odeljenja za sociologiju);
- Anketari biti obučeni u odnosu na značaj poštovanja procedure izbora ispitanika i upravljanjem istraživanja;
- Pre početka sprovođenja faze prikupljanja empirijskih podataka neophodno je da proverite koliko su dobro anketari shvatili postupak izbora ispitanika i adekvatno razumeli značaj njihovih posmatranja; i
- Operateri moraju biti plaćeni.

2.4.6. Preporučena literatura.

- Chelcea S. *Metologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative.*- București, 2009
- Iluț P. *Abordarea calitativă a sociumanului.* - Iași, 1997.
- Jupp V. *The SAGE Dictionary of Social Research Methods.* - London, 2006.

3.5. Upis u studentske domove

1. Uvod

1.1. Definicija problema

Proces upisa u studentske domove podrazumeva podnošenje zahteva za upis, obradu zahteva i rangiranje kandidata, na osnovu koga se vrši raspodela soba. Korupcija se može prepoznati u više segmenata ovog procesa. Manifestuje se u vidu davanja nepotpunih ili netačnih informacija (koje se koriste pri određivanju prioriteta kod raspodele soba), prioritizacije članova političkih partija ili studentskih udruženja, manipulisanja sa spiskovima kandidata, kao i prodaje mesta u domu ili iznajmljivanja studentskih soba itd.

1.2. Značaj problema u visokom obrazovanju

Korupcija u procesu upisa u studentske domove ima značajan uticaj na visoko obrazovanje i društvo u celini. Zbog ograničenog broja mesta u studentskim domovima, korupcija u procesu upisa može ugroziti studente sa najmanjim primanjima i one sa najudaljenijim prebivalištem u odnosu na matični univerzitet. Zbog ograničenih mogućnosti, oni su primorani da izaberu univerzitete koji su najbliži njihovom mestu stanovanja, da pronađu zaposlenje kako bi pokrili troškove studija, ili da odustanu od visokog obrazovanja. Takođe, česta je pojava da studenti kojima je smeštaj u domu neophodan, nisu rangirani dovoljno visoko i nisu dobili sobu u domu, pa iznajmljuju sobe od studenata koji su dobili smeštaj, iako im nije potreban.

Korupcija u ovom segmentu visokog obrazovanja direktno utiče na to da li će pojedinac moći da studira, na motivaciju studenata i zdravu konkurenciju u sistemu obrazovanja, posledično i na tržištu rada.

2. Instrumenti

2.1. Zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja

2.1.1. Zašto zahtev za pristup informacijama od javnog značaja? Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja, kao alatka, omogućava uvid u informacije „iz prve ruke” od strane brojnih institucija, a koje se tiču pitanja važnih za javnost.

Kod istraživanja procesa upisa u studentske domove, pokazalo se da ova alatka ima ograničenu, ali važnu primenu. Naime, iako je nemoguće direktno tražiti informacije o korupciji, komparativnom analizom dobijenih podataka, korupcija se može identifikovati. Za primer možemo navesti komparaciju zvaničnog broja slobodnih mesta u domovima (informacija koja se može dobiti uz zahtev od odgovarajuće institucije) i stvarnog broja dodeljenih mesta. Istraživanje u Makedoniji je pokazalo da je nekoliko soba dodeljeno zaposlenima u državnoj upravi, koji ni na koji način nisu bili povezani sa univerzitetom.

2.1.2. Uzorak. Uzorak obuhvata sve institucije koje poseduju potencijalno korisne informacije za istraživanje. Konkretno, za temu upisa u studentske domove, to su državni Centar studentskih domova (SDC) koji upravlja sa četiri velika kompleksa domova, uprave pojedinačnih studentskih domova i Ministarstvo prosvete.

2.1.3. Pitanja. Postavljena pitanja u zahtevima za pristup informacijama od javnog značaja se odnose na smeštajne kapacitete domova, proces prijave, upisa i raspodele smeštaja, kao i antikorupcijske

mere u domovima. Takođe je važno da se utvrdi uloga Ministarstva prosvete u procesu upisa i raspodele smeštaja u studentskim domovima, kao i da se identifikuju drugi relevantni akteri u ovim procesima. Istraživanje u Makedoniji je pokazalo da Studentski parlament ima veći uticaj na procese prijave i upisa u domove nego predstavnici Ministarstva.

Primeri pitanja:

- Ko je zadužen za kreiranje i upravljanje listama kandidata za studentski smeštaj?
- Koji je iznos budžeta za rekreaciju i zabavu i ko je zadužen za upravljanje ovim budžetom?
- Koji su trenutni kapaciteti vašeg doma?
- Da li postoje aktivni mehanizmi za prijavu korupcije upravi doma?
- Koje su zaprećene kazne za iznajmljivanje soba u studentskom domu?
- Ko je predstavnik Ministarstva prosvete u procesu raspodele soba u studentskim domovima i koje su njegove nadležnosti i odgovornosti?

2.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Studentski domovi u praksi znatno ređe odgovaraju na ovakve zahteve, nego što to čini Ministarstvo prosvete ili univerziteti. Razlog je najčešće nedostatak administrativnog osoblja koje je zaduženo za ovakve zahteve, a neretko i nedostatak odgovarajućeg knjigovodstva. Zahteve ipak treba podnositi, jer je i nepostojanje odgovora samo po sebi rezultat.

2.1.5. Preporuke i saveti. Prilikom podnošenja zahteva za pristup informacijama od javnog značaja potrebno je obratiti posebnu pažnju na nosioca ovih informacija, odnosno kome se obraćamo. Istraživanje u Makedoniji je pokazalo da državni centar studentskih domova (SDC) pod upravom ima 4 velika studentska doma, dok su ostali ostali studentski domovi nezavisni, te se njima treba direktno obratiti za informacije. Iako SDC jeste dužan da zahteve za pristup informacijama prosledi nezavisnim studentskim domovima, bolje je ovakve zahteve uputiti direktno domu od kog su informacije potrebne.

2.2. Fokus grupe

2.2.1. Zašto fokus grupe? Osim generalnih prednosti fokus grupa, svega je nekolicina specifičnih prednosti korišćenja fokus grupa za istraživanje korupcije u procesima prijave i upisa u studentske domove. Budući da su studentski domovi najčešće zatvorene celine i kao takvi nepoznanica studentima koji ne žive u domu, fokus grupa može biti od pomoći prilikom dobijanja informacija koje će bolje definisati oblast istraživanja. Studentima često može biti prijatnije da sa vršnjacima razgovaraju o problemu korupcije kada se nalaze van svog doma. Ipak, imajte na umu da to nije uvek slučaj.

2.2.2. Uzorak. Pre svega, uzorak bi trebalo da sadrži studente iz svih različitih domova na koje će se istraživanje odnositi, jer se rezultati mogu znatno razlikovati od jednog studentskog doma do drugog. U nekim slučajevima, studentski domovi sa višim kvalitetom životnih uslova se mogu smatrati „rezervisanim” za one studente „sa vezom” ili one koji imaju mogućnost da ponude mito. U takvim situacijama, preporučljivo je da se posebna fokus grupa održi isključivo sa studentima iz ovakvih domova, kako bi se izbegla situacija u kojoj nisu voljni da pred studentima iz drugih domova podele određene informacije, naročito u slučaju da se zaista jesu upisali u dom uz koruptivne radnje. Druga mogućnost je održavanje intervjua sa pojedincima. Takođe, važno je da uzorak obuhvati studente sa svih godina studija. Ovim se, pre svega, omogućava uvid u eventualne promene sistema tokom godina.

2.2.3. Pitanja. Preporučuje se da pitanja za fokus grupe pokrivaju šest glavnih oblasti:

- Procena stepena korupcije prisutne tokom procesa upisa u domove (Koliko su česte korumpirane prakse u procesima upisa?);
- Određivanje različitih oblika korupcije koji su prisutni i njihovog stepena (Koje su najčešće korumpirane prakse tokom upisa?);
- Određivanje uslova koji omogućavaju da se korupcija desi (Da li je proces upisa u studentske domove transparentan?);
- Procena stepena prihvatanja korupcije (Da li se korupcija vidi kao ozbiljan problem od strane studenata koji žive u domovima?);
- Procena nivoa poznavanja zakona, praktičnih politika i regulative u oblasti upisa u studentske domove (Da li studenti koji žive u domovima zaista znaju kako proces upisa funkcioniše?); i
- Procena efikasnosti antikorupcijskih mera u oblasti upisa u studentske domove (Da li su studenti upoznati sa bilo kakvim merama za sprečavanje i borbu protiv korupcije?).

Primeri pitanja:

- Da li ste svesni drugih načina za dobijanje boravka u studentskom domu, pored zvaničnog? Dajte konkretne primere iz vašeg iskustva ili iskustva ljudi koje lično poznajete.
- Koliko često čujete da neko dobije smeštaj u studentskom domu preko ličnih veza?
- Da li ste adekvatno informisani o svim zahtevima za upis u studentske domove?
- Ako biste saznali da je neki student iz vašeg doma upisan ilegalno, kako biste reagovali?
- Koliko ste upoznati sa kriterijumima za upis u studentske domove?
- Da li znate ko odlučuje o tome ko dobija boravak u studentskom domu, a ko ne?
- Da li ste upoznati sa nekim slučajem u kom je student sa ilegalnim boravkom u domu kažnjen?

2.2.4. Pozitivna i negativna iskustva. Neki studenti su nam pružili veoma detaljan uvid u mehanizme funkcionisanja određenih koruptivnih radnji. Takođe, slušajući druge studente u grupi, često se dešavalo da se studenti sete određenih primera kojih se inače ne bi setili.

Student koji je prethodno pristao da učestvuje u fokus grupi može otkazati svoje učešće u poslednjem trenutku. Drugi, uprkos tome što su pristali da prisustvuju, često imaju malo informacija koje žele da podele ili se plaše da to učine u grupnoj postavci. To su problemi sa kojima smo često suočeni kod slučajnog uzorkovanja za fokus grupe.

2.2.5. Preporuke. Preporuka je da se fokus grupe unapred organizuju, pri čemu treba voditi računa da su svi učesnici u mogućnosti da dođu u dogovoreno vreme. Posebno se preporučuje da se dan ili dva uoči odražavanja fokus grupe još jednom proveri i potvrdi učešće svih učesnika, kako bi se pronašla zamena za učesnike koji nisu u mogućnosti da prisustvuju.

Ukoliko se pronalaženje učesnika ispostavi teškim, postoje dva načina da se ovaj problem prevaziđe. Prvi je da se učesnicima obezbedi veći podsticaj, poput plaćanja učešća (ukoliko budžet to dozvoljava). Drugi je da se umesto nasumičnom izboru učesnika pristupi „grudva snega” metodu u kom učesnici mogu da pozovu još učesnika. Ovo često može da bude znatno lakši način da se oformi grupa.

Takođe, od izuzetne važnosti je da bilo kakvo protivljenje od strane učesnika ne bude rezultat toga što učesnici nisu dobro upoznati sa temom fokus grupe i načinom njenog funkcionisanja. Potencijalnim učesnicima takođe treba objasniti da će njihov identitet biti zaštićen.

2.2.6. Primeri rezultata. Rezultati predstavljeni u nastavku su samo rezime nekih od nalaza zahvaljujući korišćenju fokus grupa. Prilikom prezentovanja rezultata fokus grupe, preporučuje se da

se koriste direktni citati učesnika fokus grupa koji podržavaju nalaze.

- Korišćenje veza sa političkim strankama je najčešći način ilegalnog dobijanja boravka u domovima.
- Vladajuće partije imaju „crne liste” koje određenim studentima onemogućavaju dobijanje mesta u domu.
- Prodaja prava na dom ili iznajmljivanje soba je uobičajena pojava
- Aktivisti vladajućih političkih partija dobijaju mesta u najboljim domovima bez obzira na kvalifikacije.
- U određenim domovima sobe su dodeljene licima koja nisu studenti (najčešće državni službenici)
- Studenti nisu upoznati sa pravom na žalbu prilikom podnošenja prijave.
- Studentima se preti da će izgubiti smeštaj u domu ukoliko učestvuju u studentskim protestima.
- Studenti smatraju da je ilegalna raspodela mesta u domovima nekada opravdana, jer nemaju poverenja u institucije za koje smatraju da vrši nepravednu raspodelu mesta u domovima.

2.3. Intervju

2.3.1. Zašto intervju? Intervju je kvalitativni istraživački metod u kom istraživač ima lični i direktni pristup ispitaniku koji prenosi svoju ličnu perspektivu na određenu temu. Intervju pruža vrlo detaljne informacije i posebno je pogodan za početne faze istraživanja. Intervjui su posebno korisni u prikupljanju informacija o procesu upisa u studentske domove jer ispitanici imaju mogućnost da se slobodno izražavaju, dajući sopstveno razumevanje i procenu situacije. Vrednost ovog alata se ogleda u mogućnosti da prikaže realniju sliku o određenoj situaciji i njenom uticaju na pojedince, za razliku od drugih alata koji daju informacije o pravnim i tehničkim aspektima.

2.3.2. Uzorak. Relevantne informacije o procesu upisa u studentske domove se mogu dobiti od sledećih učesnika procesa:

- studenti koji su uključeni u proces upisa, a razumeju funkcionisanje i nedostatke modela upisa u domove;
- predstavnici univerziteta koji su uključeni u procese upisa na univerzitet;
- fakulteti i katedre koji su direktno uključeni u proces upisa, kao i predstavnici organa nadležnih za upis na univerzitet; I
- profesori univerziteta koji mogu da iznesu svoj pogled na proces upisa u studentske domove, kao i da daju dalju procenu i mišljenje o potencijalnim promenama.

2.3.3. Pitanja. Primeri pitanja vezanih za upis (za studente):

- Da li znate za druge načine upisa u studentske domove?
- Koje informacije su potrebne prilikom prijavljivanja za boravak u studentskom domu?
- Po vašem viđenju, ima li manipulacije sa tim informacijama?
- Ko je odgovoran za krajnju listu kandidata za dom i kako biste ocenili njihov rad?
- Da li znate gde biste mogli da prijavite slučajeve korupcije u studentskim domovima?
- Da li biste prijavili takve slučajeve?

Primeri rezultata

- Postupak za dodelu mesta u domovima je netransparentan, sa puno uticaja (pre svega političkih stranaka i Studentskog parlamenta) i uvek ga prate glasine o nepravilnosti;
- Studenti nemaju kome da se obrate kada su njihova prava uskraćena; oni nisu upoznati sa mestima gde se korupcija može prijaviti, ili ne veruju u sposobnost ovakvih kancelarija/tela da zaštite prava ugroženih studenata; i
- Studenti odobravaju korupciju zato što veruju da ih sistem tera da budu korumpirani.

2.3.4. Pozitivna i negativna iskustva. Kod istraživanja procesa upisa u studentske domove, jedna od glavnih prednosti intervjua je to da se ispitanici generalno osećaju slobodno da govore o svojim iskustvima i viđenju procesa.

Jedan od problema jeste i to što se iz razgovora sa predstavnicima univerziteta ne mogu dobiti validni podaci o čitavom procesu upisa u domove, jer su domovi pravni subjekti nezavisni od univerziteta. Takođe je teško doći do informacija o vannastavnim aktivnostima, jer one ne čine deo formalnog akademskog programa.

Proces pronalaženja ispitanika, posebno studenata, je često bez većih poteškoća. Ipak, pronalaženje zvaničnika voljnih da govore o ovoj temi može biti velik izazov.

2.4. Upitnik

2.4.1. Zašto upitnik? Upitnik se uglavnom koristi za testiranje određene hipoteze, kao deo društvenih nauka. Upitnici su dizajnirani na način da mogu meriti preferencije, mišljenja, stavove, vrednosti, ponašanja i iskustva kod određenog uzorka ispitanika. Nijedna druga metoda istraživanja ne može da pruži ovu vrstu odgovora.

Glavna prednost ovog istraživanja je fleksibilnost analize, u ovom slučaju na temi upisa u studentske domove. Standardizovana pitanja omogućavaju precizno merenje jer se slični podaci prikupljaju iz različitih grupa, a zatim se vrši njihovo komparativno tumačenje.

Budući da je ova tema prilično osetljiva, nužno je da se obezbedi zaštita privatnosti ispitanika. U tom pogledu, istraživanje upitnikom se nameće kao najbolje rešenje.

2.4.2. Uzorak. Uzorak su činili studenti koji su već upisani u studentske domove, a kriterijum uzorkovanja je bila i godina studija na kojoj se student nalazi.

Iako je u većini istraživanja najbolje izabrati slučajni reprezentativni uzorak, kod ove teme to nije slučaj. Razlog je to što većina pouzdanih podataka dolazi od studenata koji su direktno uključeni u proces upisa u studentski dom, dok ostali uglavnom raspolažu informacijama iz drugog („rekla-kazala”) izvora. Koristan izvor informacija mogu biti sa studenti koji su konkurisali za određeno mesto i na istom su odbijeni.

Kriterijum uzorkovanja treba da se zasniva na godini studija na kojoj se studenati nalaze. Tako se pretpostavlja da će studenti prve godine biti znatno slabije upoznati sa pravima i obavezama, kao i da će njihova uključenost u proces biti na nešto nižem nivou. Ipak, treba imati na umu da i njihovo sveže iskustvo upisa u domove može poslužiti u dobijanju drugačije i obektivnije slike problema.

U istraživanju sprovedenom u Makedoniji, anketirano je 10% studenata iz ukupno 8 regionalnih studentskih domova.

Što se tiče vremenskog roka, preporučuje se da istraživanje upitnikom bude sprovedeno u periodu oktobar – novembar, odmah nakon što je proces upisa završen. Ovaj period je takođe pogodan jer su se stariji studenti vratili sa letnje pauze.

2.4.3. Pitanja. U cilju izgradnje dobrog upitnika, potrebno je sprovesti preliminarno istraživanje. Pre svega, potrebno je proučiti legislativu kojom se regulišu pitanja vezana za studente i studentske domove

(npr. Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o učeničkom i studentskom standardu, podzakonska akta, uredbe i statute studentskih domova, akta i direktive Ministarstva prosvete itd.) Na ovaj način je obezbeđen uvid u procedure koji pomaže lociranju potencijalnih faza u kojima do korupcije može doći. Takođe se preporučuje i pregled medija, imajući u vidu da se istraživačko novinarstvo često bavi ovim pitanjima i izveštava o korupciji. Drugi pristup je sprovođenje polustrukturisanih intervjuja, po mogućstvu sa studentima koji su upisani ili odbijeni za upis u studentski dom, čime se unapred podiže kvalitet čitavog istraživanja.

Upitnik bi trebalo da se sastoji od:

- Uvodna pitanja;
- Pitanja zasnovanim na dole objašnjenim indikatorima; i
- Socio-demografskih pitanja.

Uvodna pitanja se mogu fokusirati na:

- Razloge za boravak u studentskom domu;
- Trenutno stanje u domovima; i
- Rangiranje problema korupcije u poređenju sa drugim problemima koji nastaju u studentskim domovima.

Primeri uvodnih pitanja:

- Koji su glavni razlozi zbog kojih boravite u studentskom domu?
 - Finansijski razlozi
 - Blizina doma i zgrade univerziteta
 - Želja da budete nezavisni
- Kako biste opisali trenutno stanje u domovima?
 - Veoma dobro
 - Dobro
 - Zadovoljavajuće
 - Nezadovoljavajuće
 - Loše
 - Veoma loše
- Za koji od sledećih problema smatrate da je od najvećeg značaja u vašem domu?
 - Star i dotrajavao nameštaj
 - Nizak nivo higijene
 - Potreba za potpunim renoviranjem doma
 - Loš stav zaposlenih prema studentima
 - Kršenja pravila i propisa doma
 - Korupcija, nepotizam i pozitivna diskriminacija

Pre izrade samog upitnika potrebno je utvrditi nekoliko indikatora koji bi pomogli u osmišljavanju upitnika (broj ili odnos – vrednost na skali merenja izvedena iz serije posmatranih činjenica; može otkriti relativne promene u funkciji vremena). U konkretnom primeru, određeni su sledeći indikatori:

- Percepcija korupcije;
- Tolerancija prema korupciji; i
- Svest o propisima.

Osnovni indikator se koristi za izvođenje zaključaka i dobijanje informacija o svim elementima koji

su direktno povezani sa procesima korupcije. Treba napomenuti da se odgovori na ova pitanja neće odraziti indeks korupcije, već način na koji studenti vide ovaj fenomen.

Upotrebom pitanja zasnovanih na prvom indikatoru može se doći do sledećih saznanja:

- Oblici korupcije,
- Faze procesa u kojima se korupcija pojavljuje,
- Akteri,
- Imitatori koruptivnih elemenata, i
- Procenat studenata koji su izloženi i procenat studenata koji su upoznati sa korupcijom.

Neki primeri pitanja zasnovanih na prvom indikatoru:

- Po vašem mišljenju, koji procenat studenata je do svog smeštaja u domu došao koruptivnim radnjama?
 - Ispod 10%
 - 10%-30%
 - 30%-50%
 - 50%-70%
 - Preko 70%

Zaokružite samo jedan odgovor.

- Šta se od navedenog dogodilo u vašem domu?
 - Ilegalna prodaja/kupovina soba
 - Ilegalni boravak u studentskom domu
 - Pritisci ili pretnje od strane političkih stranaka
 - Pritisci ili pretnje od strane predstavnika studentskih tela
 - Izbacivanje studenta iz doma na osnovu lažnih optužbi
 - Nepotizam kod upisa u studentski dom
 - Davanje novca, poklona ili usluga zaposlenima koji rade na upisu u dom
 - Manipulacija sa rang listom
 - Manipulacija sa listom za čekanje
 - Unapred dodeljene sobe za studente
 - U sobi boravi više ljudi nego što je propisano
 - Nepravilnosti prilikom izbora predstavnika u savetu stanara
 - Falsifikovanje dokumentacije potrebne za upis
 - Drugo (navedite): _____

Odgovor bi trebalo dati u jednoj od navedenih opcija:

- Dogodilo se meni
- Poznajem nekoga kome se to dogodilo
- Nisam upoznat sa ovakvim događajima

Na ovaj način se prikupljaju relevantni podaci o percepciji i saznanjima koja studenti imaju o korupciji. U mnogim slučajevima, iako studenti nisu direktno uključeni u koruptivne radnje, život u takvom okruženju može promeniti njihovu percepciju korupcije.

- Molimo Vas da rangirate sledeće aktere na osnovu učestalosti pokretanja korupcije:
 - Studenti
 - Uprava
 - Političke stranke

- Predstavnici studenata
- Drugo (navedite): _____

Odgovor treba da oduhvati sve aktere, na skali od „uključeni su u brojne koruptivne radnje” do „nikada nisu uključeni u koruptivne radnje”.

- Po vašem mišljenju, koji su glavni razlozi za postojanje korupcije u studentskim domovima?:
 - Previše birokratije
 - Potražnja za smeštajem u domovima je višestruko veća od ponude
 - Nedovoljna kontrola nad upravom studentskih domova
 - Studenti su voljni da ponude novac, poklone ili usluge za dobijanje mesta u domu
 - Politički uticaj nad upravom studentskog doma
 - Drugo (navedite) _____

Možete zaokružiti više odgovora.

Drugi indikator se fokusira na pitanje tolerancije korupcije. Jedna od hipoteza je da u nekim zemljama, naročito na Balkanu, na korupciju gleda kao na „normalnu stvar”. Ljudi nisu svesni cene postojanja korupcije i načina na koji ona šteti njihovu dobrobit. Koristeći ovaj pokazatelj, takva hipoteza se može potvrditi ili demantovati.

Ova grupa pitanja se odnosi na ispitivanje:

- Tolerancija prema konkretnim oblicima korupcije;
- Studenti koji bi učestvovali u koruptivnim radnjama;
- Studenti koji bi reagovali, odnosno prijavili korupciju; i
- Osnovni motivi za neprijavlivanje ili tolerisanje korupcije.

Primeri pitanja zasnovanih na drugom indikatoru:

- Koje od navedenih situacija biste prijavili?
 - Ilegalna prodaja/kupovina soba
 - Ilegalni boravak u studentskom domu
 - Pritisci ili pretnje od strane političkih stranaka
 - Pritisci ili pretnje od strane predstavnika studentskih tela
 - Izbacivanje studenta iz doma na osnovu lažnih optužbi
 - Nepotizam kod upisa u studentski dom
 - Davanje novca, poklona ili usluga zaposlenima koji rade na upisu u dom
 - Manipulacija sa rang listom
 - Manipulacija sa listom za čekanje
 - Unapred dodeljene sobe za studente
 - U sobi boravi više ljudi nego što je propisano
 - Nepravilnosti prilikom izbora predstavnika u savetu stanara
 - Falsifikovanje dokumentacije potrebne za upis

Odgovor bi trebalo dati u jednoj od navedenih opcija:

- Prijavio bih;
- Ne bih prijavio; ili
- Nisam siguran.

- Koji su razlozi zbog kojih ne biste prijavili korupciju?
 - Ne znam kome da prijavim

- Ništa se ne bi promenilo
- Ugrozio bih sopstveni položaj
- Ne bih želeo da mene neko prijavi
- Nije moja stvar
- Drugo (navedite) _____

Poznavanje propisa, kao treći indikator, pomaže u prepoznavanju potencijalnih razloga za pojavu korupcije. Ovom grupom pitanja se ispituje koliko su studenti upoznati sa narednim propisima:

- procedura upisa u studentski dom;
- procedura za prijavu korupcije;
- prava i obaveze studenata koji borave u domu; i
- organizaciona struktura uprave doma i njihove nadležnosti.

Primeri pitanja zasnovanih na trećem indikatoru:

- Da li ste ikada pročitali neki od sledećih dokumenata?
 - Uredbe vašeg studentskog doma;
 - Statut vašeg studentskog doma;
 - Zakon o učeničkom i studentskom standardu; i
 - Zvanični poziv za upis u studentske domove.

Odgovor bi trebalo dati u jednoj od navedenih opcija:

- Pročitao sam;
- Nisam pročitao, ali sam upoznat da dokument postoji; i
- Nisam pročitao.

- Da li znate koje su nadležnosti navedenih organa:
 - Upravnik doma
 - Izvršni odbor studentskog doma
 - Savet stanara
 - Komisija za upis
 - Predstavnici studenata

- Da li znate gde možete da prijavite korupciju?

Odgovori se daju u potvrdnom ili odrečnom obliku: - Da; ili - Ne.

3. Socio-demografska pitanja pre svega daju informacije o:

- Starosti;
- Polu;
- Mestu rođenja;
- Matičnom univerzitetu/fakultetu; i
- Godini studija.

2.4.4. Pozitivna i negativna iskustva. Kod ove vrste terenskog istraživanja, preporuka je da se unapred obezbedi potrebna saglasnost. Najčešće će se ova vrsta saglasnosti dobijati od strane uprave doma. Na taj način će se izbeći eventualne neprijatnosti i osigurati poštovanje zadatih vremenskih okvira. Takođe se preporučuje da istraživači imaju neku vrstu identifikacione kartice ili bedža na kom će biti ispisano ime istraživača i organizacija iz koje dolazi, čime se obezbeđuje atmosfera u kojoj se studenti osećaju prijatnije da podele informacije koje se od njih traže.

Kod specifičnih tema, kao što je korupcija, vrlo je verovatno da ljudi neće biti voljni da učestvuju u istraživanju. U zemljama gde korupcija u studentskim domovima predstavlja značajan problem, studenti se plaše da bi učestvovanjem u istraživanju mogli izgubiti svoje mesto u studentskom domu. Zato je preporučljivo da se potencijalnim ispitanicima objasni koncept anonimnosti na kojem se ovakvo istraživanje zasniva.

2.4.5. Preporuke. Preporuka je da se ovakva vrsta istraživanja sprovede na terenu u direktnom kontaktu sa studentima. Na taj način bi se bolje predstavili ciljevi istraživanja i pružila bolja objašnjenja za potencijalno sporna pitanja iz upitnika (iako se podrazumeva da se pri kreiranju upitnika jezik i forma pitanja prilagode opštem nivou razumevanja). Još jedna prednost je mogućnost analize reakcija studenata, što se može pokazati korisnim kod donošenja opštih zaključaka o određenoj temi.

Ukoliko tim koji priprema istraživanje nije uključen u rad na terenu, potrebno je da se volonteri dobro upoznaju sa samim istraživanjem (ciljevima i zadacima, vremenskim okvirom, potencijalnim rezultatima).

Što se tiče samog upitnika, poželjno je da sadrži i opciju u kojoj kandidat može da izrazi svoja iskustva, vrednosti i stavove – u slučaju da nijedan od ponuđenih odgovora ne važi za njega (ovo nije imperativ za svako pitanje, ali je veoma poželjno). Na ovaj način se gubitak vrednih informacija svodi na minimum.

-

3.6. Finansijski tokovi

1. Uvod

1.1. Definicija problema

Veoma je nejasno po kom principu i koliko sredstava fakultetu dolazi iz državnog budžeta, a koliko se dobija iz drugih izvora. Još je manje poznato kako se sredstva troše. Studenti i zainteresovane javnosti nisu upoznati sa realokacijom sredstava u okviru Fakulteta i opravdanosti potrošnje. Nepostojanje transparentnosti otvara vrata za manipulacije i zloupotrebe. Fakulteti i univerziteti često čine značajan prihod od naplate različitih taksi za usluge koje pružaju, što može biti dodatni izvor manipulacije. Pored toga, ne postoji (javno dostupna) nezavisna revizija fakultetskog budžeta i potrošnje.

Pitanje finansijskog tereta studenata je u direktnoj vezi sa upravljanjem finansija na fakultetu, jer svaka doneta odluka u ovoj sferi fakulteta ima direktan uticaj na studente, dok u isto vreme finansije direktno utiču na kvalitet nastave. Ima puno nejasnoća u pogledu postavljanja školarine, broja upisanih studenata, visina i opravdanja administrativnih taksi, ali i nadoknada nastavnom osoblju itd. Transparentnost u radu fakulteta može biti povećana većim interesovanjem studenata o finansijskim tokovima, koje u ovom trenutku nedostaje.

1.2. Značaj teme za visoko obrazovanje

Finansijski tokovi fakulteta utiču na funkcionisanje sistema, što se odražava na kvalitet obrazovanja, odnose između članova akademske zajednice, ali i pojavu korupcije u visokom obrazovanju. Zakonodavstvo reguliše finansijske tokove vrlo uopšteno, što daje značajnu slobodu fakultetima pri tumačenju, a u njihovom upravljanju. Nedostatak transparentnosti u radu fakulteta ukazuje na sistemski problem, jer to onemogućava uticanje na sistemске promene koje će dovesti do boljeg kvaliteta visokog obrazovanja.

1.3. Metodologija

Informacije iz monitoringa finansijskih tokova su dobijene tokom faza istraživanja, sprovedenih u nekoliko koraka. Monitoring faze počev od najopštijih do određenih imaju sledeći redosled:

1. Analiza propisa;
2. Zahtev fakultetu za pristup informacijama od javnog značaja;
3. Fokus grupe sa studentima i predstavnicima studenata, i
4. Intervju sa dekanom.

Prvi korak je preduslov za istraživanje o finansijama - analiza opšteg, sistemskog, odnosno institucionalnog okvira finansijskih tokova definisanih nacionalnim propisima.

Prema Zakonu o visokom obrazovanju, visokoškolska ustanova stiće sredstva za obavljanje svoje delatnosti u skladu sa zakonom i statutom, iz sledećih izvora koji se mogu grupisati u dve osnovne kategorije:

1. Sredstva koja obezbeđuje država (kao osnivač institucije visokog obrazovanja), i
2. sopstveni izvori prihoda institucije visokog obrazovanja (sve ostalo - školarine, takse, projekti, donacije itd.).

Zakon navodi da osnivač (država) obezbeđuje sredstva javnim visokoškolskim ustanova za posebne svrhe (npr. materijalne troškove; tekuće i investiciono održavanje; plate zaposlenih u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom; opremu; obavljanje naučnih istraživanja i/ili umetničkog rada,

u funkciji podizanja kvaliteta nastave itd.) Nažalost, državna sredstva za aktivnosti institucija visokog obrazovanja određena Zakonom o visokom obrazovanju su toliko ograničena da, u praksi, visokoškolskim institucijama pokrivaju samo osnovne minimalne zarade zaposlenih i plate i deo materijalnih troškova i održavanja.

Drugi najvažniji dokument visokog obrazovanja, je *Uredba o normativima i standardima uslova rada univerziteta i fakulteta za delatnosti koje se finansiraju iz budžeta*, što pruža dodatna objašnjenja o tome kako jedna institucija visokog obrazovanja dobija sredstva.

2. Instrumenti

2.1. Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja

2.1.1. Uvod. Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja je neophodan korak u sticanju informacija, jer omogućava uvid u dokumenata i detalje koji razjašnjavanju opšte finansijske tokove i sprovođenje Zakona i drugih propisa o finansijama.

2.1.2. Uzorak. Ako članovi monitoring tima nemaju u vidu specifičnu instituciju visokog obrazovanja za istraživanje finansijskih tokova, pri odlučivanju o tome treba uzeti u obzir neke od sledećih kriterijuma:

- tip institucije – nivo fakulteta ili univerziteta;
- oblast proučavanja institucije – društvene, tehničke, prirodne, medicinske nauke, umetničke;
- broj studenata - veliki ili mali; i
- nivo razvijenosti preduzetništva institucije – tj. da li rade i u kojoj meri različite projekte i pružaju li različite usluge.

Važno pitanje uzorkovanja za slanje zahteva je činjenica da privatne institucije nisu predmet zahteva za pristup informacijama od javnog značaja, u skladu sa relevantnim zakonom.

2.1.3. Pitanja. Zahtev se odnosi na sledeće taržene informacije i dokumentaciju:

1. Finansijske planove za poslednje dve kalendarske godine;
2. Finansijske izveštaje za poslednje dve kalendarske godine;
3. Godišnje obračunske izveštaje za poslednje dve kalendarske godine;
4. Izveštaje o poslovanju za poslednje dve kalendarske godine; i
5. Izveštaje revizora za poslednje dve kalendarske godine.

2.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Dekan je prvobitno odbio naš zahtev i zapravo smo dobili negativan odgovor od dekana, iako smo ukazali da je Poverenik za informacije od javnog značaja već delovao i podržavao naše prethodne zahteve. Posle telefonskog razgovora, objasnili smo naše dobre namere i istrajnost u ovom istraživanju, dok smo „podsećali“ dekana da davanje informacije nije predmet izbora, već obaveza u skladu sa relevantnim zakonom. Nakon toga je prihvatila da razgovara o razlozima za istraživanje i da pruži tražene dokumente. Pomenuli smo da nećemo kršiti naša prava za pristup informacijama i pitati za poslovne tajne, kao što su tačne plate profesora, navodeći tako da smo vrlo dobro upoznati sa našim pravima i poznavanjem relevantnog zakona.

Nažalost, otišli smo na razgovor bez analize finansijskih dokumenata, jer smo bili ograničeni jedinstvenom prilikom da dođemo na sastanak i preuzmemo dokumenta. Preporučujemo da se prvo prime dokumenta iz zahteva, da se analiziraju, pa tek onda da se ide na intervju sa onim nalazima i dodatnim pitanjima.

2.1.5. Saveti i preporuke. Pored navođenja specifičnih dokumenata, kako biste bili precizni i primili željene informacije, preporučuje se da se razjasni i pita fakultet i za:

1. Obaveštenje o posedovanju tražene informacije;
2. Specifikacija naziva dokumenta koji sadrži traženu informaciju; i
3. Fotokopija dokumenta koji sadrži traženu informaciju, kao i verziju dokumenta u elektronskoj formi, ako postoji.

Bukvalno tumačenje zahteva za pristup informacijama od strane pravnika fakulteta može dovesti do potrebe za slanjem dodatnih zahteva. U cilju sprečavanja takve situacije, poželjno je da pitate za informacije u opisnoj formi - npr. „dokument koji bi mogao pružiti informacije o finansijskom planu za narednu godinu”, umesto „molbe za finansijski plan”, jer zvaničan odgovor fakulteta može biti „mi nemamo dokument koji se zove Finansijski plan”, iako se kasnije može saznati da je traženi finansijski plan u stvari deo dokumenta koji se zove Strateški plan.

3.1. Fokus grupe

3.1.1. Zašto fokus grupe? Finansijski tokovi na fakultetu i odluke koje se tiču finansija direktno utiču na studente i studije. Studenti, kao grupa, jasno osećaju posledice ovog procesa kroz školarine, troškove udžbenika i administrativne troškove u toku studija. U tom smislu, studenti bi trebalo da budu predmet interesovanja, kada je u pitanju analiza teme finansija u visokom obrazovanju.

3.1.2. Uzorak. Da biste dobili što je moguće više informacija od studenata, neke od sledećih kriterijuma treba uzeti u obzir:

- Koja su godina studija - brucosi (sa pretpostavkama i očekivanjima) i stariji, oni iskusniji (sa jasnim specifikacijama svojih dodatnih troškova);
- Da li imaju status budžetskog ili samofinansirajućeg studenta – da li oni sami plaćaju školarine ili ne;
- Da li oni žive u univerzitetskom centru ili ne – da li imaju dodatne životne troškove ili ne (oni koji žive u domovima ili oni koji žive u iznajmljenim stanovima);
- Da li povremeno samostalno rade ili su isključivo finansijski podržani od strane svojih roditelja; i
- Da li su oni „obični” studenti ili članovi Studentskog parlamenta i drugih studentskih organizacija.

U zavisnosti od izbora istraživačkog tima, nekoliko fokus grupa može da se organizuje - homogene i heterogene, imajući u vidu kombinacije pomenutih grupe studenata.

3.1.3. Pitanja. Studenti uglavnom ne znaju i ne prave vezu između finansijskog upravljanja fakulteta i praktičnih problema (npr. nedostatak nastavnih sredstava). Očekivali smo da saznamo više o uzrocima ovakvog stanja, ali i da vidimo koliko su studenti spremni da učestvuju u procesima donošenja odluka u vezi sa finansijama, kao i koliko su osnaženi i sposobni za ravnopravno učešće. U isto vreme, nismo očekivali da od studenata saznamo detalje o finansijskom upravljanju fakulteta, jer ove informacije i dalje ostaju nedostupne studentima na većini fakulteta.

Fokus grupa sa studentima služi da proveri ove pretpostavke i ponudi odgovore da li fakultet komunicira sa studentima na adekvatan način, da li obrazlože svoje troškove i da li studenti ulažu organizovane napore da saznaju u koje svrhe će novac biti potrošen i na koji način je održavanje na fakultetu poboljšano. Ovi odgovori bi pomogli da se bolje razume uloga studenata u finansijskom upravljanju Fakulteta, načinu podele odgovornosti i gde se donose glavne odluke, kao i da li studenti tome imaju pristup. Dalje, očekivali smo da će ove fokus grupe jasno pokazati jaz između donosilaca odluka i onih na koje te odluke najviše utiču.

Cilj ovih fokus grupa bio je da se ispita:

- u kojoj meri su studenti pogođeni troškovima koje moraju da pokriju tokom studija;
- u kojoj meri su upoznati sa finansijskim menadžmentom na fakultetu i koliko su dobro informisani u vezi sa finansijama fakulteta;
- u kojoj meri su studenti Fakulteta zadovoljni svojim studijama;
- koliko su zainteresovani za studentski aktivizam i šta ih sprečava u tome; i
- da li njihovi uloženi napora odgovaraju stečenom znanju ili ne.

Primeri pitanja za studente:

- Koliko novca ćete potrošiti na mesečnom nivou tokom semestra?
- Da li znate šta je finansijski plan?
- Da li vam finansijski plan stoji na raspolaganju?
- Zašto finansijski plan nije postavljen na sajt fakulteta?
- Želite li da znate od čega se sastoje troškovi školarine?
- Da li je školarina realna?
- Da li kvalitet nastave odgovara visini školarine?
- Da li su vaši administrativni troškovi visoki?
- Na koji način se uspostavlja naknada za dodatna praktična predavanja? Da li je to realno?
- Koliko novca se ulaže u naučna istraživanja fakulteta? Kakav je kvalitet toga?
- Gde odlazi novac od dodatnih ispitnih rokova?
- Da li bi drugačiji budžet poboljšao kvalitet nastave?
- Ukoliko biste imali takvu mogućnost, da li biste učestvovali u donošenju odluka o budžetu?
- Da li ste zainteresovani za studentski aktivizam?
- Da li ste član neke studentske organizacije ?
- Koji je glavni razlog za nezainteresovanost za učešće u organizacijama?
- Da li biste želeli da studenti imaju više uticaja na donošenje odluka na fakultetu?
- Zašto je važno da studenti budu konsultovani ?
- Koliko ste zadovoljni fakultetom?
- Koji su nedostaci i kako ih promeniti?
- Da li evaluacije utiču na kvalitet nastave? Da li su rezultati evaluacije javni?
- Da li je dobijeno znanje adekvatno u odnosu na uloženi napor?

3.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Tehnički aspekti realizacije su bili najteži deo posla. Pre svega, problem je bio regrutovanje učesnika, jer je fokus grupa održana u ispitnom roku. Kada je datum fokus grupa određen, imali smo nedelju dana da regrutujemo kandidate. Prvo, stupili smo u lični kontakt sa učesnicima, a onda, ako su pokazali interesovanje, uzeli smo njihove kontakt podatke za dalje telefonske dogovore. Pokušali smo da napravimo što je moguće ao heterogenu grupu, u pogledu godine studija, prosečne ocene, pola, angažovanja na Fakultetu i studijskog programa.

Na početku razgovora, predstavnici Studentskog parlamenta dominirali su diskusijom, međutim, posle par pitanja usmerena je pažnja prema drugim učesnicima, tako da je balans pomen. Učesnici su govorili o temi između sebe, što je doprinelo dinamici rasprave. Pitanja u diskusiji su se postavljala i od strane predstavnika Studentskog parlamenta.

3.1.5. Saveti i preporuke. Preporuke za buduću primenu ovog instrumenta:

- regrutovanje učesnika treba da se uradi tri nedelje pre fokus grupe, a učesnike bi trebalo podsetiti nedelju dana unapred, i obavezati ih da oni potvrde svoje učešće dan ranije;
- moderator bi trebalo da zna što je moguće više o temi (zakon, statut fakulteta itd.) i da pokušaju da insistiraju na temu koliko je to moguće.

Nova, dodatna pitanja u narednim fokus grupama u vezi sa finansijskim pitanjima mogu biti:

- Odnos cene i kvaliteta udžbenika?
- Da li su troškovi visoki?
- Šta je pokriveno školarinom?
- Gde se novac od školarina troši?

3.1.6. Primeri rezultata. Prosečan student nije svestan koliko novca on ili ona plaća fakultetu u toku semestra. Oni misle da se novac dobijen od naplate administrativnih troškova adekvatno troši, ali ne razumeju zašto se neke praktične nastave imaju na nekim institutima moraju, a na drugima ne moraju da se plaćaju.

Za dodatnu praktičnu nastavu, koja se doplaćuje, smatra se da je kreirana za studente koji ne pohađaju predavanja redovno. Što se toga tiče, oni misle da studenti ne bi trebalo da plate za predavanja koja su uključena u školarinu.

Svi učesnici su se složili da bi fakultetska zgrada mogla da izgleda bolje i da više treba da se uradi na održavanju. U svakom slučaju, studenti ne prave vezu između toga i finansija ili odgovornostima nastavnika, a skloni su da tumače kao da je to opšta situacija u društvu.

Prema drugima, školarina je neadekvatna, a misle da bi trebalo da bude niža, ali kada su ih uporedili sa taksama na fakultetima društvenih nauka, zaključili su da su opravdane, jer su oprema i potrošni materijali skupi. Svi bi voleli da vide specifikaciju školarina.

Studenti nikada nisu videli finansijski izveštaj fakulteta, jer nije objavljen na sajtu ili oglasnoj tabli. Studenti su pokazali interesovanje za izveštaj, jer bi voleli da znaju zašto, ako postoji novac, zgrade prokišnjava, zašto nema kvalitetne opreme i tome sl.

Studenti misle da je za novac uložen ne dobijaju adekvatan kvalitet obrazovanja, ali to je problem sa svim fakultetima. Zanimljivo je da su mislili da su fakulteti društvenih nauka više skloni korupciji, finansijskoj neodgovornosti i manipulacijama u odnosu na druge fakultete.

Bilo je jasnih sumnji da fakultet ne čini dovoljno da se poboljšaju studije, znanje i stručnost studenata, ali su administrativni troškovi pomenuti u smislu opravdavanja rada Fakulteta. Odnosno, ako su ovi troškovi visoki ili znatno viši od potrebnih, studenti ne bi trebalo da se obaziru na njih, pošto fakultet treba da se bori protiv konkurencije i studenti bi trebalo da pomognu u tome plaćajući te takve i tolike troškove.

4.1. Intervju sa dekanom

4.1.1. Zašto intervju sa dekanom? Dekan je najviši organ uprave na Fakultetu, što znači da ta osoba ima finansijska ovlašćenja iz Zakona o visokom obrazovanju. Pod svojim ovlašćenjima, dekan je upoznat sa finansijskim planom za narednu godinu (obzirom da ga sprovodi), finansijskim izveštajem za prethodnu godinu (koji podnosi Savetu fakulteta), stopama školarine i administrativnim troškovima, kao i o politikama naplate raznih usluga u smislu sopstvenih prihoda. Imajući to u vidu, dekan je najadekvatnija osoba za razgovor o finansijskim tokovima visokoškolske ustanove i intervju bi trebalo da ponudi konkretne podatke o odnosu sa Ministarstvom prosvete, koje finansira fakultete u skladu sa zakonima i propisima. S druge strane, nezavisno od osnivača - države, dekan može postaviti okvir i osnovne principe alternativnih izvora finansiranja koji mogu doprineti visokoškolskoj ustanovi, kao što su naučno-istraživački projekti, komercijalne usluge i tome sl.

4.1.2. Uzorak. Intervju i sastanak sa članom monitoring tima su predloženi u samom zahtevu za pristup informacija, a detalji se ostavljaju za telefonski razgovor prilikom upita kada će dokumenti će biti dostupni i da li bi članovi monitoring tima trebalo da očekuju odgovor poštom ili će se dokumenta preuzimati lično.

4.1.3. Pitanja. U cilju dobijanja svih i preciznih informacija, dobra priprema treba da se obavi, a ispitivač bi trebalo da poznaje propise i analizu traženih dokumenata. Ovde je naš spisak tih pitanja:

- Kako se određuje školarina na fakultetu?
- Da li je previsoka ili preniska?
- Da li ste napravili specifikaciju za taj novac, onako kako se troši?
- Da li imate, ili dobijate dovoljno resursa?
- Na koji način smatrate da održite kvalitet studija ako nemate dovoljno resursa?
- Ako je školarina generalno viša od iznosa prikupljenih od države i studenata, zašto ne obavestite javnost o realnom iznosu školarine?
- Šta mislite o upisnoj politici? Da li je ona adekvatna?
- Šta ako fakultet upiše veći broj samofinansirajućih studenata po višim, komercijalnim cenama, od onih koje daje Ministarstvo prosvete za učenike koji se finansiraju iz budžeta - šta bi povećalo resurse fakulteta i stoga omogućilo viši kvalitet obrazovanja na fakultetu?
- Ako ste odlučili da imate više naknade za samofinansirajuće studente u cilju povećanja kvaliteta obrazovanja, da li mislite da bi Ministarstvo to prihvatilo?
- Koliko novca fakultet prisvaja od projekata i usluga?
- Da li studenti dobijaju sredstva stečena kroz zakup prostorija fakulteta, kao što je klub studenata?
- Kakva je situacija sa klubom studenata? Zar ne pripada fakultetu?
- Da li bi Studentski parlament bio u stanju da preuzme klub?
- Koliko fakultet investira u studente, tačnije, u Studentski parlament?
- Šta mislite o učešću predstavnika studenata?
- Da li su predstavnici studenata uključeni u kreiranje budžeta koji se predstavlja Ministarstvu prosvete?
- Prema studentima, nikada nisu videli rezultate evaluacije. Kakvi su ovi rezultati? Na koji način ih smatrate korisnim?
- Šta se dešava sa širenjem informacija koje su od važnosti za fakultet?
- Zašto fakulteti ne objavi konačne finansijske izveštaje, kada bi trebalo da urade na osnovu Zakona o pristupu informacijama od javnog značaja?
- Da li postoji neka kontrola završnog finansijskog izveštaja?

4.1.4. Pozitivna i negativna iskustva. Nažalost, kao što je ranije pomenuto, otišli smo na razgovor bez analize finansijskih dokumenata, jer nam je bilo ponuđeno isti termin i za sastanak i za dobijanje dokumenata. Preporučuje se da primite dokumenata iz zahteva, da ih analizirate, pa tek onda idite na intervju sa onim nalazima i dodatnim pitanjima.

4.1.5. Saveti i preporuke. Preporuka je da se organizuje intervju nakon analize finansijskih dokumenata i da snimi razgovor diktafonom.

Pitanja koja bi trebalo da budu dodatno postavljena i dodatne teme koje bi trebalo da se istraže:

- pitanje izdavanja prostora fakulteta;
- principi o utvrđivanju plata i honorara; i
- studentske takse i porezi (specifikacije, racionalizacije, svrha njihovog trošenja itd.).

4.1.6. Primeri rezultata. Prvo, finansijski planovi se prave svake godine na osnovu očekivanih sredstva od države i sopstvenih prihoda. Ovi planovi se potom šalju univerzitetu, koji ga prosleđuje Ministarstvu prosvete, a zatim Ministarstvo sastavlja zajedno njihov predloga budžeta, koji se na kraju šalje Vladi. Fakultet šalje Ministarstvu prosvete broj finansiranih budžetskih studenata, kao i broj i strukturu zaposlenih. Na osnovu ovih podataka, Fakultet dobija novac od države. „Pošto ovaj iznos nije dovoljan za nastavu, fakultet dodaje određeni iznos. Školarina se utvrđuje sabiranjem ove dve cifre i deli ga sa brojem studenata”. Prema finansijskom planu Ministarstva, fakultet uvek prima manje nego što je neophodno. Ovo je razlog fakulteta za izradu rebalansa budžeta u odnosu na planirana sredstva.

Što se tiče upisne politike, postoje propisi i kvota, a fakultet već nekoliko godina ima isti broj upisanih studenata. Povremeno je potrebno ponovo razmotriti situaciju. Kriterijumi za proces akreditacije uključuje opremu, osoblje, zgrade, broj studenata, ali „ne postoje sredstva za sve, a mi radimo koliko možemo da pokrijemo i te troškove”. Dekan smatra da fakultet ima dobar kvalitet. „Mogli smo da primimo više studenata, ali nećemo” - stoga fakultet ne želi da upiše veći broj studenata po punoj komercijalnoj ceni, višim naknadama od onih koje pokriva Ministarstvo prosvete, da bi se povećali prihodi koji se mogu koristiti za povećanje kvaliteta fakulteta. Fakultet je odlučio da ustanovi neke srednje vrednosti školarine za samofinansirajuće studente. Na pitanje: „Ako odlučite da naplatite komercijalnu, veću naknada za samofinansirajuće studente u cilju poboljšanja kvaliteta, šta mislite, da li bi to bilo prihvaćeno od strane Ministarstva prosvete”, Dekan odgovara: „Što više zaradite, manje vam daju”. „Veoma je teško napraviti realne kalkulacije troškova po studentu. Tako nešto moglo da se uradi za doktorske studije, ali za osnovne nije realno”. „Javnost zna kako školarine funkcionišu” (!?). „Školarina je niska, ali ne može biti viša, jer studenti ne mogu da plate više. Realna školarina je veoma visoka. Ako država ne plaća tu školarinu, nije u redu ni za decu da oni to plate.”

Dekan kaže da druge zemlje dodeljuju 3% svog BDP-a za obrazovanje i nauku. „Naša zemlja izdvaja samo 0,34% iz državnog budžeta. To je razlog zašto nemamo bilo kakve značajna naučna dostignuća. Svako pokušava da pronađe bilo koji način. Svi znaju kako treba da bude, ali to nije realno. Pošto naša zemlja ne može da obezbedi dovoljno novca, mi ne možemo prestati i ne raditi ništa”. „30% studenata diplomira u poslenjem semestru, a prosečno trajanje studija je 8 godina.” Dekan kaže da ne zna šta to sugerise, ali tvrdi da oni imaju neki kontinuitet u obrazovanju, bez obzira na sve. Država daje 60% budžeta fakulteta, 30% budžeta fakulteta zarađuje od naplaćivanja samofinansirajućih studenata i Ministarstvo za nauku daje 10% za specifičan projekat (ima ih 10). Ovi projekti Fakulteta pokrivaju troškove održavanja zgrade, opreme i instrumenata. „Od sredstava dobijenih kroz Ministarstvo obrazovanja, 95% odlazi za plate, a samo 4% za materijalne troškove, što je skromno”. „Ako bi država dala dovoljno novca za nastavu i održavanje, dodatna sredstva bi se koristila za opremanje fakulteta: učionice bi bile lepše, imali bi dovoljno računara, laboratorije bi imale bolju opremu - i bolje naučne rezultate”. Dekan smatra da je kvalitet nastave zadovoljavajući. „Naravno, ako bismo imali više novca, sve bi bilo lakše. Studenti bi, u tom slučaju, prisustvovali kongresima i raznim edukacija i ne bi sami plaćali za to”.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
343.352:378(035)

ПАКЕТ прве помоћи : studentski priručnik
za istraživanje korupcije u visokom obrazovanju
: studenti studentima / [priredio Igor Pucarević].
– Београд : Београдска отворена школа, 2011
(Београд : Dosije studio). – 115 str. : табеле ; 24 cm

Тираж 500. – Str. 5–6: Predgovor srpskom izdanju /
Igor Pucarević.

ISBN 978-86-83411-54-2

а) Корупција – Високошколско образовање –
Мониторинг – Приручници

COBISS.SR-ID 186343692

